

Andrzej Pelisiak

Organizacja wewnętrzna osad ludności kultury pucharów lejkowatych. Dobroń, stan. 1, pow. Pabianice (Polska środkowa)

1. UWAGI WSTĘPNE

Osada kultury pucharów lejkowatych (dalej KPL) w Dobroniu, stan. 1 (51038'40" N, 19014'35" E; ryc. 1) została odkryta w 1927 roku w trakcie wycieczki szkolnej przez uczniów z gimnazjum w Pabianicach. Informacje o stanowisku dotarły do J. Dylika, który wstępnie interpretował znaleziska. Materiały te są obecnie przechowywane w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu oraz Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie (K. Jażdżewski 1936, s. 140–142; Z. Rajewski 1929, s. 255; ZOW, 1928, s. 15). Rejon stanowiska był wielokrotnie badany powierzchniowo w 1981 i 1982 roku. Zweryfikowano wtedy pierwsze informacje o osadzie KPL, ustalono w przybliżeniu jej zasięg oraz szczegółowo rozpoznano otoczenie. Badania wykopaliskowe przeprowadzono pod kierunkiem autora w latach 1982–1986. Objęto nim obszar 2800 m². Ponadto otoczenie strefy zbadanej wykopaliskowo sprawdzono dołkami sondażowymi o wymiarach 1 x 1 m. Już w 1982 roku okazało się, iż osada składa się z kilku części. Oznaczono je literami A, B, C, D i E (ryc. 2). W pierwszym sezonie zbadano część A i rozpoczęto prace w części E. W 1983 roku przebadano część B (A. Pelisiak 1985), a w latach następnych część C oraz rozpoznano zasięg części D. Jednocześnie z pracami wykopaliskowymi w Dobroniu, stan. 1, przeprowadzono badania sondażowe zniszczonego obozowiska KPL oznaczonego jako Dobroń, stan. 28 (leży około 1200 m na SE od naszej osady) oraz tam, gdzie na powierzchni, w otoczeniu tych stanowisk odkryto na powierzchni pojedyncze przedmioty krzemienne. W miejscach tych nie natrafiono już na dalsze materiały KPL.

W trakcie wykopalisk archeologicznych prowadzono w rejonie Dobronia badania nad niektórymi elementami środowiska naturalnego. Zebrano informacje o utworach pokry-

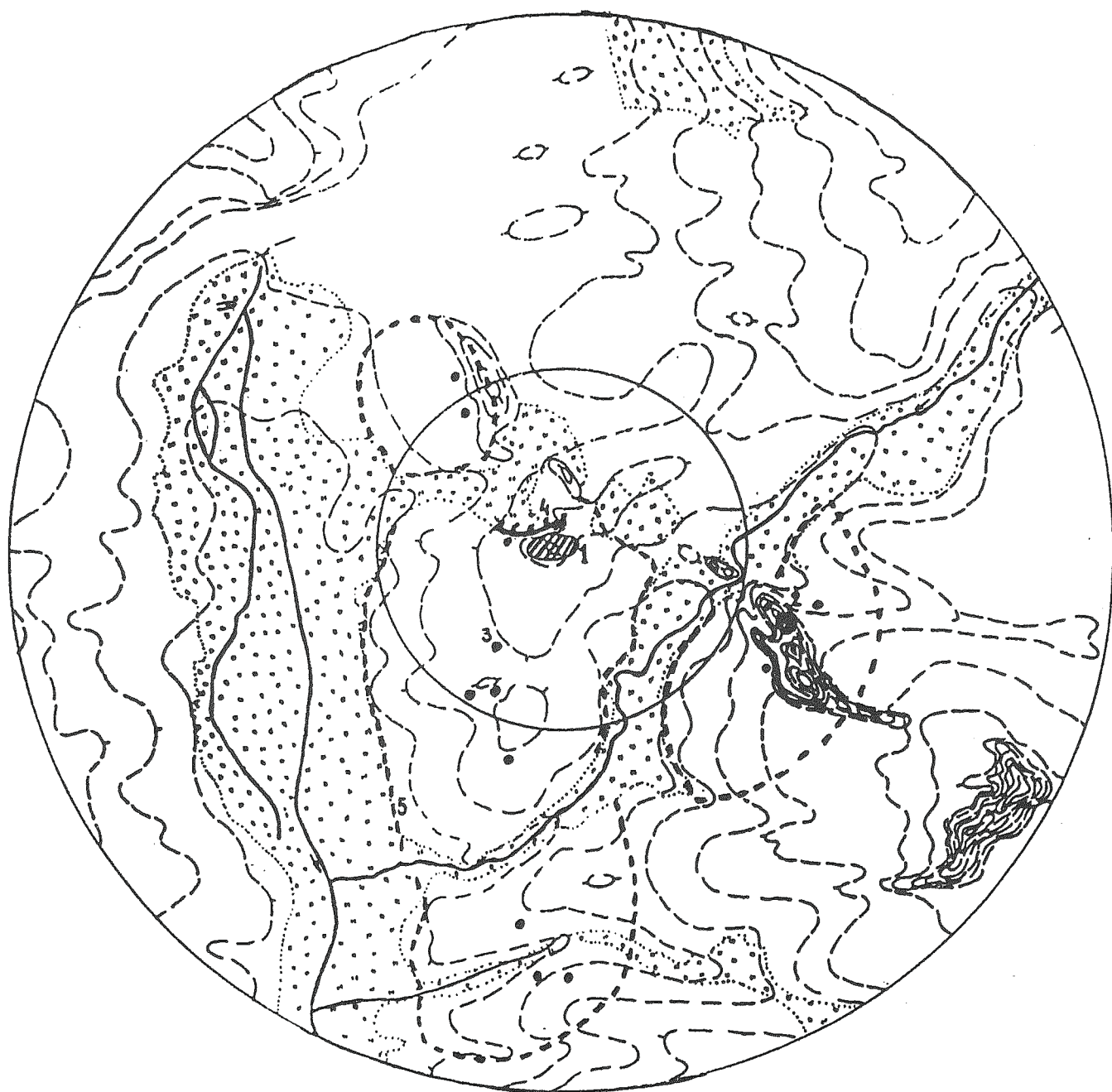
wowych, starano się ustalić ogólne kierunki przekształceń szaty glebowej, zajmowano się siecią hydrograficzną a także szatą roślinną. Rezultaty tych prac posłużyły do ogólnej charakterystyki osadnictwa KPL w dorzeczu Grabi oraz ustalenia podstawowych relacji między osadnictwem tej kultury a środowiskiem naturalnym (A. Pelisiak 1991).

Osada w Dobroniu, stan. 1 leży na północnym stoku pola piasków eolicznych w północnej części garbu wysoczyznowego (ryc. 3). Garb ten, o powierzchni około 2 km², jest obecnie otoczony od północy i zachodu doliną marginalną. Od wschodu i południa ogranicza go dolina bezimiennego cieku wpadającego do Pałusznicy. W kierunku dolin wysoczyzna opada łagodnymi stokami a wysokości względne nie przekraczają 15 m. Trzon garbu wysoczyznowego tworzą margle kredowe. Opoka, w górnej części bardzo spękana jest pokryta utworami czwartorzędowymi, głównie glinami i piaskami gliniastymi. Ich grubość zawiera się w przedziale 0,5–5 m, przy czym zazwyczaj wynosi 1–1,5 m. Obszary wysoczyznowe pierwotnie były pokryte żyznymi glebami brunatnymi. Obszar ten jest potencjalnym siedliskiem wielogatunkowych lasów liściastych w typie grądu. Dolina marginalna tworzy płaską, podmokłą nieckę o powierzchni ponad 5 km². Jej środkiem płynie Pałusznica. Obecne stosunki hydrograficzne na tym terenie znacznie różnią się od sytuacji na początku okresu subborealnego. Osada w Dobroniu została ulokowana w pobliżu jeziora wypełniającego znaczną część doliny marginalnej. Urządzenia osadowe rozmieszczone były wzdłuż zatoki rozcinającej wysoczyznę. Jej brzeg, w postaci kopalnych torfów uchwycono w odległości 15–30 m na północ od osady. Pozostałości jeziora czytelne były jeszcze na początku XX wieku w postaci kilku stawów.

2. STRATYGRAFIA

We wszystkich badanych częściach osady w Dobroniu natrafiono na czytelną stratyografię utworów pokrywowych. W częściach A i B wierzchnią warstwę stanowiła próchnica orna o miąższości 25–30 cm. W jej obrębie, poza kilkoma niewielkimi fragmentami ceramiki nie notowano materiałów

KPL. Próchnica orna nakrywała piaski eoliczne o grubości 15–20 cm. Warstwa ta praktycznie pozbawiona była treści kulturowej. Należy przypuszczać, iż powstała po opuszczeniu osiedla przez mieszkańców. Odlesienie terenu osady i jej najbliższego otoczenia sprzyjało uruchomieniu procesów

Ryc. 1. Dobroń, stan. 1, woj. łódzkie. Otoczenie w promieniu 1 i 3 km. 1 – Dobroń, stan. 1; 2 – Dobroń, stan. 28; 3 – pojedyncze znaleziska kultury pucharów lejkowatych

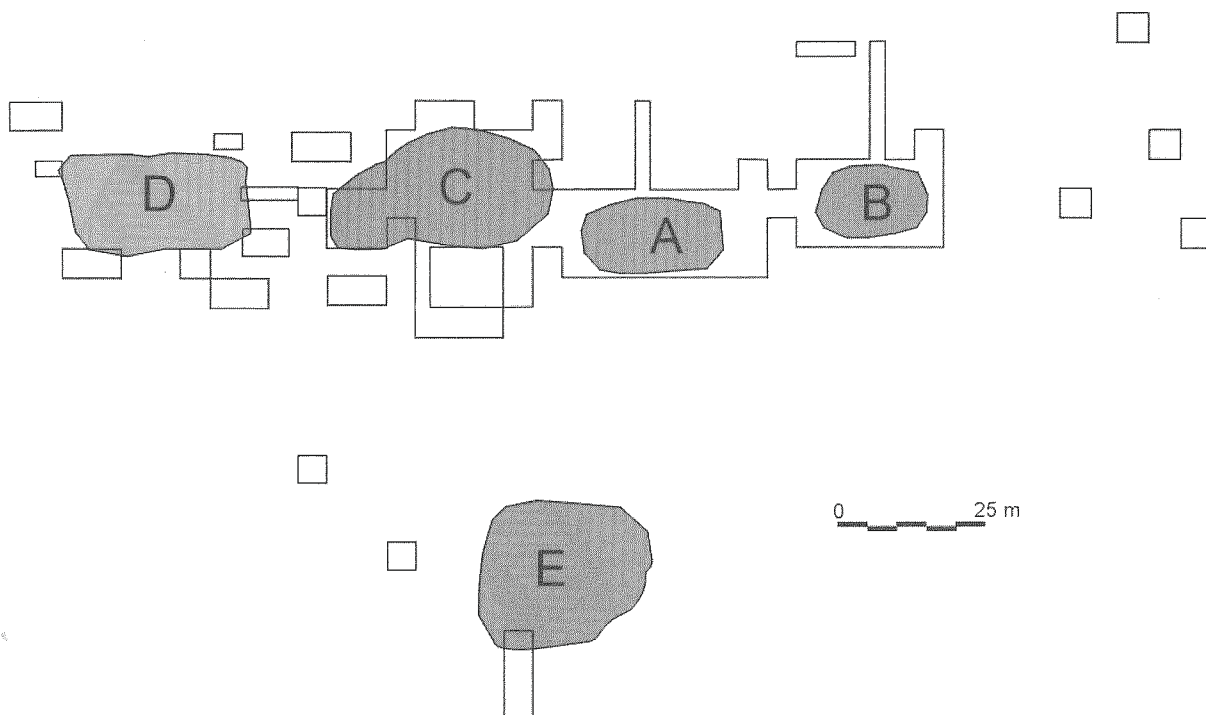
Fig. 1. Dobroń, site 1, Łódź Voivodship. Surrounding in radius of 1 and 3 kilometers. 1 – Dobroń, site No 1; 2 – Dobroń, site No 28; single finds of Funnel Beaker Culture

Рис. 1. Добронь, пам. 1, воев. Лодзьское. Окрестности в радиусе 1 и 3 км. 1 – Добронь, пам. 1; 2 – Добронь, пам. 28; 3 – единичные находки культуры воронковидных сосудов

eolicznych. Zważywszy, iż osadę założono na stoku wydmy, zasypanie pozostałości mieszkalnych po odejściu ludzi mogło nastąpić w bardzo krótkim czasie. Powstała warstwa uniemożliwiała, w dużym zakresie, działanie wielu destrukcyjnych procesów podepozycyjnych, także przedostawanie się ewentualnych materiałów młodszych. Fakt „zapieczątowania” pozostałości KPL ma w tym wypadku ogromne znaczenie. Możemy bowiem przyjąć, iż materiały odkryto

w układzie pierwotnym oraz i są one jednorodne pod względem chronologicznym.

Warstwa piasków eolicznych była jednolita, bez śladów jakichkolwiek zakłóceń. Piaski eoliczne pokrywały poziom użytkowy osady – warstwę kulturową o miąższości 20–35 cm. W jej obrębie zalegała większość pozostałości ruchomych KPL. Odcinała się od pokrywowych piasków eolicznych i od piasków eolicznych leżących pod nią nieco intensywniej-

Ryc. 2. Dobroń, stan. 1. Obszar badań wykopaliskowych ze schematycznym zarysem poszczególnych części osady

Fig. 2. Dobroń, site No 1. Area of archaeological excavations. A, B, C, D, E – parts of the FBC site

Рис. 2. Добронь, пам. 1. Территория археологических исследований и схематические очертания отдельных частей поселения

szym, brunatnawym zabarwieniem. W spągu warstwy kulturowej oraz pod nią rysowały się obiekty. Były one wkopane w piaski eoliczne podłoża.

Ta bardzo czytelna stratygrafia była w kilku miejscach zakłócona w części C osady. Destrukcje były, jak się wydaje, rezultatem karczowania lasu w czasach nowożytnych. Działania te spowodowały „wyrzucenie” części materiałów z warstwy kulturowej. Karczunek drzew nie spowodował radykalnych poziomych przesunięć ruchomego materiału zabytkowego. Mógł natomiast spowodować za-

tarcie śladów obiektów. Nie stwierdzono natomiast i tutaj młodszych niż osadnictwo KPL wkopów (poza wykrotami po wykarczowanych drzewach), czy też śladów zasiedlenia w pradziejach czy średniowieczu. Centralny fragment części D zniszczyła piasznica, część E zaś cmentarz rzymskokatolicki.

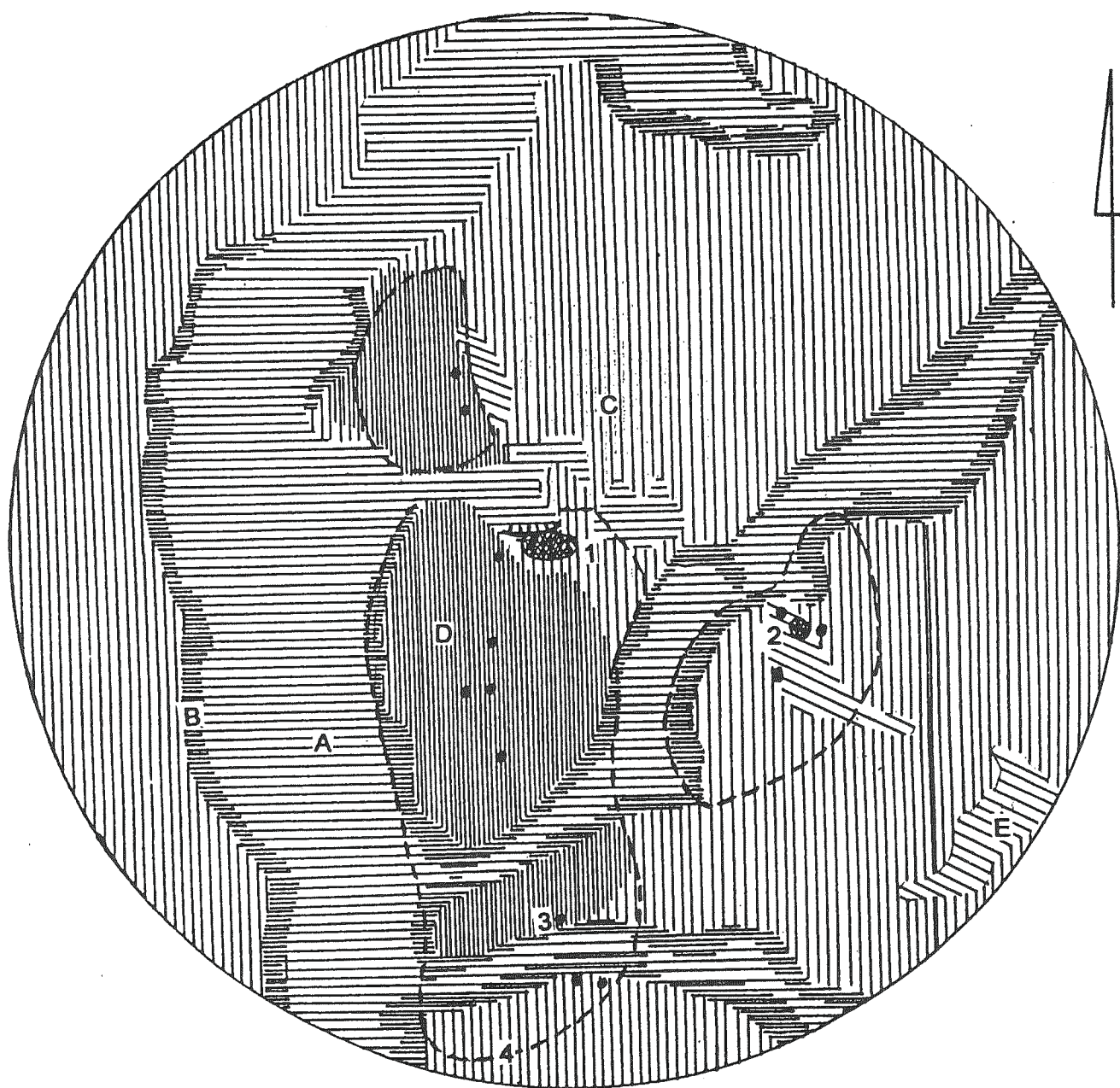
Na stanowisku nie notowano bezpośrednich relacji stratygraficznych między obiektami. Nie stwierdzono ani jednego wypadku wkopywania jednego obiektu w drugi, lub nakładania się na siebie pozostałości urządzeń osadowych.

3. WARUNKI ZALEGANIA MATERIAŁÓW

Ocenę jednorodności inwentarzy z poszczególnych części osady w Dobroniu można przeprowadzić dwutorowo: mając na względzie strukturę inwentarza oraz kierując się warunkami zalegania materiałów. Dla naszych rozważań szczególnie istotny jest drugi z wymienionych aspektów.

W części A osady w Dobroniu prawie wszystkie przedmioty fragmenty naczyń, krzemienne i kamienne oraz polepę odkryto w obrębie warstwy kulturowej pod warstwą piasków eolicznych (ryc. 4, 5, 6). Cały zespół krzemienisty prezentuje tutaj niezwykle zwarty układ przestrzenny. Piaski

i warstwa kulturowa nie były nigdzie zakłócone przez późniejsze obiekty. Materiały zostały w specyficzny sposób zapieczętowane, bez możliwości dostępu młodszych elementów kulturowych. Mamy zatem pewność, iż nie zawierają one składników, które dostały się do inwentarza po okresie funkcjonowania osady. Podobną sytuację zarejestrowano w części B osady. Także tutaj ruchomy materiał zabytkowy rejestrowano w warstwie kulturowej (ryc. 7, 8). Poziom użytkowy osady pokryty był piaskami eolicznymi, w których nie notowano pozostałości KPL.

Ryc. 3. Dobroń, stan. 1. Środowisko w promieniu 1 i 3 km. 1 – Dobroń, stan. 1, 2 – Dobroń, stan. 28, 3 – znaleziska pojedynczych przedmiotów krzemieniowych, 4 – przypuszczalny zasięg strefy intensywnie wykorzystywanej gospodarczo. A – zabagnione dna dolin i obszary jezior i stawów, B – podmokłe, dolne partie stoków i niskie terasy, C – piaski słabogliniaste, D – piaski gliniaste i gliny, E – wydmy

Fig. 3. Dobroń, site No 1. Environment i radius of 1 and 3 kilometres. 1– Dobroń, site No 1, 2 – Dobroń, site No 28, 3 – stray finds of flint artifacts, 4– intensively exploited areas for cultivation. A – swamps, lakes and ponds, B – wet lower parts of slopes and lower terraces, C – sands, D – tilly sands and morainic till, E – dunes

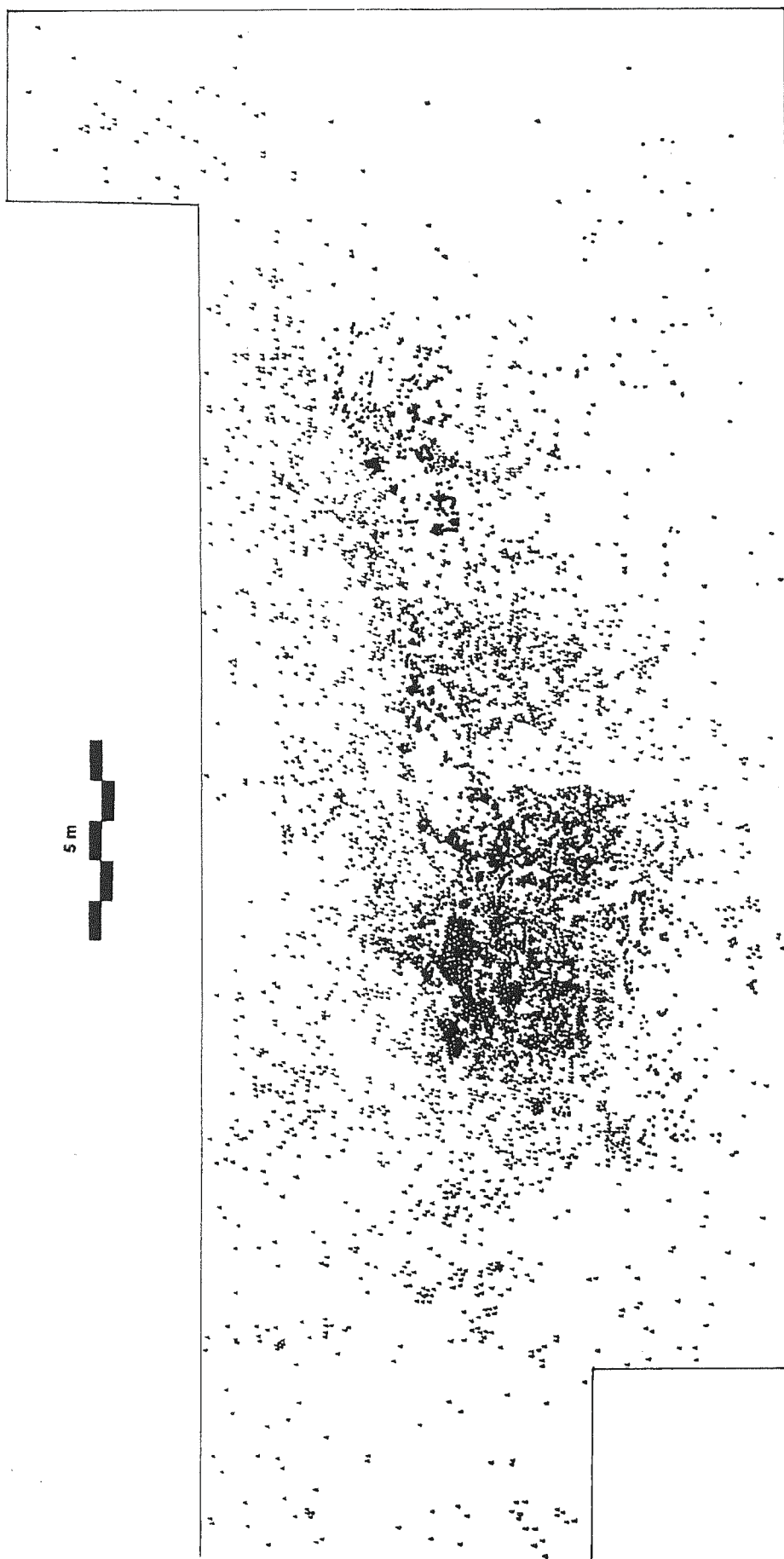
Рис. 3. Доброń, пам. 1. Окрестности в радиусе 1 и 3 км. 1 – Доброń, пам. 1; 2 – Доброń, пам. 28; 3 – находки разрозненных кремневых предметов; 4 – предполагаемая граница хозяйственно освоенной зоны. А – заболоченные днища долин и поверхность озер и прудов, В – влажные, нижние части склонов и низкие террасы, С – слабоглинистые пески, D – суглинки и глины, E – дюны

Nieco bardziej skomplikowana sytuację rejestrujemy w części C (ryc. 9, 10, 11). Materiały KPL leżały w obrębie warstwy kulturowej. Pokrywająca ją warstwa piasków i sama warstwa kulturowa zostały jednak w kilku miejscach zakłócone wykrotami po karczunku drzew.

W części D większość obszaru aktywności osadowej była zniszczona piaszczycą (ryc. 12). Nieliczne źródła ruchome

(fragmenty naczyń i bryły polepy) odkryte w trakcie badań wykopaliskowych zalegały w obrębie jeszcze zachowanych, skrajnych fragmentów warstwy kulturowej.

Godne podkreślenia jest, iż poza materiałami KPL nie zarejestrowano jakichkolwiek innych pozostałości młodsze- go osadnictwa pradziejowego na tym stanowisku. Poza jedy- nym trapezem nie natrafiono również na ślady, które można

Rys. 4. Dobroń, stan. 1 część A. Planigrafia fragmentów naczyń w warstwie kulturowej

Fig. 4. Dobroń, site No 1, part A. Distribution of potsherds in the cultural layer

Рис. 4. Доброń, пам. 1, часть А. Местонахождение фрагментов сосудов в культурном слое

5 m

Ryc. 5. Dobroń, stan. 1, część A. Planigrafia przedmiotów krzemiennych (kwadraty), narzędzi kamiennych (koła) i kamieni w warstwie kulturowej
 Fig. 5. Dobroń, site No 1, part A. Distribution of flint artifacts (squares), stone artifacts (rings) and pieces of stones (polygons) in the cultural layer
 Рис. 5. Доброń, пам. 1, часть А. Местонахождение кремневых предметов (квадратики), каменных орудий (кружечки) и камней в культурном слое

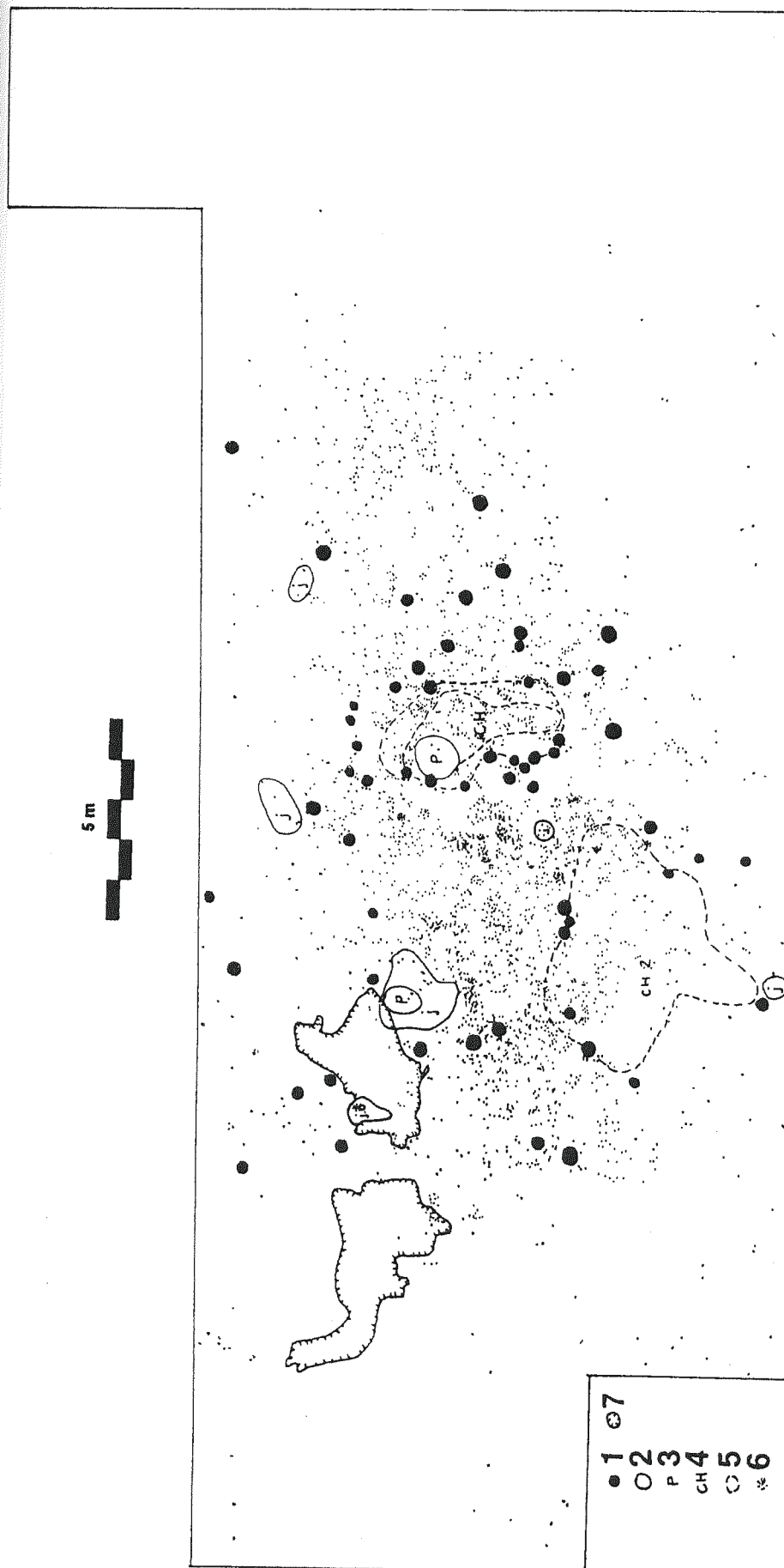
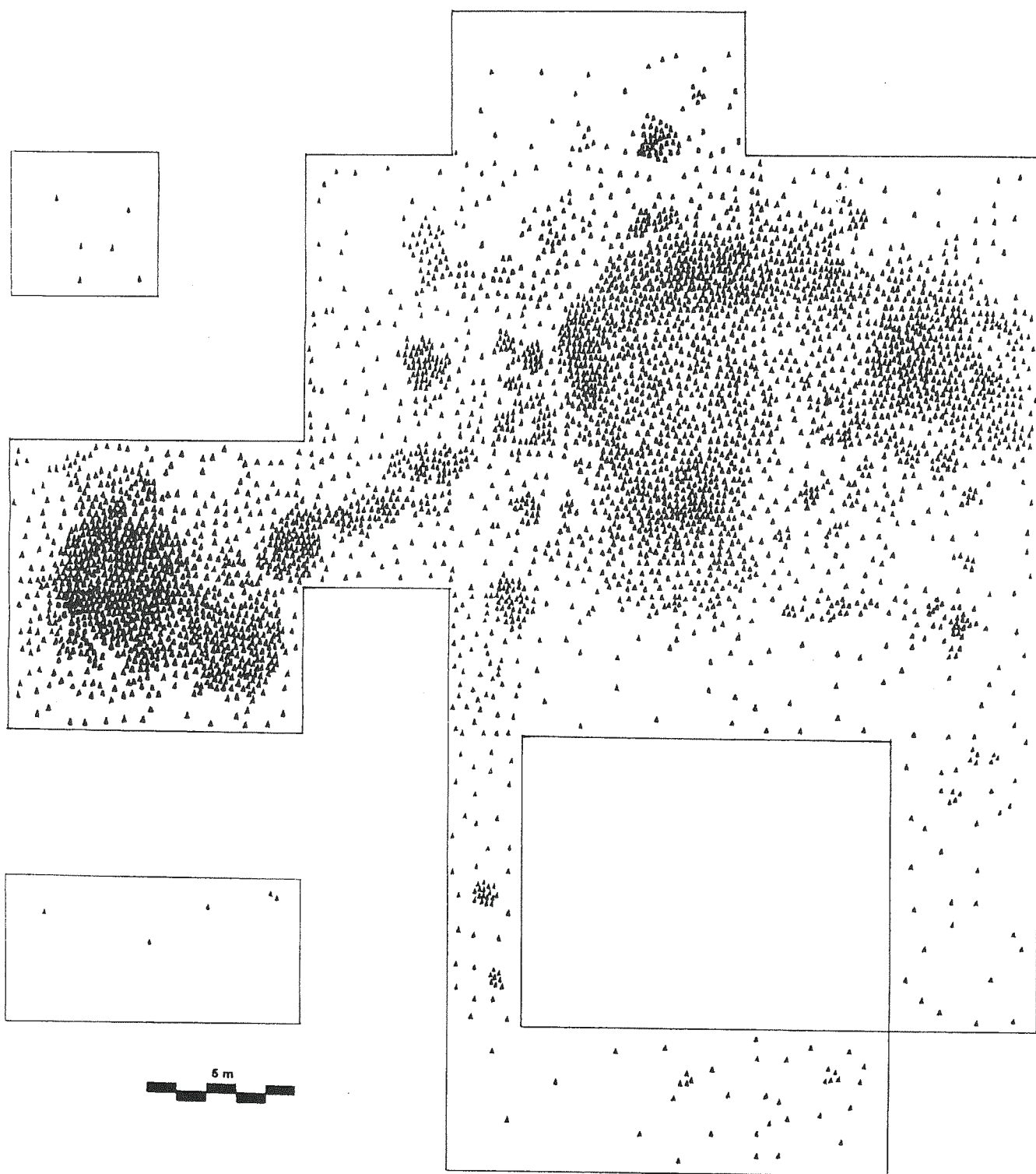

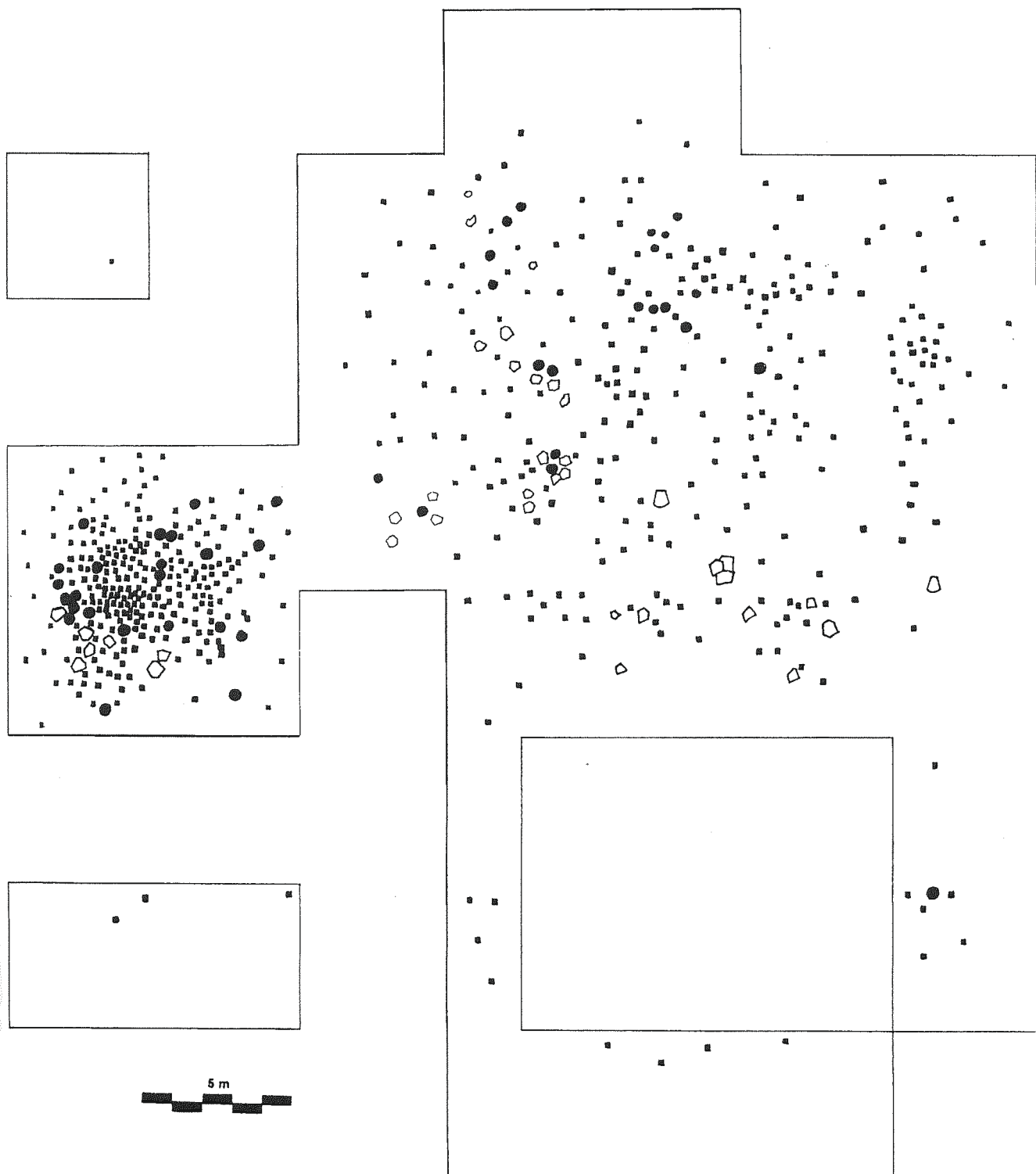
Рис. 6. Dobroń, stan. 1, część A. 1 – dolki postłupowe, 2 – zarysy jam, 3 – paleniska, 4 – chaty, 5 – warstwa wdeptywania szczątków organicznych, 6 – polepa, 7 – nieprzeralona glina
 Fig. 6. Dobroń, site No 1, part A. 1 – postholes, 2 – outlines of pits, 3 – hearths, 4 – houses, 5 – layer of decayed organic remains, 6 – daub, 7 – unburnt clay
 Рис. 6. Доборень, пам. 1, часть А. 1 – столбовые ямки, 2 – очертания ям, 3 – кострища, 4 – жилища, 5 – слой втоптаных органических остатков, 6 – обмазка, 7 – непережженная глина

Ryc. 9. Dobroń, stan. 1 część C. Planigrafia fragmentów naczyń w warstwie kulturowej

Fig. 9. Dobroń, site No 1, part C. Distribution of potsherds in the cultural layer

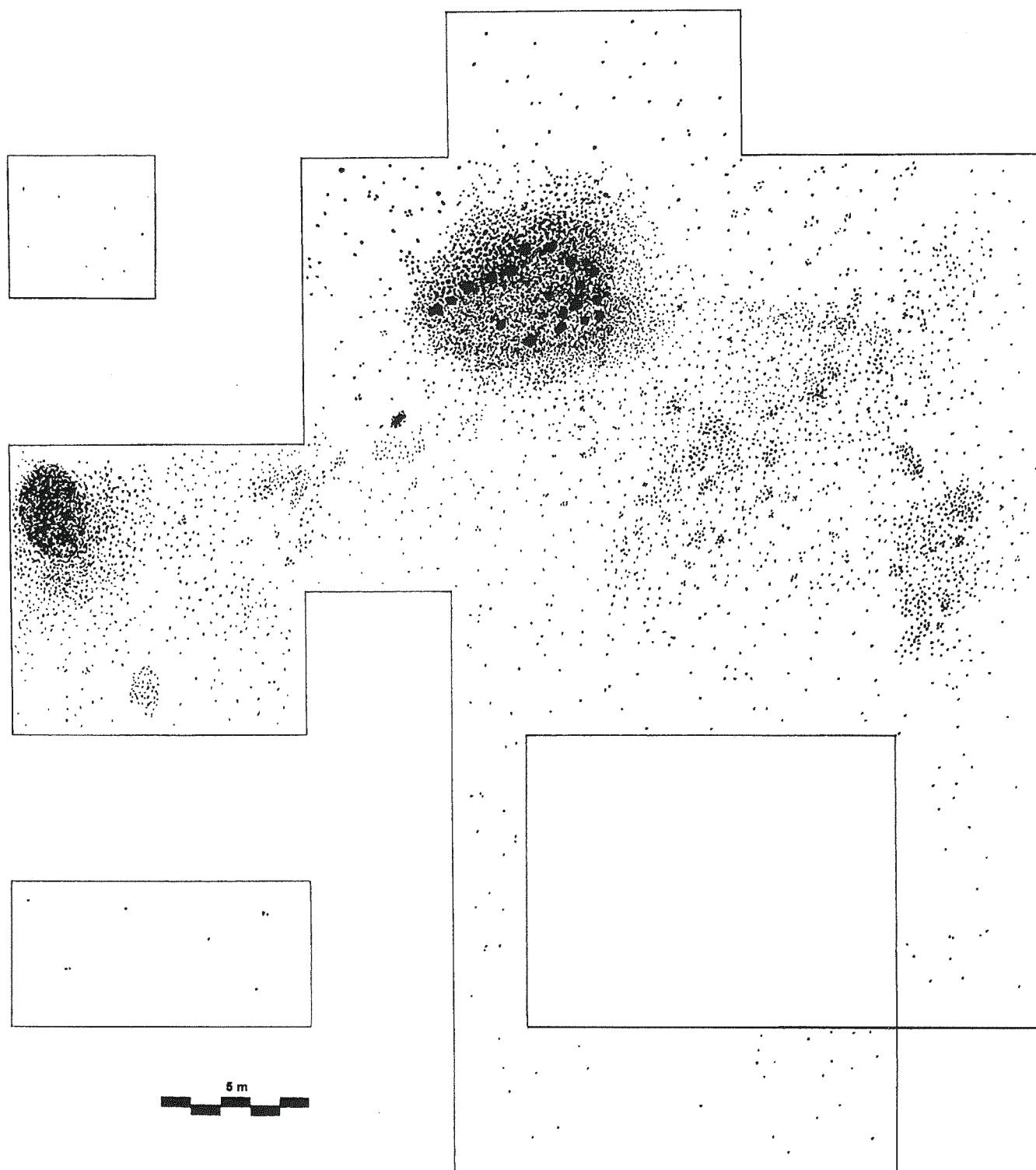
Рис. 9. Доброń, пам. 1, часть С. Местонахождение фрагментов сосудов в культурном слое

Ryc. 10. Dobroń, stan. 1, część C. Planigrafia przedmiotów krzemiennych (kwadraty), narzędzi kamiennych (koła) i kamieni w warstwie kulturowej

Fig. 10. Dobroń, site No 1, part C. Distribution of flint artifacts (squares), stone artifacts (rings) and pieces of stones (polygons) in the cultural layer

Рис. 10. Добронь, пам. 1, часть С. Местонахождение кремневых предметов (квадратики), каменных орудий (кружечки) и камней в культурном слое

Ryc. 11. Dobroń, stan. 1, część C. Rozmieszczenie polepy w warstwie kulturowej
 Fig. 11. Dobroń, site No 1, part C. Distribution of daub in the cultural layer
 Рис. 11. Добронь, пам. 1, часть С. Местонахождение обмазки в культурном слое

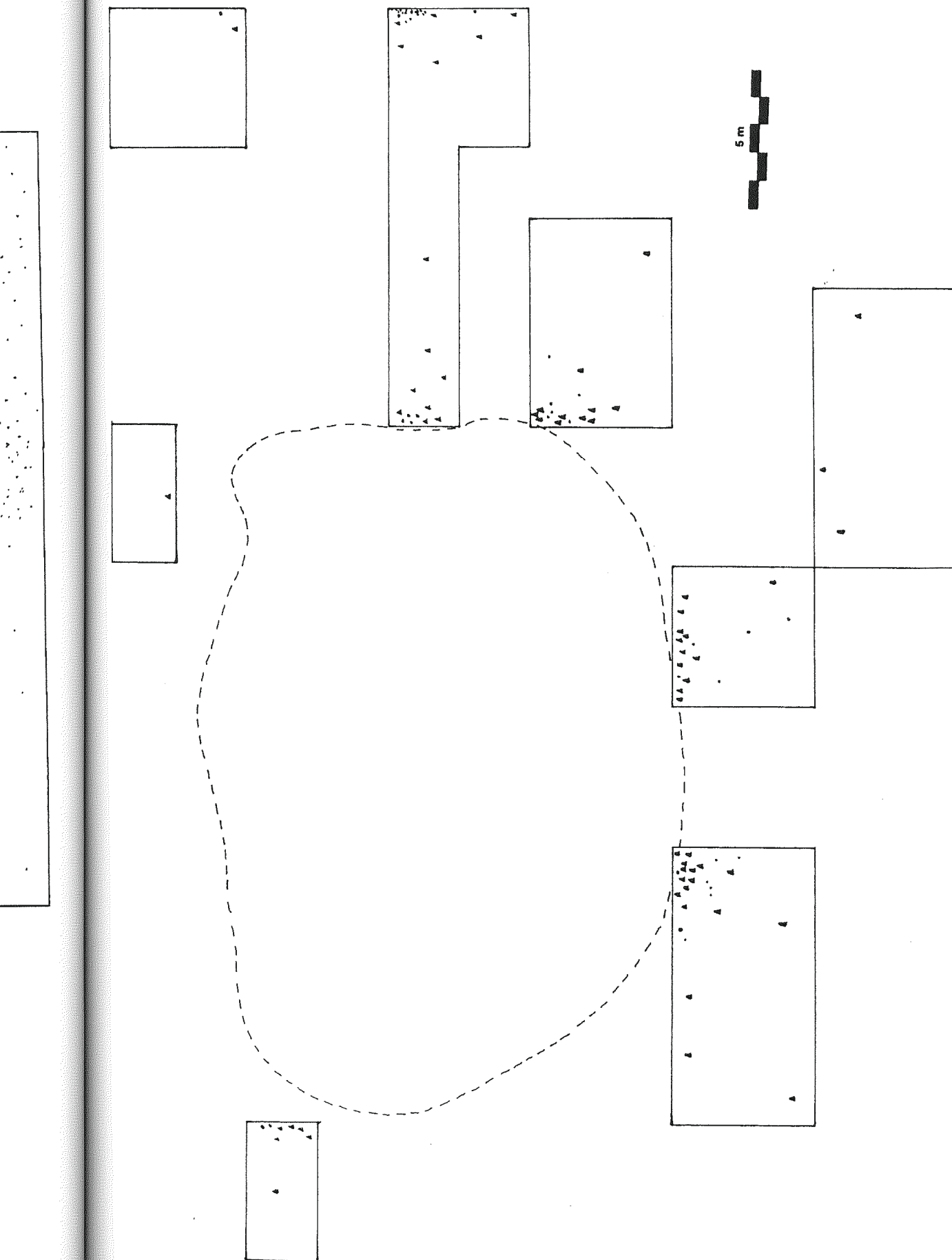

Рис. 12. Dobroń, стан. 1, часть D. Rozmieszczenie fragmentów naczyń (trójkąty) i polepy (kropki) w warstwie kulturowej
 Fig. 12. Dobroń, site No 1, part D. Distribution of potsherds (troangles) and doub (dots) in the cultural layer
 Рис. 12. Доброń, пам. 1, часть D. Местонахождение фрагментов сосудов (треугольники) и обмазки (точки) в культурном слое

4.1. CERAMIKA NACZYNIOWA

Analizie poddano 11 355 fragmentów naczyń glinianych odkrytych odpowiednio 6747 w części A i 4541 w części C osady. Znakomita większość fragmentów naczyń leżała w warstwie kulturowej. W obiektach ceramiki było niewiele.

Ceramika z obu części osady charakteryzuje się dużym rozdrobnieniem. W większości rejestrowana była w postaci małych ułamków. Poza nimi odkryto jednak stosunkowo liczny zbiór fragmentów dużych i charakterystycznych. One to posłużyły do rekonstrukcji zestawów używanych form. Należy jednak zaznaczyć, iż najczęściej nie udało się odtworzyć całych naczyń. Powoduje to istotne konsekwencje. Nie opisano bowiem szczegółowo proporcji poszczególnych typów naczyń. Charakterystyka nie zawiera również szczegółowego opisu metrycznego. Zdecydowano większość ułamków naczyń (także przedmiotów krzemiennych i kamiennych) leżała w części A i C poza obiektami, w warstwie kulturowej w obrębie niezabudowanych placów. W obrębie domów odkryto jedynie nieliczne, bardzo drobne i na ogół niezdobione ułamki.

4.1.1. SPOSOBY WYTWARZANIA NACZYŃ

Ceramika z poszczególnych części osady w Dobroniu nie różni się pod względem sposobu przygotowania masy do wyroby naczyń. Proces przygotowania masy ceramicznej, kształtowanie naczyń oraz ich wypal można dość szczegółowo odtworzyć na podstawie, po pierwsze, informacji uzyskanych z analizy ułamków naczyń, po drugie zaś charakteru niektórych obiektów osadowych. Drugie ze stwierdzeń odnosi się do placów leżakowania gliny i paleniska 2 z części A osady.

Gлина po wydobyciu przez pewien czas leżakowała i była szlamowana. Tylko w wypadku jednego typu naczyń, tj form zdobionych pasmami linii rytych grzebykiem (tzw. ornamentyka mątewska) glina nie była szlamowana.

Jako domieszkę schudzającą stosowano dość drobny tłuczeń ceramiczny oraz, na ogół w niewielkiej ilości piasek. Należy jednak odnotować, iż w analizowanych zbiorach rejestrujemy także stosunkowo nieliczne fragmenty naczyń grubościennych, zapewne znacznej wielkości, gdzie domieszka piasku była znaczna. W pojedynczych ułamkach stwierdzono tłuczeń mineralny o grubości ziaren 3–4 mm. Są to jednak, co należy podkreślić, wypadki sporadyczne. Charakterystyczne ślady na ściankach naczyń oraz, do pewnego stopnia, czarne przełomy wskazują na stosowanie domieszki organicznej w postaci drobno pociętych traw lub słomy oraz plew. Charakterystyczną cechą masy ceramicznej naczyń z ornamentyką „mątewską” jest domieszka potłuczonych muszli.

Naczynia lepiono z wałków doklejanych od dna. Dno umieszczano na podkładce zazwyczaj na podsypce piaszczystej o czym świadczy ich postać—bardzo często są mniej lub bardziej wklęsłe z przylepionymi do nich, bardzo licznymi, ziarnami piasku. Powierzchnie naczyń opracowywano na kilka sposobów. Przeważająca część naczyń ma ścianki gładzone. Jak można wnosić z wielu fragmentów gładzenie przybierało bardzo staranną postać („do połysku”). Niekiedy po-

wierzchnia była wyrównywana miękkim wiechciem. Sporadycznie stosowano przecieranie twardym wiechciem lub miotką. Często, szczególnie w wypadku dużych pucharów i naczyń workowatych, powierzchnia zewnętrzna ścian była obrzucana warstwą silnie rozwodnionej glinki, co daje efekt „chropowacenia”.

Naczynia wypalano na otwartym ognisku. Ślady tego procesu uchwycono w palenisku 2 obok pozostałości leżakowania gliny. W jego obrębie odkryto m.in. popękane, także przepalone fragmenty, które mogą być pozostałością nieudanego wypału.

4.1.2. MORFOLOGIA NACZYŃ

Podstawową formą naczynia używanego przez społeczność dobrońską był (1) puchar z rozchylonym kołnierzem. Można wskazać kilka zasadniczych typów tych naczyń. Nawiązując do klasyfikacji A. Koško (1981, s. 26), w Dobroniu mamy do czynienia głównie z formami zbliżonymi do różnych wariantów typów B i C. Należy jednak zaznaczyć, iż z uwagi na duże rozdrobnienie materiału, przyporządkowanie naczyńia określonemu typowi jest zazwyczaj trudne. W grupie pucharów, mając na względzie wielkość naczyń i ich kształt można wskazać kilka ich typów.

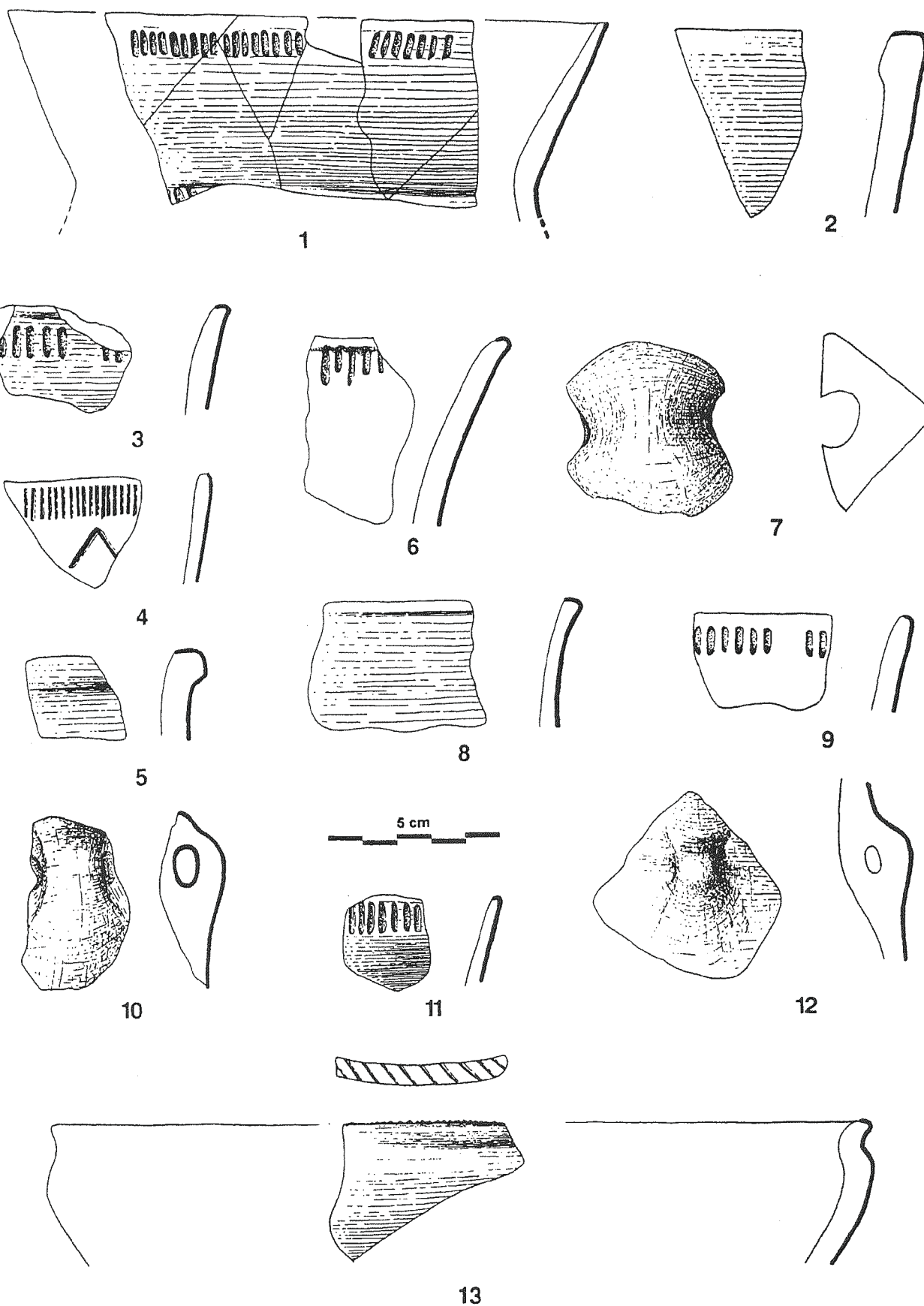
1.1. Małe pucharki o średnicy otworu mniejszej niż 10 cm, rozchylonym kołnierzu, wyraźnym i niekiedy zaznaczonym przejściem kołnierza w brzusec. Grubość ścianek raczej nie przekracza 5 mm. Dna mają wyodrębnione, niekiedy lekko wklęsłe. Powierzchnia zewnętrzna jest wygładzona. Pucharki takie, jeśli w ogóle są zdobione, to głównie na wstrefie przykrawędnej. Rejestrujemy je w obu częściach osady (ryc. 1:11; tabl. XIV, 10).

1.2. Puchary ukształtowane podobnie jak opisane wyżej, o średnicy wylewu 10–20 cm i grubości ścianek 4–10 mm. Stanowią jedną z podstawowych form naczyń w obu częściach stanowiska. Ich powierzchnie zewnętrzne są wygładzone. Mają ornamentowane górne części kołnierzy oraz niekiedy brzusce. Są zdobione pod krawędzią układami słupków (tabl. I, 1, 3, 5; V, 3; VI, 3–5) słupkami i zygzakiem ze słupków (tabl. VII, 8, 9), na brzuścach mają listwy półksiężycowate (tabl. VIII, 5; XI, 1–4, 7, 8) lub ornament słupkowy czy punktowy (tabl. V, 1, 5) albo liniowy (tabl. IX, 3, 7) czasem mocno rozbudowany. Rzadko spotykamy okazy zdobione pasmowym ornamentem rytym grzebykiem (tabl. XV, 15) lub odciskami grzebyka (tabl. IX, 1, 2). Rejestrujemy też naczynia zdobione w części przykrawędnej na stronie wewnętrznej (tabl. XV, 24; XVI, 11–12). Liczne są okazy niezdobione (tabl. I, 8; XIV, 6–7, 9, 11–12, 15–16, 18–19). Niekiedy pucharki takie mają zgrubione krawędzie (tabl. V, 6).

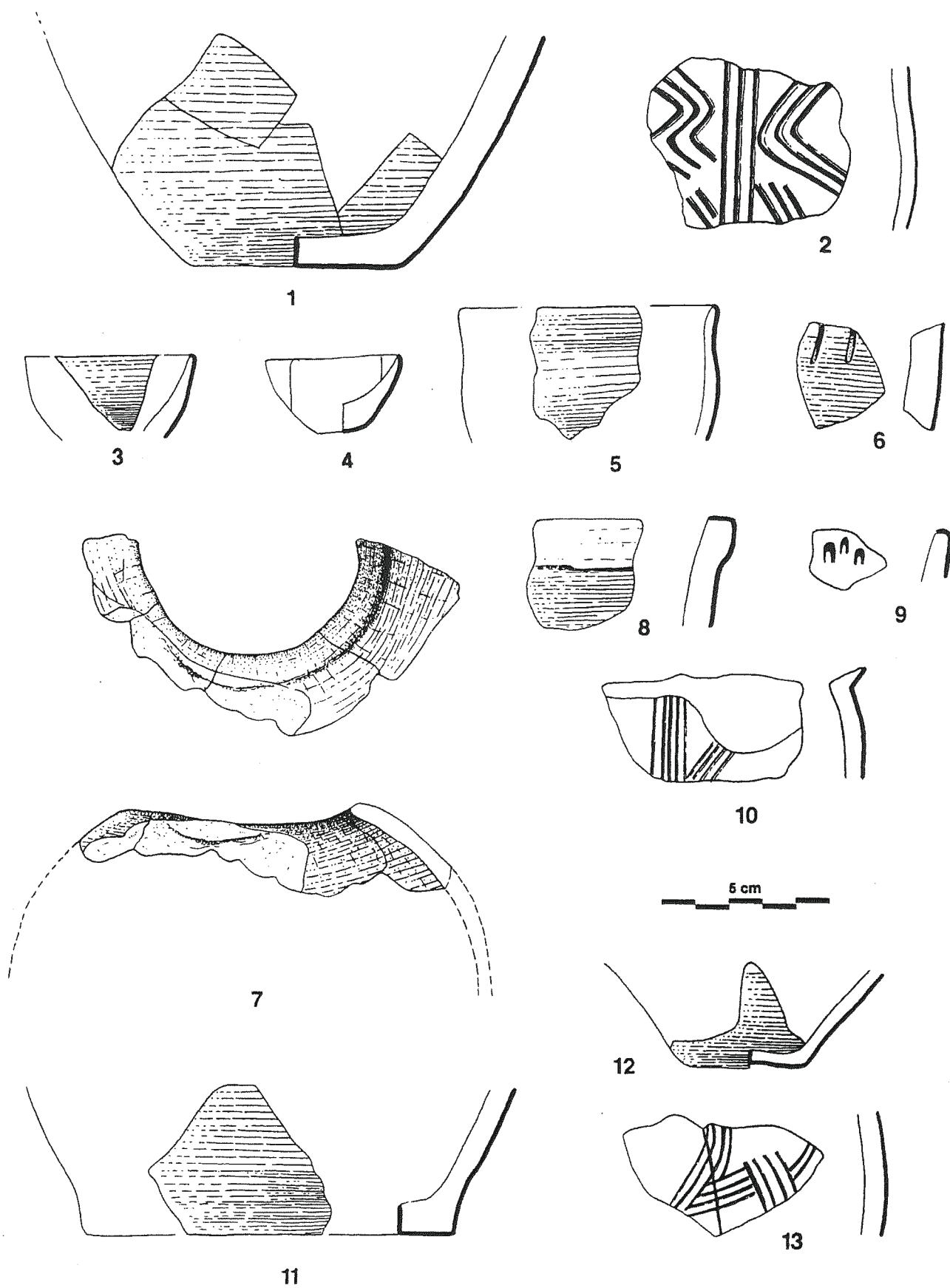
1.3. Duże puchary o średnicy wylewu przekraczającej często 30 cm. W Dobroniu rejestrowane są w czterech wersjach.

1.3.1. Kołnierz nieco rozchylony, przejście w brzusec jest wyraźnie zaznaczone. Mają wygładzone powierzchnie. Są zdobione w górnej części kołnierza i (lub) na brzuścu albo niezdobione. Są powszechnie spotykana kategorią naczyń w obu częściach osady (tabl. III, 1–3; IV, 1; V, 2; VI, 2).

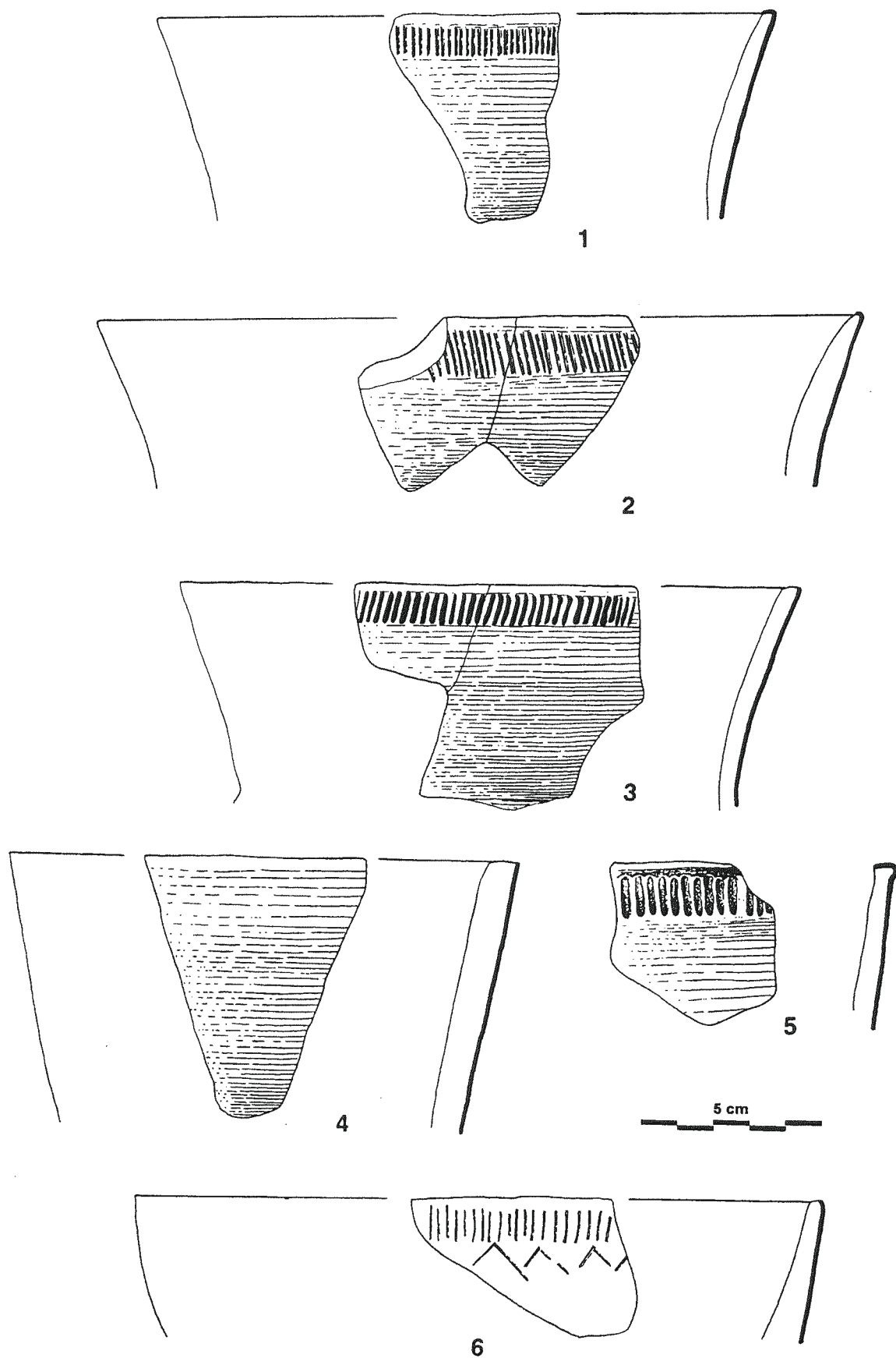
1.3.2. Łagodnie profilowane, przejście brzuśca w kołnierz niezaznaczone, często z powierzchnią zewnętrzną obrzucaną

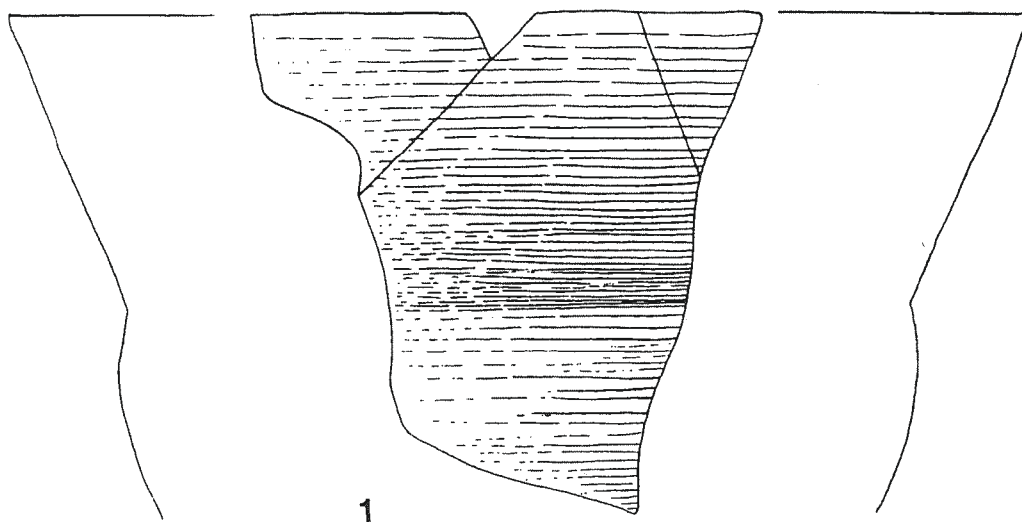
Tabl. I. Dobroń, stan. 1, część A. Wybór ceramiki
 Platte I. Dobroń, site, No 1, part A. Selection of pottery
 Табл. I. Добронь, пам. 1, часть А. Выборка керамики

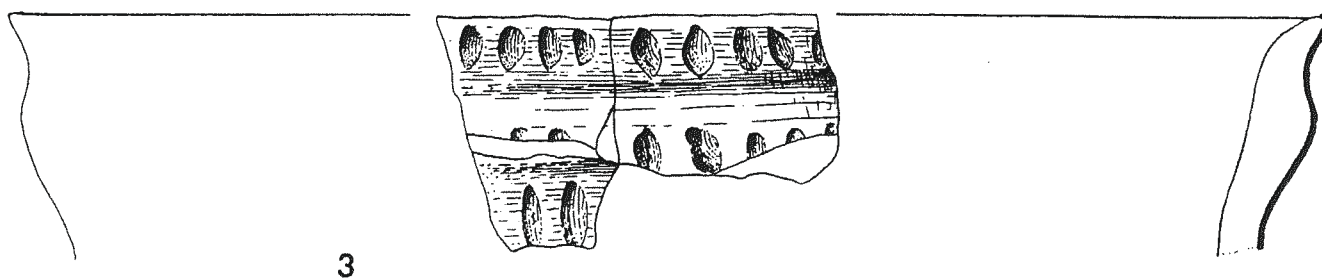
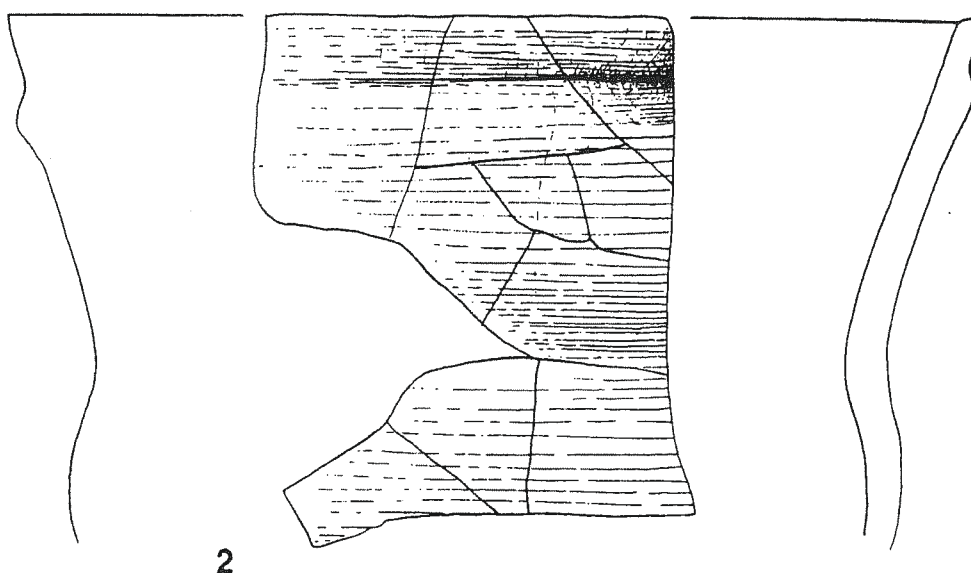
Tabl. II. Dobroń, stan. 1, część A. Wybór ceramiki
 Platte II. Dobroń, site, No 1, part A. Selection of pottery
 Табл. II. Добронь, пам. 1, часть А. Выборка керамики

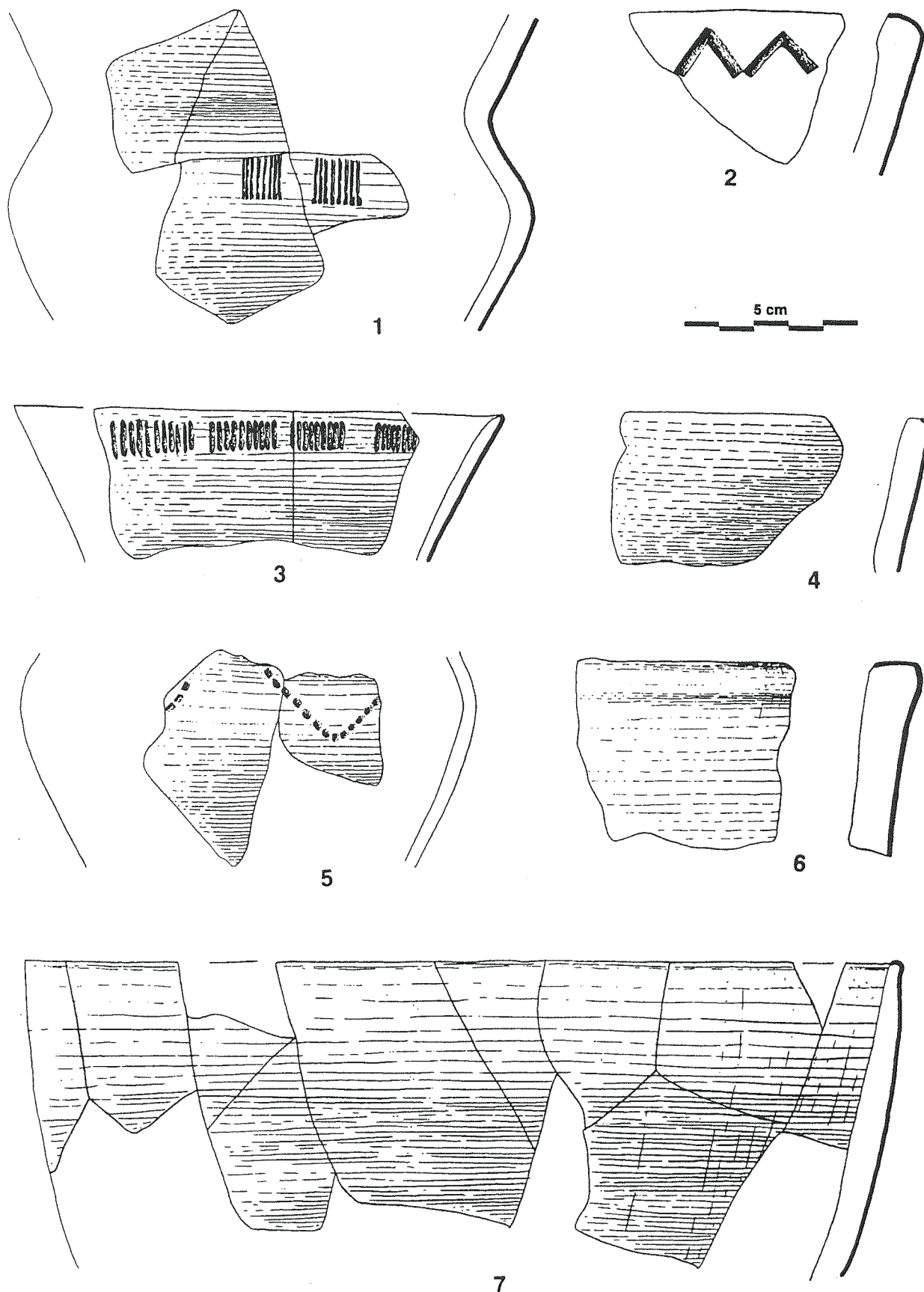
Tabl. III. Dobroń, stan. 1, część A. Wybór ceramiki
 Platte III. Dobroń, site, No 1, part A. Selection of pottery
 Табл. III. Добронь, пам. 1, часть А. Выборка керамики

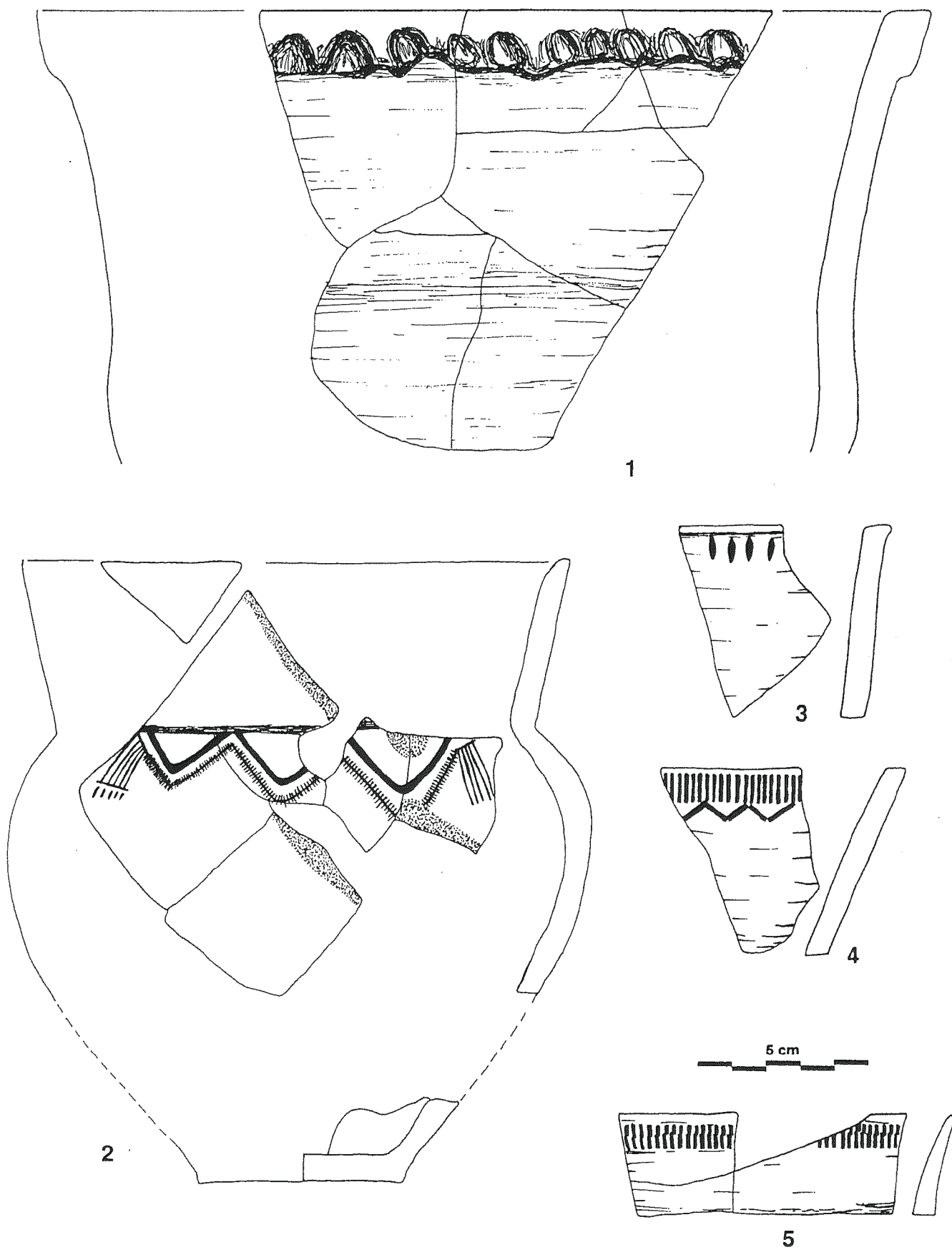
5 cm

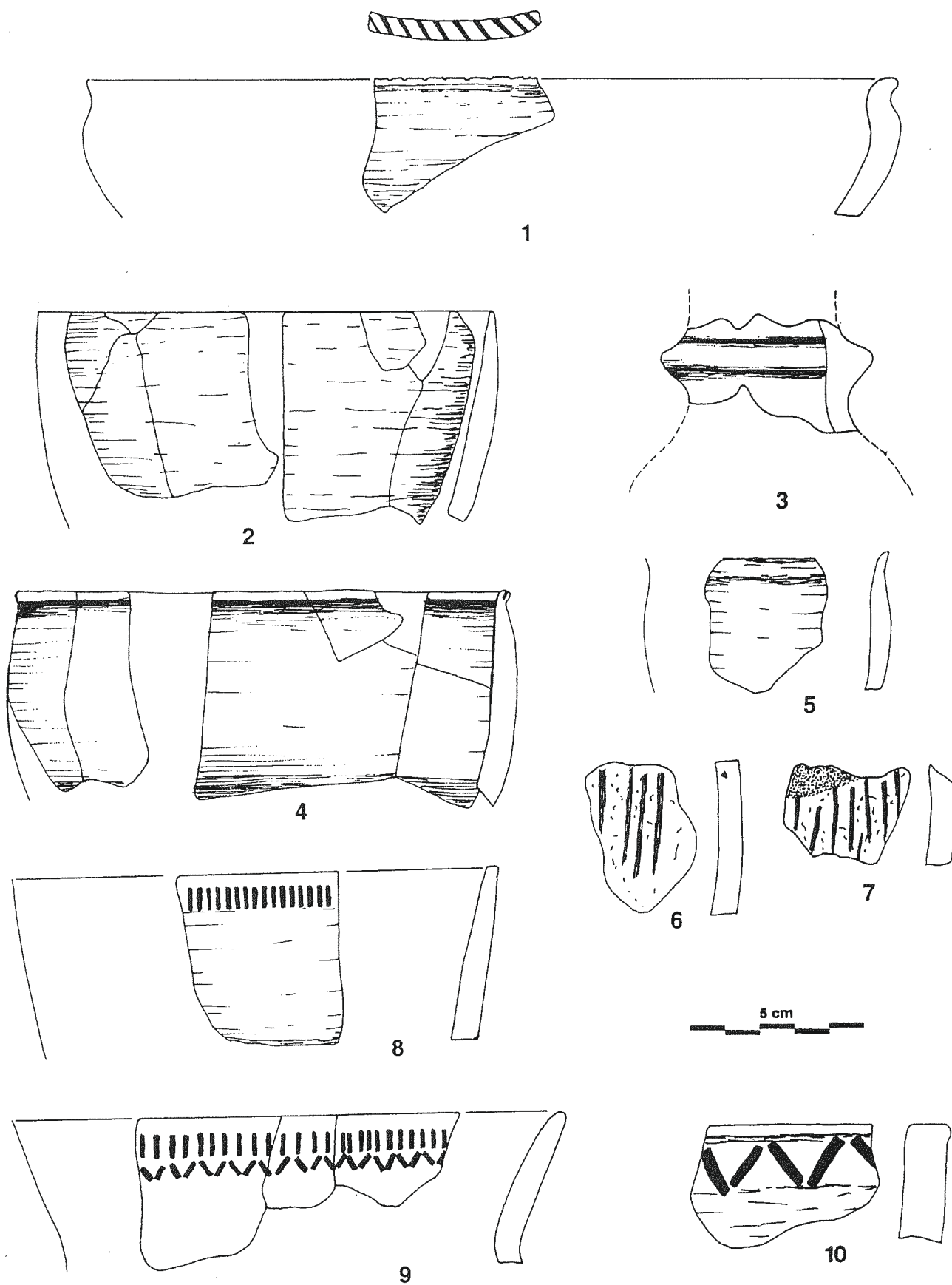
Tabl. IV. Dobroń, stan. 1, część A. Wybór ceramiki
 Platte IV. Dobroń, site, No 1, part A. Selection of pottery
 Табл. IV. Добронь, пам. 1, часть А. Выборка керамики

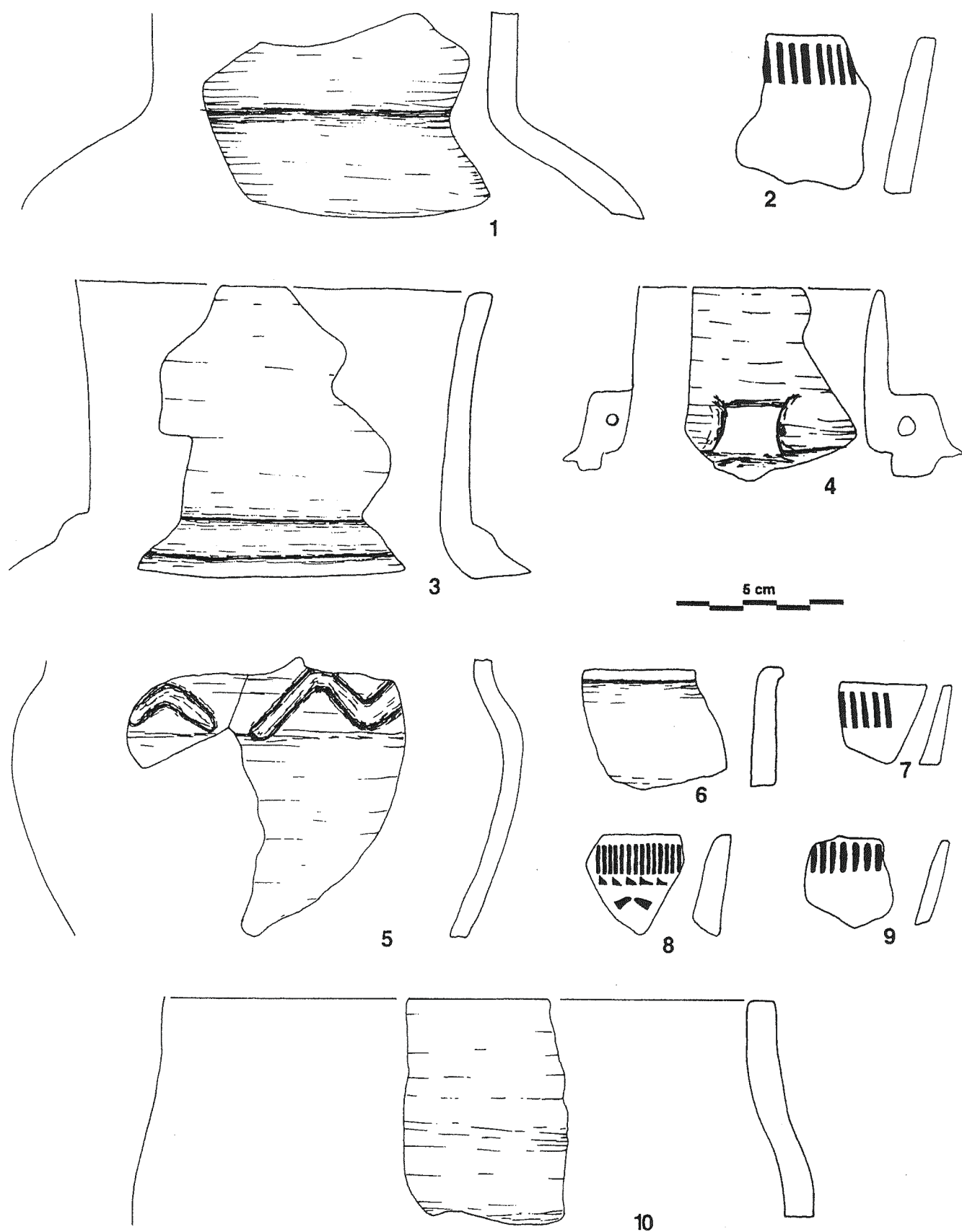
Tabl. V. Dobroń, stan. 1, część A. Wybór ceramiki
 Platte V. Dobroń, site, No 1, part A. Selection of pottery
 Табл. V. Добронь, пам. 1, часть А. Выборка керамики

Tabl. VI. Dobroń, stan. 1, część A. Wybór ceramiki
 Platte VI. Dobroń, site, No 1, part A. Selection of pottery
 Табл. VI. Добронь, пам. 1, часть А. Выборка керамики

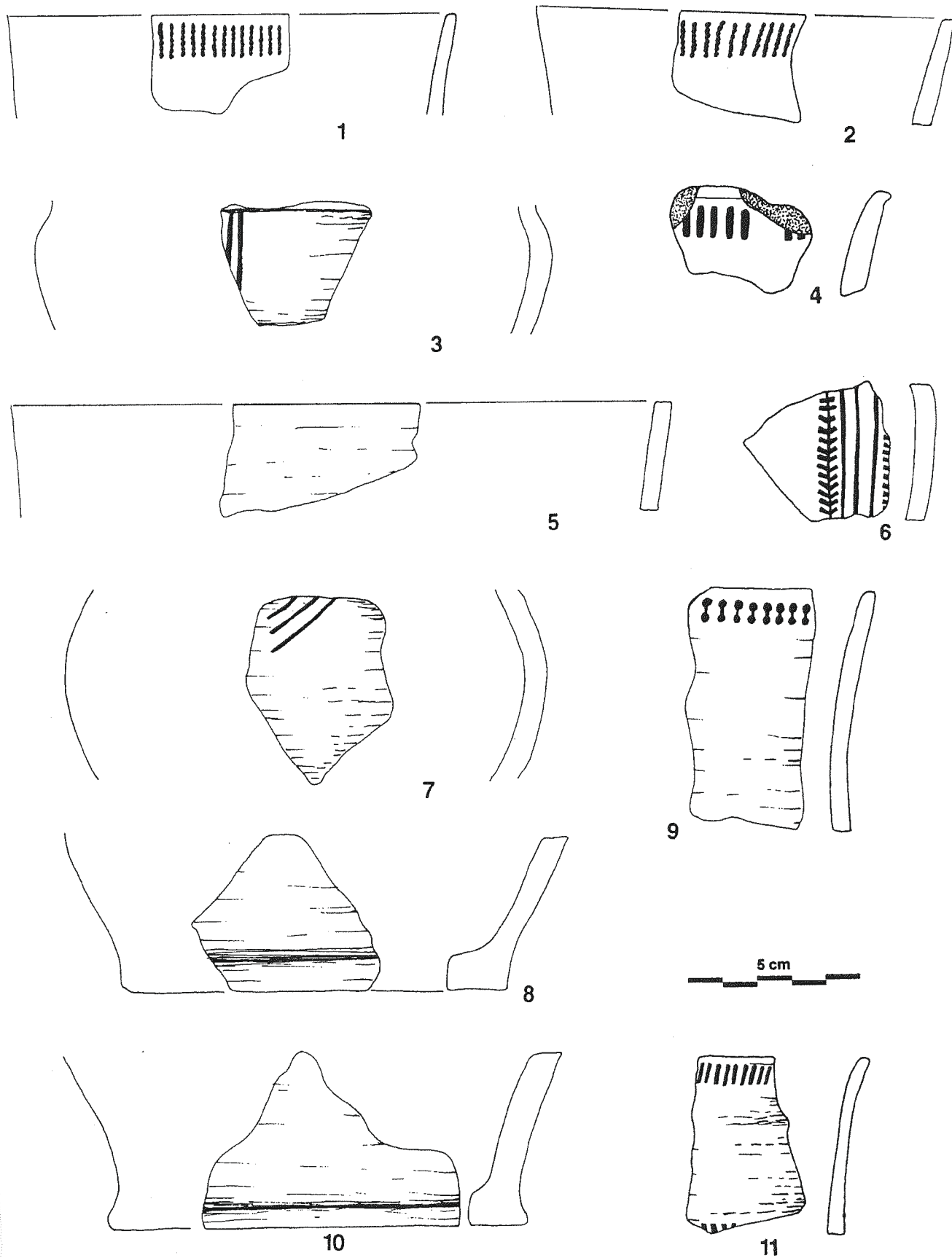

Tabl. VII. Dobroń, stan. 1, część A. Wybór ceramiki
 Platte VII. Dobroń, site, No 1, part A. Selection of pottery
 Табл. VII. Добронь, пам. 1, часть А. Выборка керамики

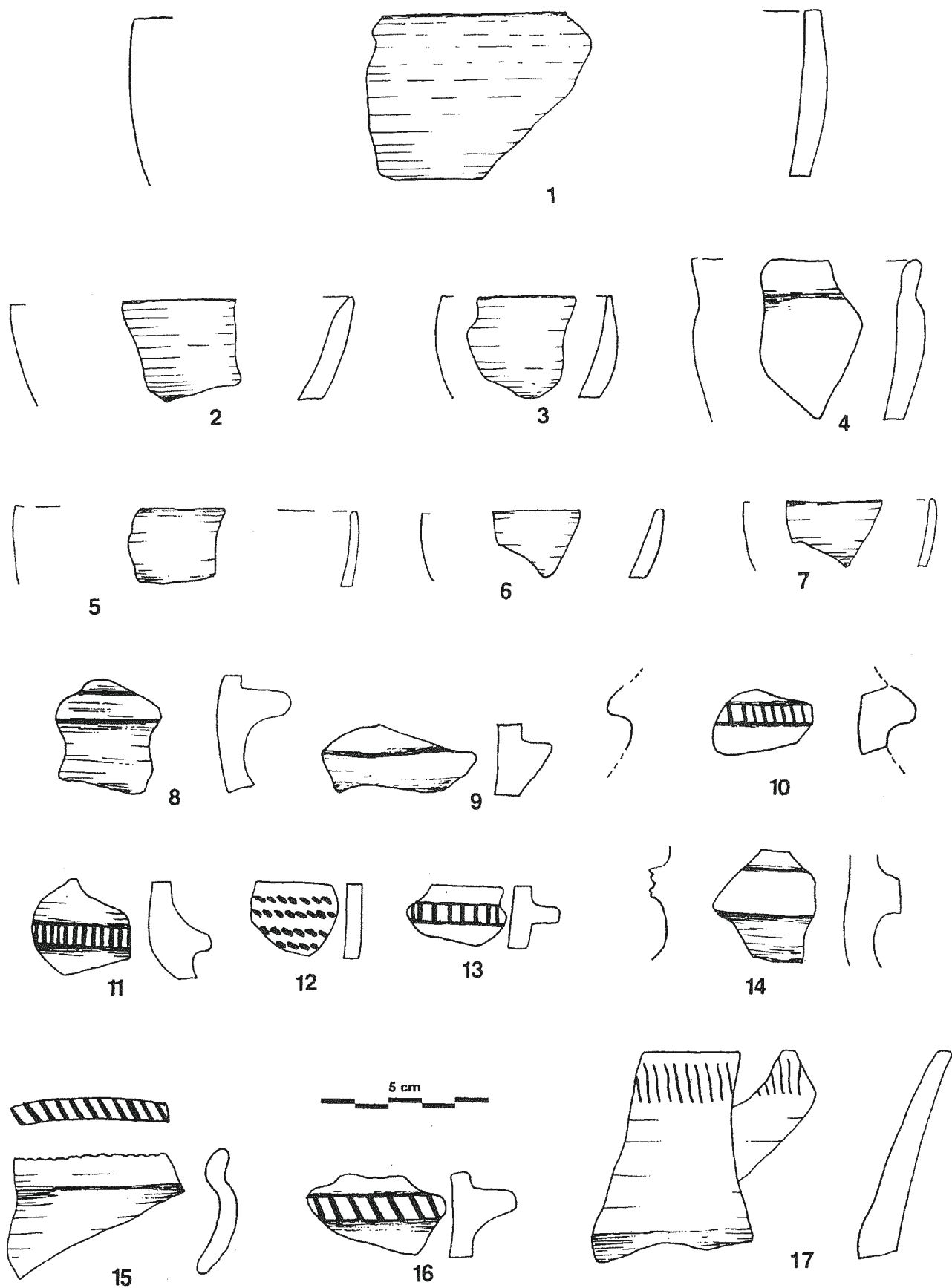

Tabl. VIII. Dobroń, stan. 1, część A. Wybór ceramiki
 Platte VIII. Dobroń, site, No 1, part A. Selection of pottery
 Табл. VIII. Добронь, пам. 1, часть А. Выборка керамики

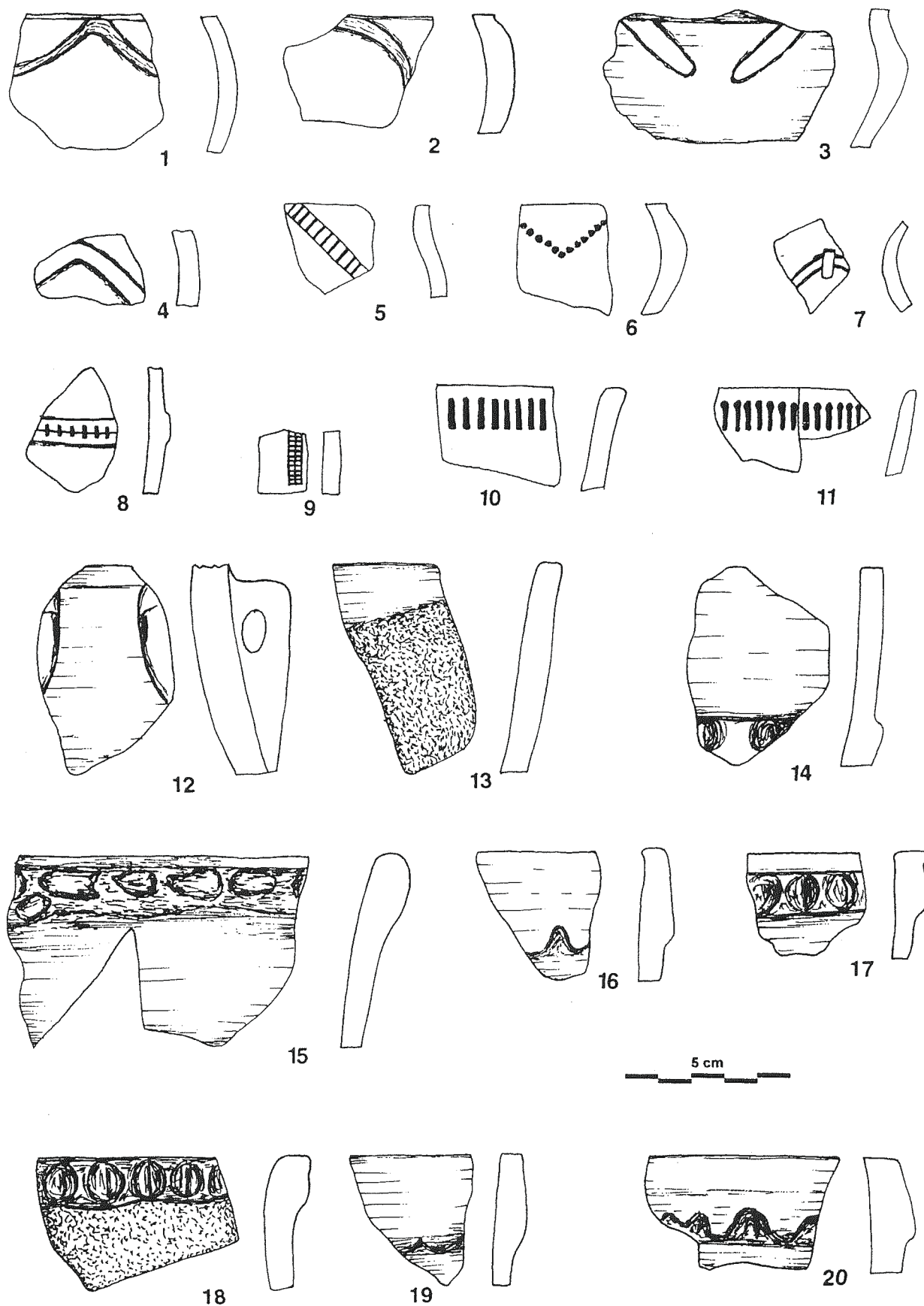
Tabl.
 Platte
 Табл.

Tabl. IX. Dobroń, stan. 1, część A. Wybór ceramiki
 Platte IX. Dobroń, site, No 1, part A. Selection of pottery
 Табл. IX. Добронь, пам. 1, часть А. Выборка керамики

Tabl. X. Dobroń, stan. 1, część A. Wybór ceramiki
 Platte X. Dobroń, site, No 1, part A. Selection of pottery
 Табл. X. Добронь, пам. 1, часть А. Выборка керамики

Tabl. XI. Dobroń, stan. 1, część A. Wybór ceramiki
 Platte XI. Dobroń, site, No 1, part A. Selection of pottery
 Табл. XI. Добронь, пам. 1, часть А. Выборка керамики

warstwą rozwodnionej glinki, wygładzone na kołnierzu. Naczynia takie są liczne w obu częściach osady (tabl. XV, 1–4, 6, 9, 10, 12–13).

1.3.3. Jak odmiana 1. 3. 2. ale z listwą lub listwami pod wylewem. Listwy są zdobione lub nieornamentowane. Są rejestrowane w inwentarzach obu analizowanych części osady (tabl. I, 2; VI, 1; XI, 14–20; XII, 1–3).

1.4. Małe, łagodnie profilowane pucharki z niskim lekko rozchylonym kołnierzem wyodrębnionym z brzuśca. Ścianki brzuśca zdecydowanie grubsze niż kołnierza (tabl. II, 5; XVII, 5).

2. Drugą grupą naczyń są misy. Rejestrujemy kilka ich odmian.

2.1. Misy półkuliste ze ścienionymi, zazwyczaj prostymi krawędziami. Są jednymi z najliczniej spotykanych naczyń w Dobroniu. Powierzchnie miały pierwotnie wygładzone. Są zdobione pod wylewem, na krawędzi i (lub) na brzuścu. Ze względu na średnicę otworu wyróżniono dwa warianty.

2.1.1. Średnica 10–20 cm (tabl. VII, 2, 4; X, 1).

2.1.2. Średnica większa niż 20 cm (tabl. V, 7).

2.2. Formy jak opisane wyżej. Ich cecha charakterystyczną jest zdobienie ornamentyką „mąteńską”. Spotykamy je w obu częściach osady. Jako domieszkę schudzącą przy wyrobieniu naczyń stosowano potłuczone muszle (tabl. II, 2, 10, 13; XV, 16).

2.3. Misy ze ścienionymi, lekko rozchylonymi krawędziami. Mają wygładzoną powierzchnię. Zdobione są pod wylewem lub też niezdobione (tabl. III, 6).

2.4. Misy profilowane z krawędzią wychyloną, ścienioną, o wygładzonej powierzchni i średnicy otworu przekraczającej 20 cm (tabl. VII, 1; X, 15).

2.5. Głębokie misy o łagodnym, esowatym profilu, wygładzonych ściankach, proporcjami prawdopodobnie zbliżone do waz. Bywają zdobione w partii przykrawędnej oraz na krawędzi (tabl. I, 13).

2.6. Misy lub naczynia wazowate z lekko wyodrębnioną szyjką (tabl. VIII, 10).

3. Amfory z cylindryczną szyjką i kolankowatymi uchami umieszczonymi na granicy szyjki i brzuśca. Fragmenty amfor rejestrujemy w części A i C osady (tabl. VIII, 1, 3, 4; XVI, 1–3).

4. Naczynia workowate często z listwą umieszczoną pod krawędzią. Powierzchnie obrzucone są warstwą rozwodnionej glinki (A. Pelisiak 1985, ryc. 6: 1).

5. Fiaszki z kryzą. Mają kryzy niezdobione lub z nacięciami. Obie postacie rejestrujemy w części A i C osady (tabl. VII, 3; X, 8–11, 13, 14, 16; XVI, 9–10).

6. Naczynia miniaturowe. Są powszechne w obu częściach osady.

6.1. Małe czarki półkuliste ze ścienionymi krawędziami lekko zagiętymi do wewnątrz o średnicy wylewu 5–5,5 cm (tabl. XIV, 1, 3).

6.2. Miseczki lub czarki z lekko esowatym profilu ze ścienionymi krawędziami (tabl. II, 3, 4; X, 2–3, 5–7).

6.3. Miniaturowe naczynia (średnica otworu 5–6 cm) proporcjami zbliżone do pucharków (tabl. VIII, 5; X, 4).

Na osadzie odkryto kilka form specyficznych zarejestrowanych w pojedynczych egzemplarzach. Należy do nich na-

czynnie jeżowate (tabl. XIII, 1). Prawie całe ścianki pokrywają nalepione guzy rozmieszczone w regularnych rzędach w ten sposób, że guzki z sąsiednich rzędów umiejscowione są prawie dokładnie nad sobą. Co ciekawe, część tego naczynia znaleziono prawie osiemdziesiąt lat temu w chwili odkrycia stanowiska. Uzupełniają go fragmenty odkryte w trakcie badań wykopaliskowych w części A i C osady.

Drugim naczyniem jest okaz, którego górna część ma kształt ściętej, lekko spłaszczonej kuli z krawędziami zagiętymi do wewnątrz (tabl. II, 7). Nie jest zdobione. Ma bardzo starannie wygładzone ścianki. Została odkryta w części A osady. Z tego obszaru pochodzi także misa ze zgrubionym wylewem i specyficznym ornamentem (tabl. XIII, 3). Naczynie to nawiązuje, szczególnie w zakresie zdobienia, do naczyń tzw. neolitu strefy leśnej. W tych kategoriach należy również rozpatrywać odkryty w części A puchar zdobiony na brzuścu ornamentem sieciowym i dolkami pod krawędzią (tabl. XIII, 2). Podobnie jak wcześniej wymienione naczynia, jest to jedyny tego typu okaz odkryty na stanowisku w Dobroniu.

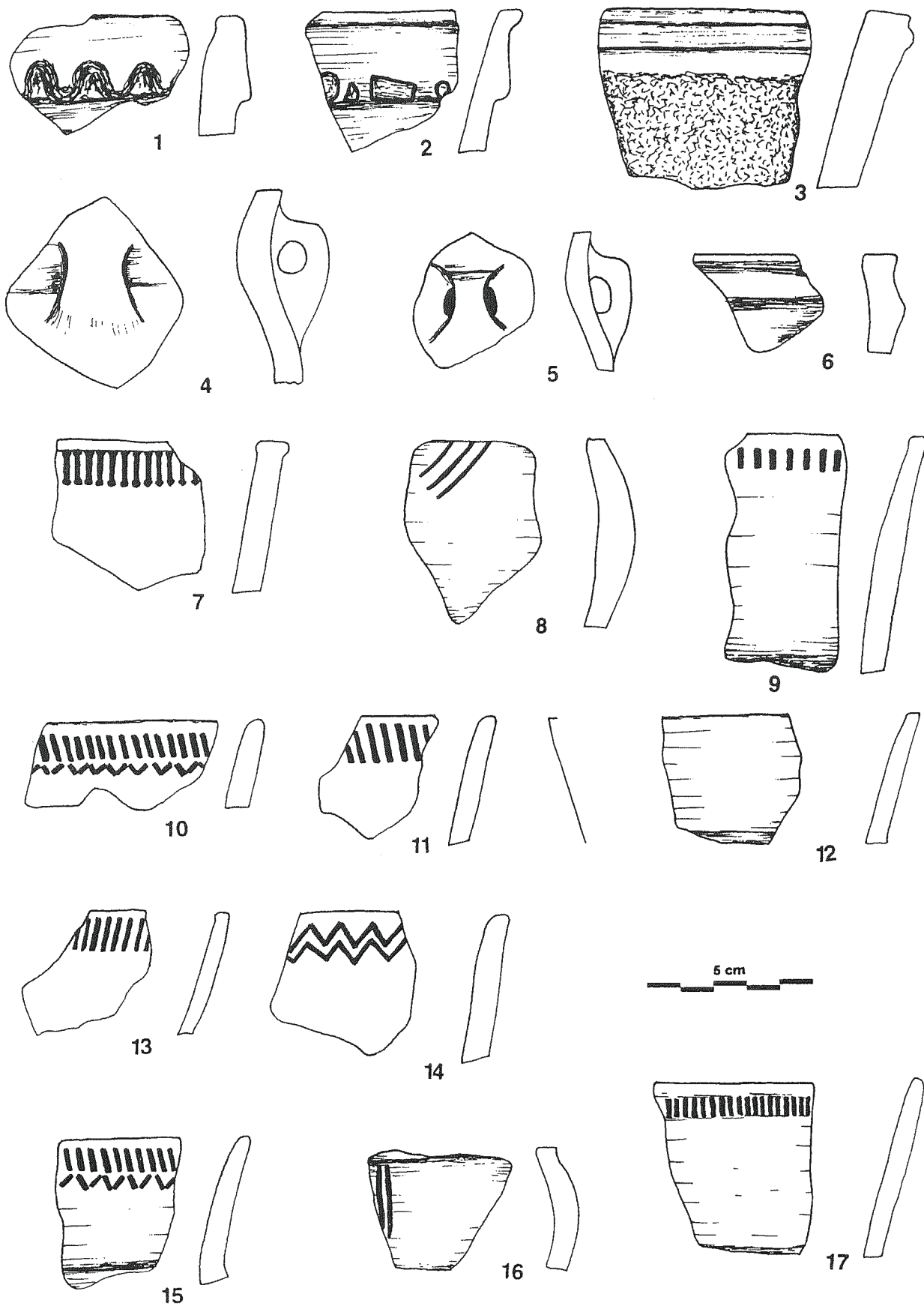
Powyższy zestaw uwzględnia tylko podstawowe typy naczyń, które udało się zrekonstruować do momentu pozwalającego określić ich kształt. Sformułowana lista najprawdopodobniej nie jest kompletna.

W części A i C osady natrafiono na dużą ilość charakterystycznych fragmentów naczyń takich jak ułamki przykrawędne czy dna. Nie wystarczają one do wskazania kształtu naczynia. Niosą natomiast wiele informacji z zakresu mikromorfologii. Krawędzie naczyń są bardzo zróżnicowane pod względem kształtu. Mając na uwadze prezentowane dotychczas typologie, w Dobroniu można by wskazać odpowiedniki chyba wszystkich opisanych dotychczas sposobów kształtowania krawędzi w KPL. Ponadto, bardzo często, na jednym naczyniu można zidentyfikować nawet kilka różnych typów krawędzi. Przypuszczamy, iż przy formowaniu krawędzi naczyń dochodziło do nałożenia się na siebie trzech ważnych i do pewnego stopnia niezależnych czynników. Po pierwsze, była to ustalona tradycja norma wykonywania naczyń. Po drugie, mogą się tutaj uzewnętrzniać indywidualne predyspozycje i dążenia wytwórców. Po trzecie wreszcie, nie można wykluczyć pewnej przypadkowości oczywiście w tego typu produkcji. Spostrzeżenia te nakazują znaczną ostrożność w posługiwaniu się statystykami związanymi z mikromorfologią, szczególnie przy ustalaniu chronologii zespołów.

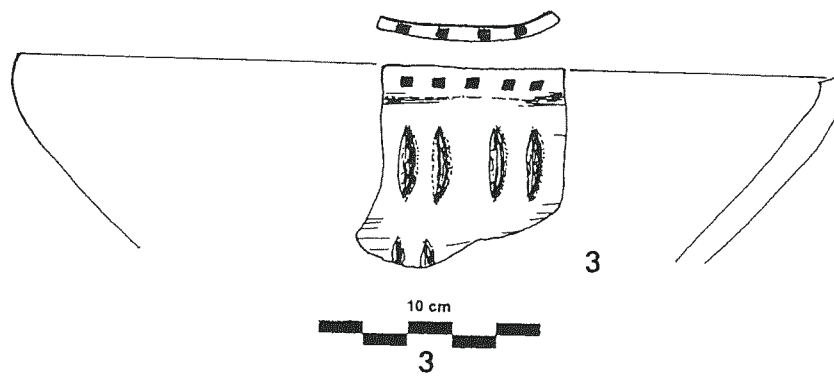
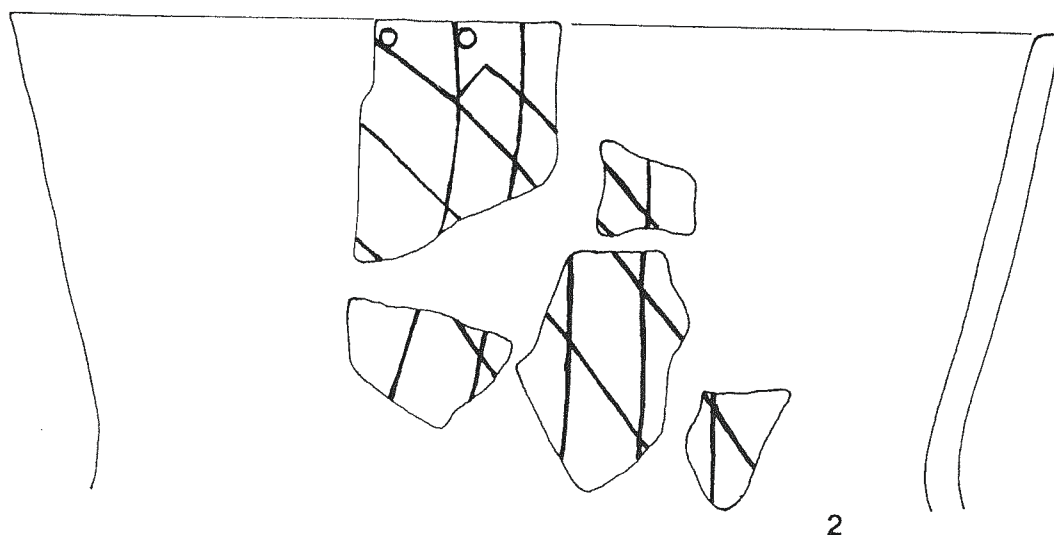
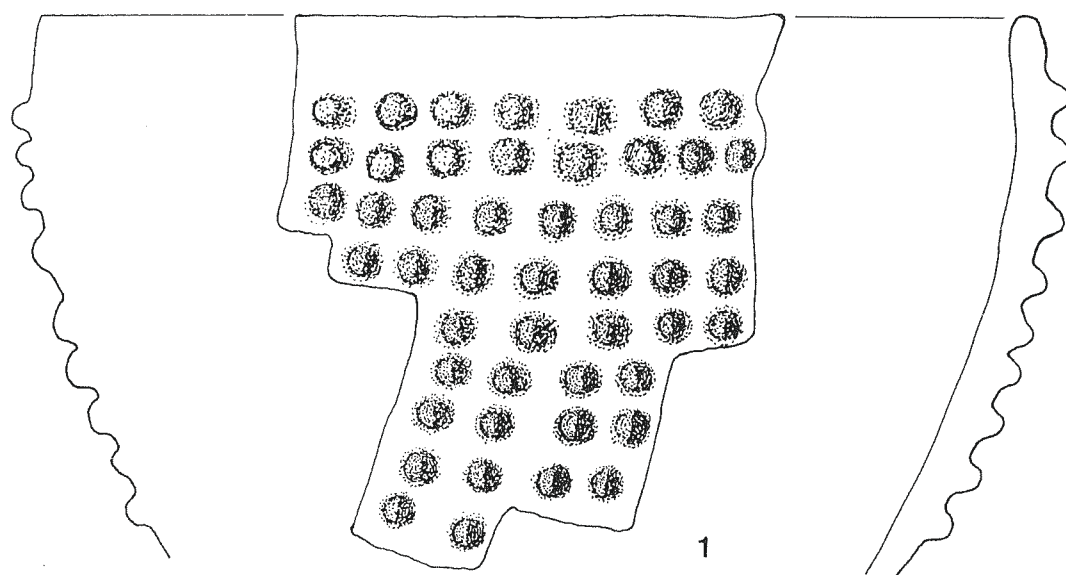
W rezultacie analizy brzegów naczyń z Dobronia ustalono kilka podstawowych typów krawędzi:

1. Krawędzie wyraźnie ścienione w stosunku do ścianek zakończone w przybliżeniu półokrągło.
2. Krawędzie o grubości podobnej do ścianek naczynia zakończone w przybliżeniu półokrągło. W wielu wypadkach na stronie wewnętrznej rejestrowane jest niewielkie zgrubienie.
3. Krawędzie prosto ścięte. Taki kształt nadawano poprzez spłaszczenie krawędzi palcem lub jakimś przedmiotem. Cechą charakterystyczną jest obecność tuż pod krawędzią dość wyraźnego zgrubienia na stronie wewnętrznej lub zewnętrznej, rzadko obustronnego.

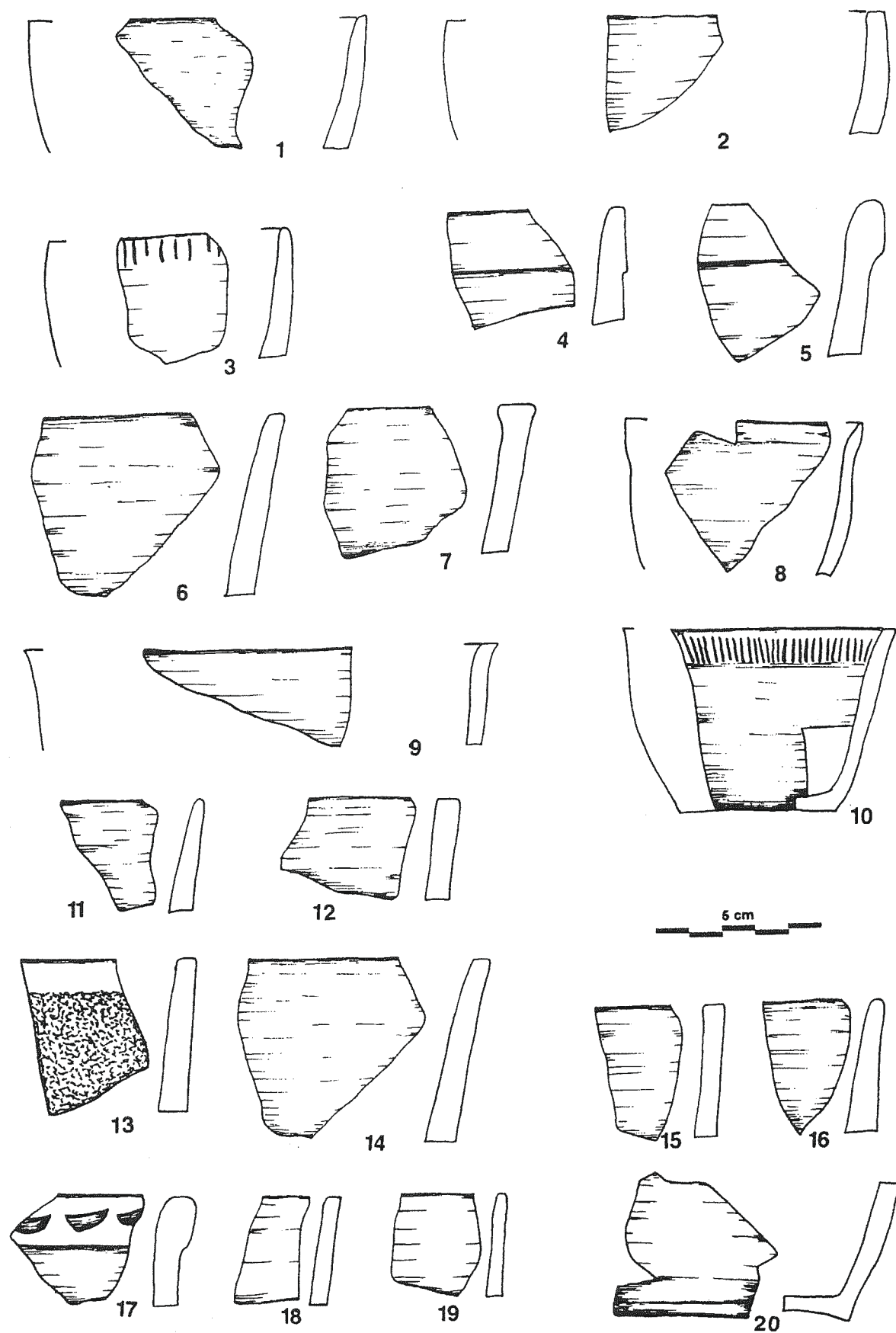
Krawędzie pierwszego typu rejestrujemy na wszystkich typach naczyń poza naczyniami workowatymi. Typ drugi ma

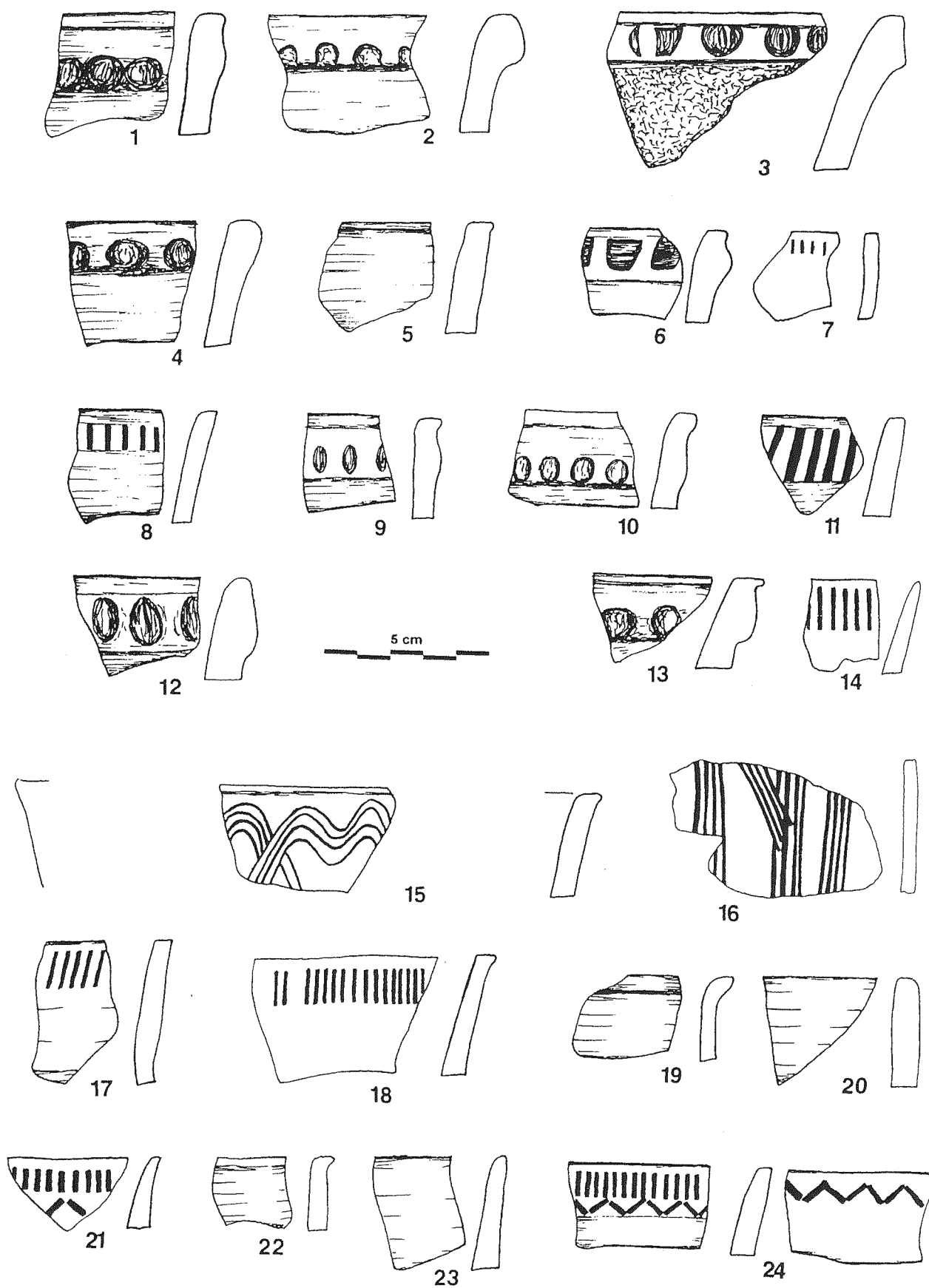
Tabl. XII. Dobroń, stan. I, część A. Wybór ceramiki
 Platte XII. Dobroń, site, No I, part A. Selection of pottery
 Табл. XII. Доброń, пам. I, часть A. Выборка керамики

Tabl. XIII. Dobroń, stan 1. Wybór ceramiki. 1 – część A, C i z badań powierzchniowych, 2, 3 – część A
 Platte XIII. Dobroń, site No 1. Selection of pottery. 1 – part A, C and surface survey, 2, 3 – part A
 Табл. XIII. Добронь, пам. 1. Выборка керамики. 1 – часть А, С и подъемный материал, 2, 3 – часть А

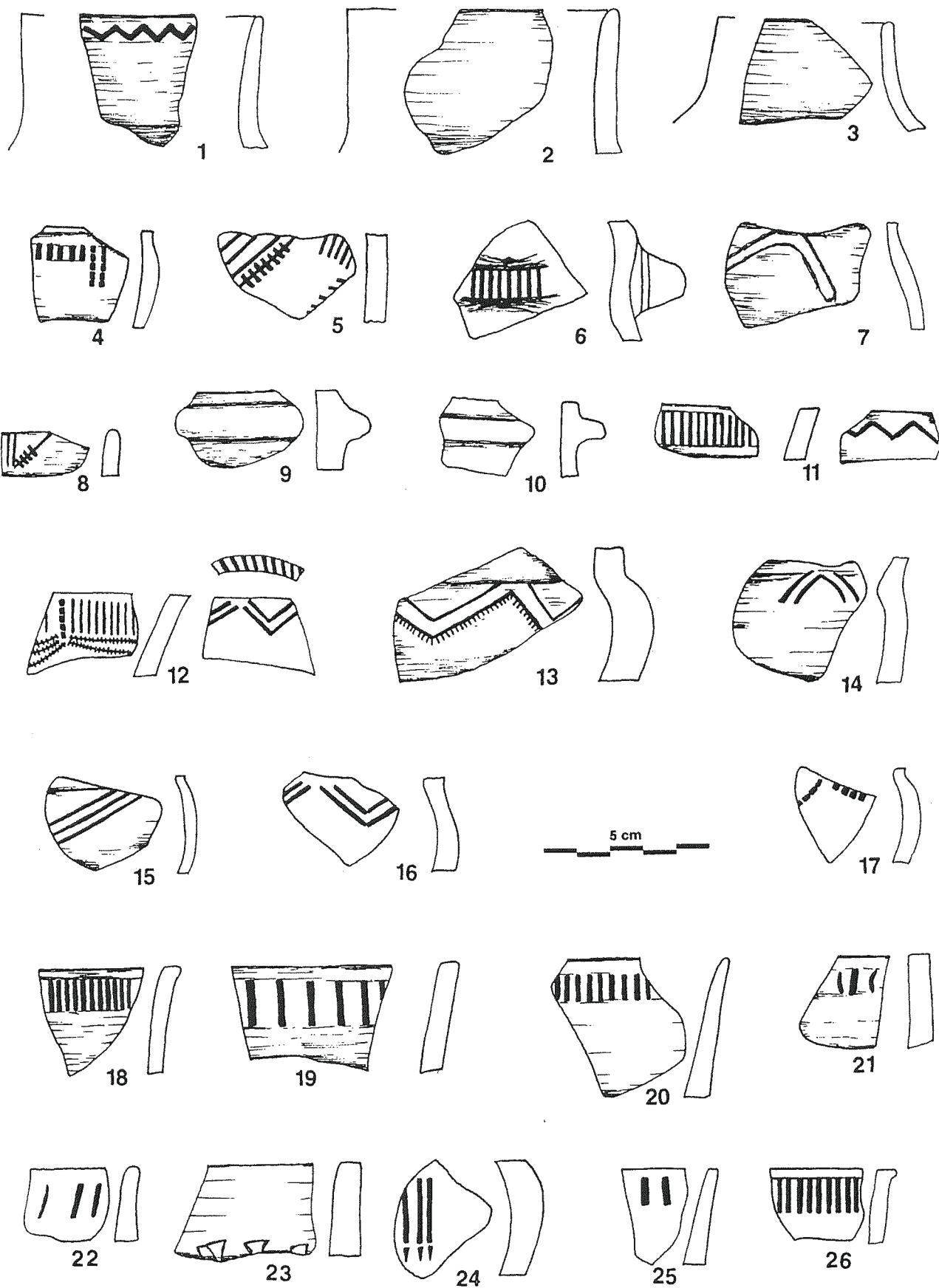
Tabl. XIV. Dobroń, stan. 1, część C. Wybór ceramiki
 Platte XIV. Dobroń, site, No 1, part C. Selection of pottery
 Табл. XIV. Доброń, пам. 1, часть С. Выборка керамики

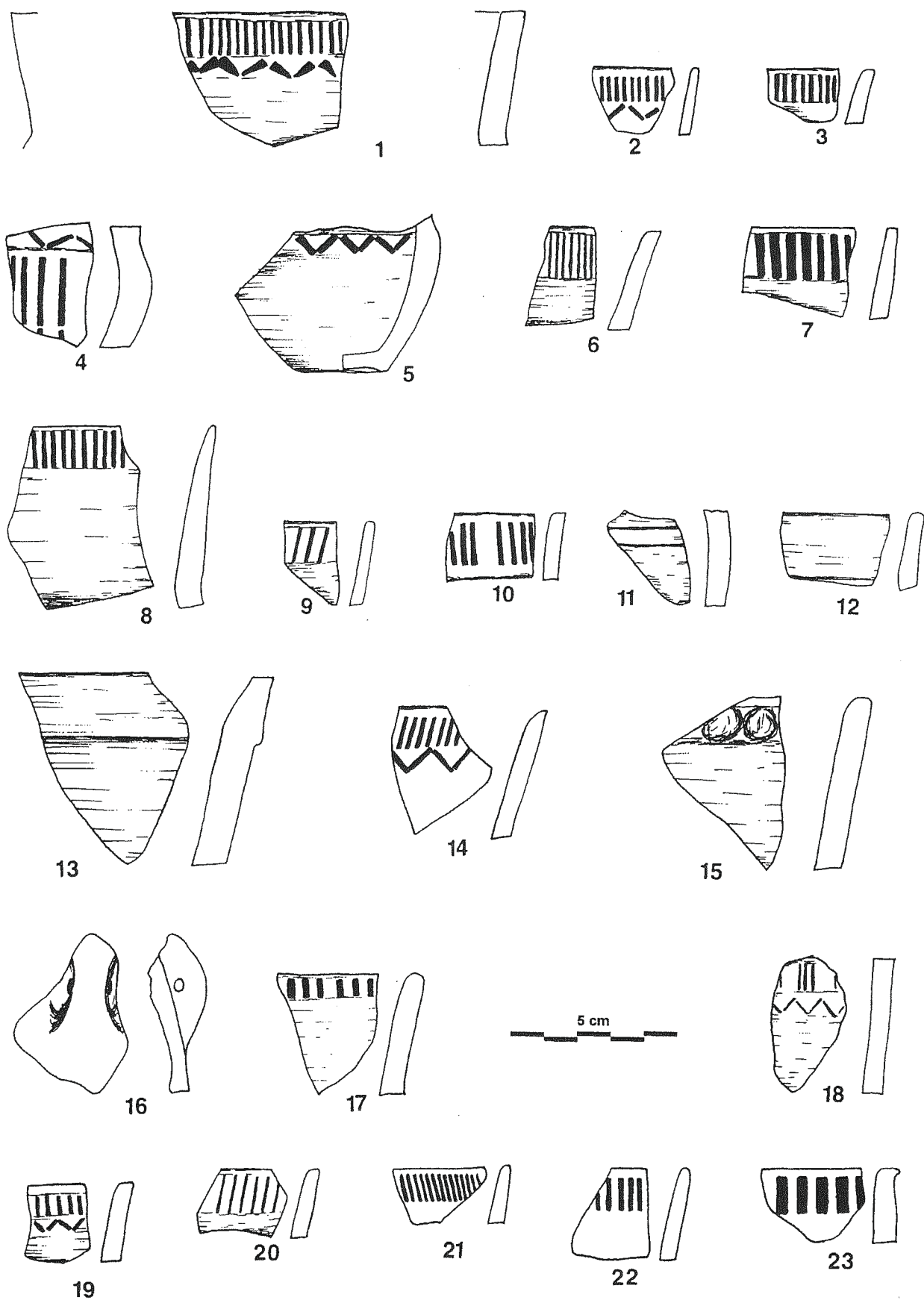
Tabl. XV. Dobroń, stan. 1. Wybór ceramiki. 1-23 - część C, 24 - część A

Platte XV. Dobroń, site No 1. Selection of pottery. 1-23 - part C, 24 - part A

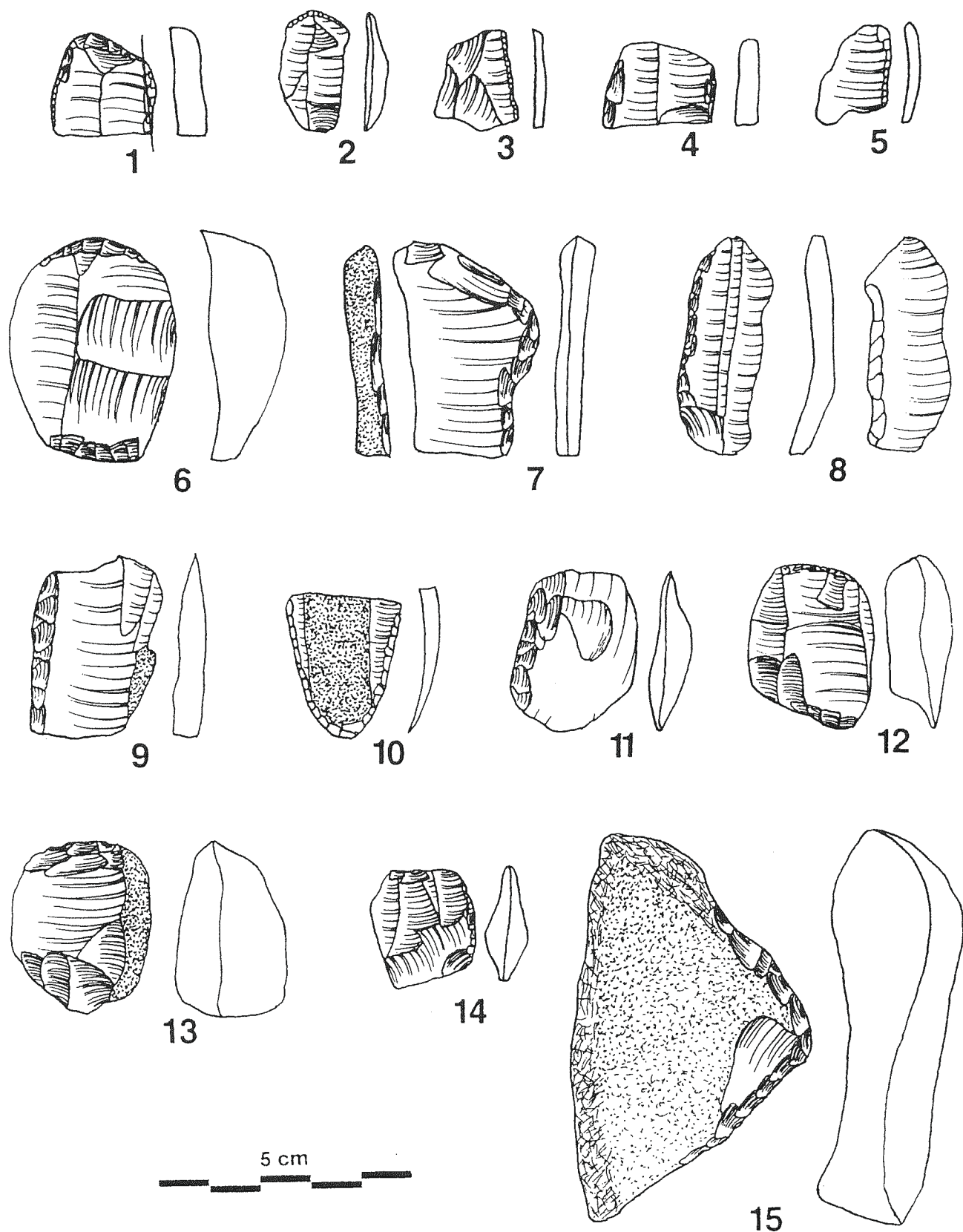
Табл. XV. Доброń, пам. 1. Выборка керамики. 1 - 23 - часть C, 24 - часть A

Tabl. XVI. Dobroń, stan. 1, część C. Wybór ceramiki
 Platte XVI. Dobroń, site, No 1, part C. Selection of pottery
 Табл. XVI. Добронь, пам. 1, часть С. Выборка керамики

Tabl. XVII. Dobroń, stan. 1, część C. Wybór ceramiki
 Platte XVII. Dobroń, site, No 1, part C. Selection of pottery
 Табл. XVII. Доброń, пам. 1, часть С. Выборка керамики

Tabl. XVIII. Dobroń, stan. 1, część A. Materiały krzemienne. 1-9, 11-13, 15 – krzemień kredowy narzutowy, 10 – krzemien wołyński, 14 – krzemień czekoladowy

Platte XVIII. Dobroń, site No 1, part A. Flint artifacts. 1-9, 11-13, 15 – cretaceous erratic flint, 10 – volynian flint, 14 – chocolate flint

Табл. XVIII. Доброń, пам. 1, часть А. Кремневый материал. 1-9, 11-13, 15 – меловой эрратический кремь, 10 – волинский кремь, 14 – шоколадный кремь

charakter uniwersalny, typ trzeci zaś łączy się najczęściej z naczyniami dużych rozmiarów, niezależnie od kształtu.

Tak w części A jak i części C odkryto stosunkowo niewiele fragmentów den i dolnych części brzuśca. Materiały te pozwalają się jednak domyślać, iż naczynia miały zazwyczaj wyraźnie wyodrębnione dna, zazwyczaj mniej lub bardziej wklęsłe. Średnica ponad 70 zmierzonych den waha się od 2 do 20 cm co generalnie odpowiada dużemu zróżnicowaniu naczyń w obu częściach osady pod względem kształtu i wielkości (od miniaturowych po duże zasobowe).

W Dobroniu część naczyń zaopatrzona była w ucha. Zidentyfikowano dwie ich postacie. Są to różnej wielkości ucha kolankowate, zagięte pod kątem prostym, oraz rzadko niewielkie, półokrągłe ucha łagodnie profilowane.

4.1.3. ZDOBIENIE

Do analizy zdobień wybrano 500 fragmentów ceramiki, odpowiednio 370 z części A osady i 130 z części C. Zbiory te są jedynie fragmentem wszystkich ułamków zdobionych. W wypadków pozostałych fragmentów ornamentowanych, bardzo mała wielkość lub stan zachowania uniemożliwiał odtworzenie techniki wykonania i kształtu zdobienia. Nie uwzględniono ich w badaniach statystycznych. Dodać należy, iż nieliczne fragmenty naczyń odkryte w częściach B, D i E są bardzo małe i nie były zdobione.

Analizę ornamentów wykonano na kilku płaszczyznach: elementu zdobniczego, wątku zdobniczego, techniki wykonania ornamentu oraz miejscu, gdzie ornament umieszczono. Pełne zestawienie zdobnictwa prezentują tabele 1 i 2. W Dobroniu dekorowano naczynia kilkoma technikami. Spotykamy ornamenty odciskane, ryte, nacinane oraz plastyczne. Specyficzną formą jest przecieranie twardym wiechem, co było z jednej strony zabiegiem technicznym, z drugiej przedstawiało charakterystyczne ślady. Często motywy zdobnicze na jednym naczyniu wykonane są kilkoma technikami.

W Dobroniu zarejestrowano 21 elementów zdobniczych (Tabela 1). Tworzą one 118 motywów (Tabela 2), które charakteryzują się różnym stopniem złożoności (pełną charakterystykę zdobień przedstawiono w zestawieniach tabelarycznych). Łatwo zauważyć, iż znaczne zróżnicowanie motywów zdobniczych wynika z rozbudowania kilkunastu podstawowych układów. Wiele wątków rejestrujemy zaledwie na kilku fragmentach lub wręcz tylko na jednym. W takich sytuacjach, siłą rzeczy, rejestrowane są tylko w części A lub C. Nie wpływa to jednak na ogólne podobieństwo zdobienia naczyń w obu częściach osady. Wyjątkiem w tym zakresie jest większe zróżnicowanie wątków słupkowych w części A oraz obecność w tym zespole naczyń zdobionych „słupkami” odcisniętymi grzebykiem. Motywy takiego nie rejestrujemy w materiałach z części C.

Podstawowym wánkiem zdobniczym są najczęściej odciskane słupki proste lub ukośne o różnej długości i grubości umieszczone pod wylewem w postaci ciągłego rzędu lub w formie grup składających się z kilku elementów. Stosunkowo liczne są zygzyki z odciskanych słupków, które towarzyszą rzędom słupków lub stanowią element autonomiczny, oraz ułamki naczyń z ornamentami rytymi grzebykiem (mo-

Tabela 1. Dobroń, stan. 1, część A i C.
Struktura elementów zdobniczych.

rodzaj elementu	Dobroń, stan. 1, część A		Dobroń, stan. 1, część B	
	n	%	n	%
1. odciskane				
1.1. słupki	114	41,16	35	36,08
1.2. kwadrat	6	2,17	2	2,06
1.3. trójkąt	6	2,17	2	2,06
1.4. punkt	3	1,08	—	—
1.5. paznokieć	5	1,81	1	1,03
1.6. elipsa	3	1,08	—	—
1.7. grzebyk	8	2,85	—	—
1.8. sznur dwudzielny	2	0,76	—	—
2. szczypane	32	11,55	16	16,49
3. nacinane	4	1,44	6	6,18
3.1. słupki	3	1,08	6	6,18
3.2. nacięcia półksiężycowate	1	0,36	—	—
3.3. linia	5	1,81	4	4,12
4. ryte	24	8,66	11	11,34
4.1. linia	17	6,14	11	11,34
4.2. kreska	0,36	1	1,03	
4.3. grzebyk	6	2,17	2	2,06
5. plastyczne	105	34,26	43	44,33
5.1. kryzy	12	4,04	3	3,09
5.2. listwa gruba	79	24,91	37	38,17
5.3. listwa wąska	2	0,76	1	1,03
5.4. listwa „baalberska”	11	3,97	1	1,03
5.5. nalepiane guzy	5	1,81	3	3,09
5.6. przecieranie powierzchni	8	2,88	2	2,06

Tabela 2. Dobroń, stan. 1, część A i C.
Struktura wątków zdobniczych.

Technika wykonania	Nr	Opis	Część A	Część C
1	2	3	4	5
Odciskane	1 2 3 4	słupki proste; ornament ten występuje w kilku wersjach, w których słupki różnią się długością i grubością	49	18
„	5	słupki rozmieszczone w grupach wieloelementowych	5	—
„	6	słupki w grupach po dwa	2	—
„	7	słupki w grupach po trzy	1	—
„	8	słupki w grupach po cztery	1	—

1	2	3	4	5
Odciskane	9	słupki w układzie ciągłym, na końcu każdego niewielki dołek	1	–
„	10	słupki w układzie ciągłym, na przemian jeden długi, drugi krótki	2–	
„	11 12 13 14 15	słupki pochylone w układzie ciągłym; kilka wersji w których są pochylone w lewo lub w prawo i różnią się długością i grubością	18	4
„	16	słupki pochylone w grupach wieloelementowych	3	2
„	17	rząd słupków odcisniętych podwójnie	1	–
„	18	dwa rzędy słupków falistych, każdy odcisnięty podwójnie	1	–
„	19 20	pojedynczy zygzak ze słupków; dwie wersje różniące się grubością słupka	2	4
„	21	rząd trójkątów głęboko odcisniętych w pewnej odległości od siebie	1	1
„	22	zygzak z odcisków elipsoidalnych	5	–
„	24	podwójny zygzak z małych odcisków punktowych	1	–
„	25	zwisające trójkąty z odcisków punktowych	1	–
„	26	zygzak z odcisków prostokątnych	3	1
„	27	zygzak z odcisków trójkątnych	3	–
„	28	rząd słupków, pod każdym prostokątny odcisk	1	–
„	29	rząd słupków, pod nim zygzak z odcisniętych słupków	8	4
„	30	słupki pionowe w grupach, pod nimi zygzak z odcisniętych słupków	5	–
„	31 35	pochyłe słupki, pod nimi zygzak z odcisniętych słupków	3	1

1	2	3	4	5
Odciskane	32	pionowe słupki w układzie ciągłym, poniżej zygzak z odcisniętych trójkątów	–	1
„	33	pionowe słupki, poniżej rząd odcisniętych trójkątów, poniżej zygzak z odcisniętych trójkątów	1	–
„	37	słupki w układzie ciągłym, pod nimi „pseudo” zygzak z odciskanych słupków	1	–
„	38	dwa rzędy stykających się pochylonych słupków	1	–
„	39	rząd słupków w grupach po trzy, pod nim podwójny zygzak z odciskanych słupków	1	–
„	40	na listwie ukośne odciskane słupki, poniżej rząd słupków	1	1
„	41	na listwie odcisnięty zygzak	–	1
„	42	grupy pionowych słupków, między nimi zygzak podwójny odciskany z krótkimi słupkami, poniżej zygzak z odciskanych słupków	1	1
„	43	podwójne półksiężycowate linie z odciskanych słupków	1	–
„	44	rząd odciskanych słupków	1	1
„	45	rząd ukośnych słupków, poniżej dwa rzędy zygzaków ze słupków	1	–
„	46	rząd stykających się ukośnych krótkich i długich słupków	–	1
„	47	słupki pionowe, cztery słupki obramowane, poniżej zygzak ze słupków	1	–
„	48	zygzak ze słupków	–	1
„	49	czworokątne punkty, poniżej grupy różnej długości słupków, pod nimi zygzak ze słupków	1	–
„	50	na krawędzi odciskane słupki, pod krawędzią punkty	1	–

1	2	3	4	5
Odciskane	51	na listwie pionowe, odciskane słupki	2	1
„	71	odciskane patykiem wielopunktowe słupki	1	–
„	93	„słupki” pionowe z odcisków grzebyka w układzie ciągłym	2	–
„	94	„słupki” pionowe z odcisków grzebyka w układzie grupowym	3	–
„	95	„słupki” pochylone z odcisków grzebyka w układzie ciągłym	3	–
„	103	pionowe, krótkie słupki przedzielone dłuższymi słupkami odcisniętymi grzebykiem	–	1
„	82	odcisk szura dwudzielnego	2	–
„	83 84 85	zdobienie krawędzi odciskanymi odcinkami, trójkątami i prostokątami	11	1
„	108	odciski palca	3	2
„	36	słupki odciskane, poniżej „piesek” z odciskanych słupków	1	–
Ryte	63	zygzak z podwójnej linii	4	1
„	52	grupy linii rytych „podkreślone”	1	1
„	53 57 64	podwójna lub potrójna ukośna linia krzywa	4	–
„	54	pionowe linie w grupach po dwie	2	–
„	55	zygzak z podwójnych, zakrzywionych linii rytych	–	1
„	56	potrójny zygzak z długich linii rytych	–	1
„	58	poziome linie	4	–
„	68	trzyelementowe grupy słupków krótkich i długich łączących się, poniżej zygzak ze słupków	1	–
„	72	zygzak zdrabinki	1	1
„	76	zygzak z szerokich, płytkich linii rytych	1	–
„	79	półksiężycowate linie ryte	1	–
„	96	słupki pionowe ryte grzebykiem	2	–

1	2	3	4	5
Ryte	97	słupki ukośne ryte grzebykiem	1	–
„	98 99 100 101	pasma linii rytych grzebykiem	11	5
Nacinane	73	ukośne pasma odcinków nacinanych	1	–
„	86	słupki pionowe w układzie ciągłym	2	3
„	87	słupki ukośne nacinane w układzie ciągłym	–	2
„	88	słupki pionowe w układzie ciągłym, pod nimi zygzak	1	–
„	89	słupki pionowe w grupach, pod nimi zygzak	–	1
Odciskane + nacinane	90	pod krawędzią odciski prostokątne, poniżej dwa rzędy głębokich, półksiężycowatych nacięć	1	–
plastyczne	104	listwy „baalberskie”	11	1
„	106 107	niezdobione listwy pod krawędzią lub nieco poniżej	42	20
„	115	nalepione guzy	5	3
odciskane +ryte	34	cztery pionowe słupki podkreślone linią rytą	1	–
„	61	trzy pionowe linie ryte, pod każdą odcisk trójkąta	–	1
„	62	zygzak z odcisniętych słupków, poniżej długie linie ryte, pod każdą z nich odcisnięty kwadrat	–	1
„	60	zygzak z pojedynczej drabinki	1	–
„	65	zygzak z linii rytych i pojedynczej drabinki	–	2
„	66	krótkie, ukośne drabinki	–	1
„	69	ryte słupki, kółko i zygzak odciskane	1	–
„	70	słupki ryte, punkty odciskane	–	1
„	74	grupy słupków rytych, poniżej zygzak z odciskanych punktów	1	–
„	75	zygzak z długich linii rytych, punkty odciskane	1	–
„	77	zagięte linie ryte przecięte odciskanymi słupkami	–	1

1	2	3	4	5
odciskane +ryte	78	ryte słupki, odciskane punkty	1	–
„	80	ukośne słupki ryte, zygzak odciskany	1	–
„	91	wieloelementowe drabinki	1	–
„	67	trzy pionowe linie ryte, po bokach pojedyncze drabinki	1	–
„	92	zygzak z linii rytých i pojedynczej drabinki przecinany poczwórnymi liniami rytymi zakończonymi poziomymi kreskami, pod liniami rytymi odcisnięte punkty	1	1
odciskane, +ryte	102	słupki pionowe odciskane w układzie ciągłym przedzielone pojedynczymi słupkami odcisniętymi grzebykiem, poniżej prawie poziome drabinki	–	1
odciskane, +ryte	81	ornament sieciowy oraz otwory pod krawędzią wykonane przed wypaleniem naczynia	1	–
plastyczne +nacinane	105	poziome małe listwy nacinane	2	1
szczypane	110	szczypanie	8	3
plastyczne +szczypane	109 111 112 113	listwy pod krawędzią lub nieco poniżej zdobione szczypaniem	35	17
„	116	listwy nieco poniżej krawędzi, na listwie, pod nią oraz nad nią ślady szczypania lub odcisków palca	2	–
plastyczne +ryte +odciskane	59	poziona listwa z pojedynczą drabinką	2	–
przecieranie	117	przecieranie powierzchni twardym wiechciem	8	2
Obrzucanie	118	obrzucanie powierzchnia rozwodnioną gliną (powszechne w obu częściach stanowiska)		

tywy „mąteńskie”) lub też z odciskami grzebyka. Te ostatnie, jak zaznaczono, rejestrujemy tylko w części A osady. W inwentarzach obu części osady bogato reprezentowana jest ornamentyka plastyczna. Są to listwy naklejane pod krawędzią, często zdobione odciskami palcowymi lub paznokciowymi. Odnotowujemy w inwentarzach listwy „baalberskie” oraz kryzy flasz. Do analizy ornamentyki naczyń wrócimy jeszcze przy okazji rozważań nad chronologią stanowiska.

4.2. POLEPA

W każdej z badanych wykopaliskowo części osady w Dobroniu odkryto polepę. W części B osady stanowiła absolutnie dominującą kategorię ruchomego materiału zabytkowego. Polepa leżała na obszarze dwóch budynków. Wraz z dołkami posłupowymi wyznaczała zasięg budowli. Polepa najczęściej zachowała się w postaci niewielkich brył. W wielu wypadkach zachowały się na polepie negatywy detali architektonicznych. Przede wszystkim są to odciski plecionki wykonanej z gałęzi, których grubość nie przekraczała 5 cm.

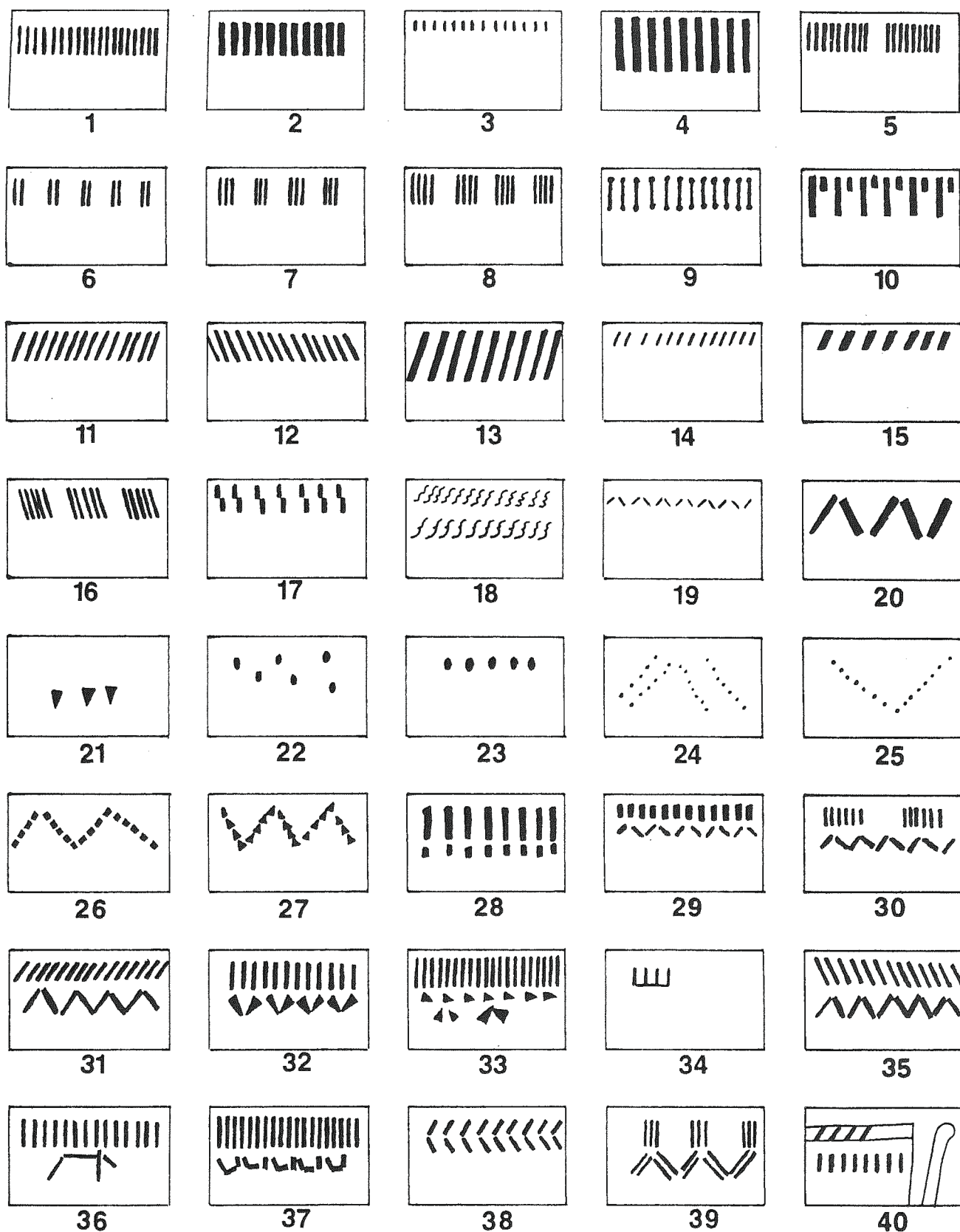
W części A polepy było mniej. Większość brył odkryto w obrębie domu nr 1 i w jego sąsiedztwie. Poza tym polepę rejestrowano, w znacznie mniejszej ilości, na całym obszarze tej części osady. Kilka brył z części A ma wyraźne negatywy słupów o średnicy ok. 30 cm. Na wielu ułamkach zachowały się ponadto odciski trzciny lub sitowia. Nie stwierdzono natomiast negatywów, które można by było identyfikować z ziarnami roślin. Niektóre bryły polepy noszą ślady starannego wygładzenia. Można zatem przypuszczać, iż ściany konstrukcji z której pochodziła były starannie opracowane.

Liczne, choć zazwyczaj niewielkie bryły polepy pochodzą z części C osady w Dobroniu. Grupują się w obrębie dwóch skupisk. W skupisku północnym, wraz z dołkami posłupowymi, wyznaczają zasięg budynku naziemnego. W drugim skupisku, w południowo-zachodniej strefie części C nie natrafiono na wyraźne ślady słupów. Ponadto, polepę, choć w zdecydowanie mniejszej ilości, rejestrowano na całej powierzchni tej części osady. Na wielu bryłach czytelne są negatywy odcisków konstrukcyjnych, głównie plecionki.

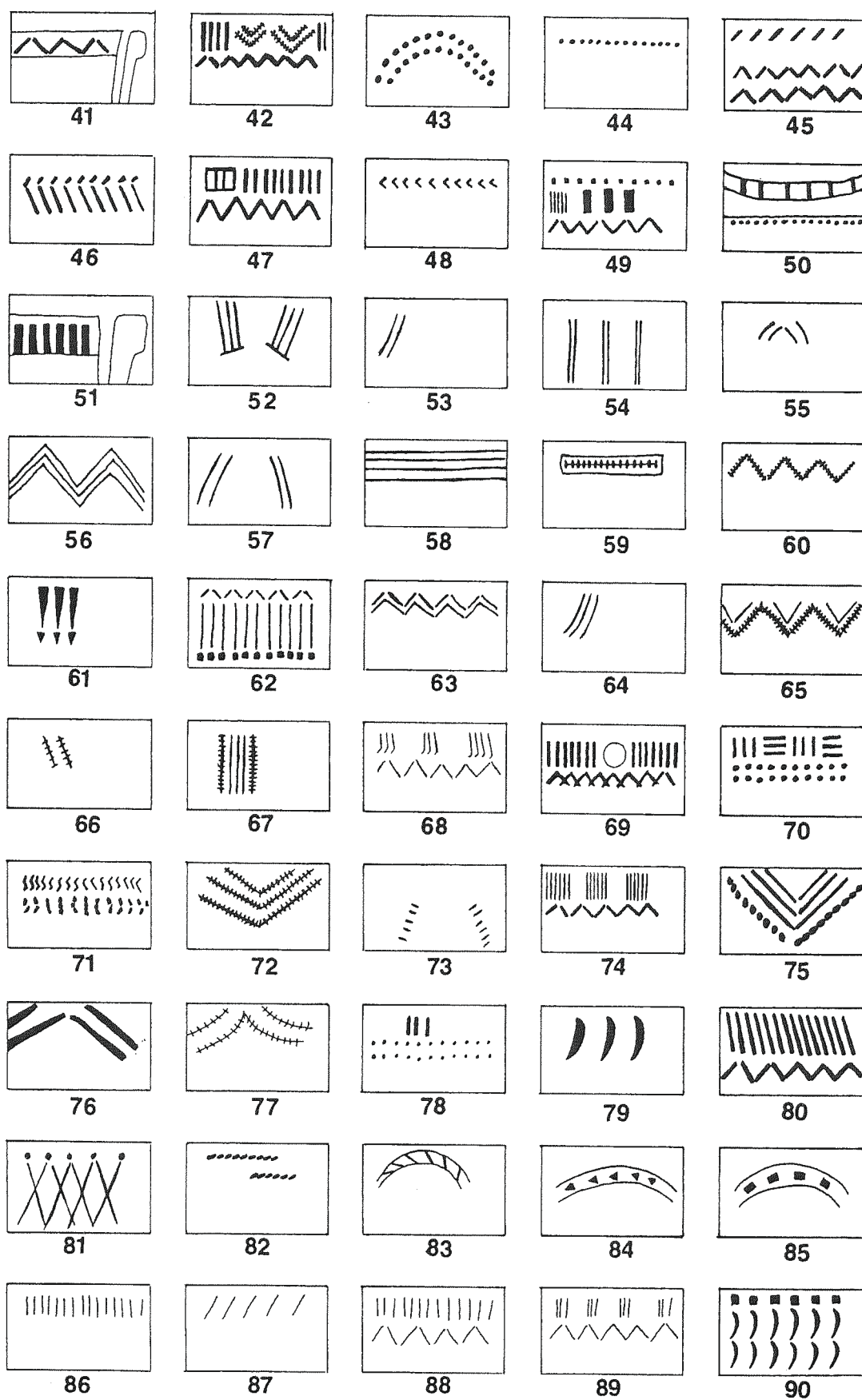
W rezultacie analizy polepy ustalono sposób przygotowywania masy używanej w celach konstrukcyjnych. Glinę szlamowano. Do gliny dodawano, podobnie jak w wypadku masy „naczyniowej”, drobno pociętej trawy lub słomy oraz prawdopodobnie plewy. Dopiero po wymieszaniu masa taka stanowiła pełnowartościowy materiał budowlany.

4.3. INNE WYROBY GLINIANE

Zestaw przedmiotów wykonanych z gliny uzupełniają fragmenty przeszłików oraz glinianych łyżek. Z Dobronia znany dwa podstawowe typy przeszłików. Pierwszy to formy okrągłe i płaskie. Ich średnica dochodzi do 6 cm., grubość nie przekracza 1 cm. Niekiedy są zdobione – mają nacinane krawędzie. Drugi typ reprezentują przeszłiki stożkowate. Ich średnica wnosi około 4 cm, wysokość zaś do 1,6 cm. Nie są zdobione. Fragmenty przeszłików rejestrowano w części A i C osady. Nie jest to powszechna kategoria ruchomego materia-

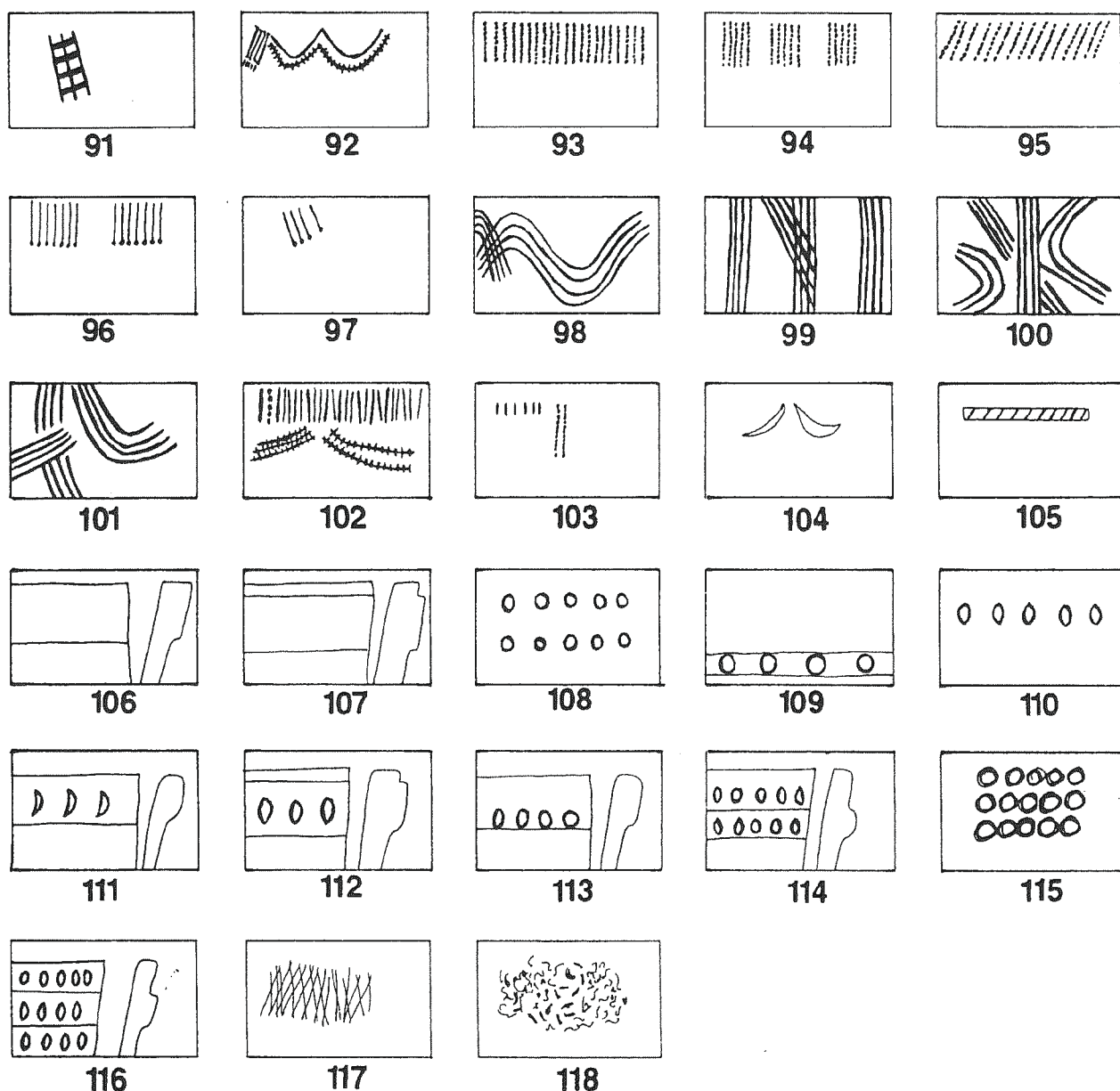
Ryc. 13. Dobroń, stan. 1. Wątki zdobnicze
 Fig. 13. Dobroń, siate No 1. Ornamental structures
 Рис. 13. Добронь, пам. 1. Орнаментальные мотивы

Ryc. 14. Dobroń, stan. 1. Wątki zdobnicze

Fig. 14. Dobroń, site No 1. Ornamental structures

Рис. 14. Добронь, пам. 1. Орнаментальные мотивы

Ryc. 15. Dobroń, stan. 1. Wątki zdobnicze

Fig. 15. Dobroń, site No1. Ornamental structures

Рис. 15. Доброń, пам. 1. Орнаментальные мотивы

łu zabytkowego na tym stanowisku. Odkryto zaledwie po kilka okazów obu typów.

Jedna prawie kompletna łyżka gliniana została odkryta w części A osady (A. Pelisiak 1985, ryc. 10). Ponadto natrafiono na ułamki prawdopodobnie kilku innych, podobnych form.

4.4. MATERIAŁY KRZEMIENNE

W trakcie badań wykopaliskowych w Dobroniu odkryto 1094 przedmioty krzemienne, odpowiednio: 592 w części A, 11 w części B, 487 w części C i 4 w części D. Statystycznie istotne są inwentarze z części A i C. One też będą szczegółowo analizowane. Powyższy zbiór uzupełniają materiały pozyskane w trakcie odkrycia stanowiska. Zbiór ten, niejednorodny przestrzennie, nie będzie szczegółowo analizowany.

4.4.1. STRUKTURA SUROWCOWA INWENTARZY

W części A osady w Dobroniu odkryto 592 przedmioty krzemienne. Zdecydowana większość z nich reprezentuje lokalne, kredowe krzemienie narzutowe (Tabela 3). Zestaw wykorzystywanych tutaj surowców uzupełniają krzemienie: świeciechowski, czekoladowe, wołyński, pasiasty oraz jurajskie. Znacznej części przedmiotów krzemiennych, na skutek przepalenia nie udało się sklasyfikować pod względem surowcowym. Krzemienie czekoladowe rejestrowano w dwóch wariantach. Pierwszy z nich to surowce ciemnobrunatne ze złóż w rejonie Polan Wierzbicy, drugi, jasnobrązowy przypomina krzemienie z okolic Tomaszowa (R. Schild 1971). Przedmioty z krzemieni jurajskich wykonane są z surowca podkrakowskiego lub nawiązującego do odmiany G (ze środkowej części

Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej; J. Kopacz, A. Pelisiak 1986; 1987; 1990; 1991; 1992; A. Pelisiak 1987; 1991B).

Podobną strukturę surowcową rejestrujemy w części C tej osady (Tabela 4). Tutaj także dominują lokalne krzemienie kredowe narzutowe. Krzemienie czekoladowe rejestrujemy w wariantach takich jak części A. Natomiast inwentarz ten różni się od zbioru z części A obecnością jednego przedmiotu wykonanego z krzemienia jurajskiego z północnej części Jury. Nie notujemy zaś surowca pasiastego i jurajskiego G. Fakt ten nieco zubaża zestaw zidentyfikowanych tutaj krzemieni, nie różnicuje jednak zasadniczo obu zespołów pod względem surowcowym.

4.4.2. STRUKTURA TYPOLOGICZNA INWENTARZA

Przedmioty krzemienne z części A osady sklasyfikowano w ramach 15 podstawowych kategorii. Zawierają się one w grupach typologicznych: okruchów, grupie eksploatacji odlupkowej, grupie eksploatacji wiórowej, grupie odpadów z eksploatacji siekier, grupie łuszczni i grupie narzędzi.

W ramach takich samych grup sklasyfikowano materiały krzemienne z części C. Tutaj jednak opisano je w ramach 17 kategorii. Bardziej rozbudowana jest tutaj grupa eksploatacji odlupkowej i grupa eksploatacji wiórowej.

A. Okruchy. Jest to druga pod względem liczebności grupa przedmiotów krzemienianych z części A i najliczniejsza w części C osady (Tabela 3). Większość z nich to naturalne bryły krzemienia nie noszące wyraźnych śladów obróbki. Dominują oczywiście okruchy krzemienia kredowego narzutowego. Warto odnotowania są jednak pojedyncze bryły innych, niemiejscowych surowców. Okruchy mają różną wielkość (Tabela 5). Jak wynika z przytoczonego zestawienia, rozmiary brył są na ogół wystarczające do dalszego ich wykorzystania jako materiału wyjściowego do przygotowania najprostszych narzędzi lub, w wypadku okazów największych, do rdzeniowania. Okruchy są najprawdopodobniej pobieżnie wyselekcjonowanym surowcem przyniesionym do osady. Niektóre z nich były wstępnie obrabiane inne zostały porzucone na etapie selekcji lub prób wykorzystania, które nie pozostawiły wyraźnych śladów. Z uwagi na eoliczny charakter podłoża wszystkie okruchy krzemienia znalezione w osadzie uważamy za przyniesione przez jej mieszkańców, niezależnie od tego czy noszą ślady obróbki czy nie.

B. Grupa eksploatacji odlupkowej. Jest to najliczniejsza w części A osady dobrońskie kategorii materiałów krzemienianych. Stanowi 37,16% inwentarza. Udział ten jest jeszcze wyraźniejszy gdy pominiemy w obliczeniach okruchy (Tabela 3). Grupę tę tworzą tutaj różne, na ogół mało charakterystyczne odlupki. W kontekście na ogół mało wyrazistego materiału, nie przemawiającego jednoznacznie za eksploatacją rdzeni odlupkowych można zadać pytanie czy wydzielenie tej grupy, a przynajmniej nazwanie jej w taki sposób jest uzasadnione. Nie można bowiem wykluczyć, iż odlupki powstały w trakcie bardzo zróżnicowanych działań produkcyjnych. Problem ten pozostawiamy otwarty, choć z uwagi na to, że materiałów tych nie można pewnie przyporządkować innym formom produkcji, wydzielenie ich uważamy za celowe,

choćby w aspekcie podkreślenia wyrazistości innych grup produkcyjnych. Grupę eksploatacji odlupkowej tworzą cztery kategorie przedmiotów.

W części C osady grupa eksploatacji odlupkowej jest relatywnie większa i bardziej rozbudowana. Stanowi 36,14% całego inwentarza krzemienianego, a po wyłączeniu okruchów aż 63,88% (Tabela 4). Odlupki są na ogół mało charakterystyczne. Stąd, co do pochodzenia większości okazów rodzą się podobne wątpliwości jak w wypadku części A.

Na całym stanowisku w Dobroniu odkryto tylko jeden rdzeń odlupkowy. Pochodzi on z części C osady (tabl. XXII, 5). Jest to okaz silnie wyeksploatowany z wielokrotnie zmienioną orientacją. Nie można wykluczyć, iż pierwotnie służył także do odbijania wiórów, a postać w jakiej został odkryty jest ostatnim, odlupkowym stadium eksploatacji.

Odlupki z powierzchnią naturalną są dość liczne, przy czym zdecydowanie więcej odkryto ich w części A osady (Tabela 6, 7). Wskazują na eksploatację brył surowca narzutowego od najwcześniejszych etapów rdzeniowania w obrębie osady. Materiały te, stosując zasady dynamicznej klasyfikacji inwentarzy, powinny być umieszczane w osobnej grupie: eksploatacji wstępnej. W Dobroniu takiej grupy nie wydzielamy jako autentycznie niezależnej fazy produkcji krzemieniarskiej. Jak wynika z analizy okazów całych odlupki z powierzchnią naturalną charakteryzują się dość zróżnicowaną wielkością. Najczęściej mają piętki krawędziowe (co niekiedy upodabnia je do łuszczynek) i płaszczyznowe, rzadko punktowe lub wielościenne (tą ostatnią zarejestrowano tylko na jednym okazie z części C). Najczęściej wykonane są z krzemienia kredowego narzutowego, choć spotykamy okazy z surowców niemiejscowych. Powierzchnia naturalna obejmuje całą górną płaszczyznę krzemienia (raczej rzadko) lub jej część (zazwyczaj do 50%). Odlupki z powierzchnią naturalną wykorzystywane były do produkcji narzędzi, używano ich także jako narzędzi nie formowanych dodatkowo retuszem.

Odlupki z negatywami odbić na stronie wierzchniej zgodnymi z kierunkiem odbicia odlupka są najliczniejsze w tej grupie materiałów. Najczęściej są wykonane z krzemienia narzutowych. Spotykamy jednak okazy z surowców niemiejscowych. Te mało charakterystyczne formy mogły powstać w trakcie różnorodnych zabiegów produkcyjnych. Nie można jednak wykluczyć, iż przynajmniej znaczna ich część (w szczególności wykonanych z krzemienia narzutowych) jest zamierzonym i finalnym efektem rdzeniowania niewielkich okruchów surowca. Okazy spełniające narzucone warunki (wielkościowe, kształtu i jakości) wykorzystywane były jako narzędzia lub służyły do produkcji narzędzi. Odlupki jednokierunkowe są zazwyczaj niewielkich rozmiarów, co w wypadku krzemienia narzutowych jest oczywiste. Najczęściej mają piętki zbliżone do krawędziowych, rzadziej płaszczyznowe, punktowe lub wielościenne.

Odlupki z negatywami odbić wielokierunkowych na stronie wierzchniej są mniej liczne. Ich frekwencja jest szczególnie niska w inwentarzu z części C osady. Są efektem co najmniej drugiej serii odbić rdzeniowanych brył krzemienia. W Dobroniu nie są formami na tyle charakterystycznymi, że można by je pewnie łączyć z określonym cyklem produkcyj-

Tabela 3. Dobroń, stan. 1, część A. Ogólna struktura typologiczno-surowcowa inwentarza krzemiennego. 1 – bałtycki (jaskółczy chlebek); 2 – kredowy narzutowy; 3 – świeciechowski; 4 – czekoladowy; 5 – wołyński; 6 – pasiasty; 7 – jurajski podkrakowski; 8 – jurajski G; 9 – przepalony. W nawiasach podano wielkość obliczeń, w których nie uwzględniono okruchów naturalnych.

Kategoria materiału	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Razem	
	N	N	N	N	N	N	N	N	N	N	%
Okruchy naturalne	5	175	–	–	1	–	1	–	17	199	33,78
Okruchy złuszczone	–	11	–	–	–	–	2	–	–	13	2,2 (3,31)
Odlupki z powierzchnią naturalną i ich fragmenty	1	37	–	1	1	–	3	–	–	43	7,26 (10,97)
Odlupki jednokierunkowe i ich fragmenty	–	97	1	3	2	1	1	–	–	105	17,74 (26,79)
Odlupki wielokierunkowe i ich fragmenty	–	27	–	1	–	–	1	–	–	29	4,9 (7,4)
Fragmenty odlupków nieokreślonych	–	29	–	1	–	–	1	–	12	43	7,26 (10,97)
Wióry i ich fragmenty	–	33	–	1	–	–	–	–	4	38	6,42 (9,69)
Wióry „metryczne”	–	7	–	1	–	–	–	–	–	8	1,35 (2,04)
Wióry z powierzchnią naturalną i ich fragmenty	–	1	–	–	–	–	–	–	–	1	0,17 (0,26)
Zatępce	–	1	–	–	–	–	–	–	–	1	0,17(0,26)
Odlupki z siekier gładzonych	–	–	1	–	–	–	–	1	–	2	0,34 (0,51)
„Wióry” z siekier gładzonych	–	–	–	1	–	–	–	–	–	1	0,17 (0,26)
Łuszcзки	–	7	–	–	–	–	–	–	–	7	1,18 (1,79)
Łuszczenie	–	61	–	4	1	1	1	–	1	69	11,66 (17,6)
Narzędzia	–	22	1	1	4	1	2	2	–	33	5,57 (8,42)
Ilość	6	508	3	14	9	3	12	3	34	592	
%	1,01	85,81	0,51	2,36	1,52	0,51	2,03	0,51	5,74		

nym. Mogą być zarówno materiałem odpadowym jak i produktem zamierzonym, wykorzystywanym jako narzędzia lub do ich produkcji. Zresztą, podobnie jak w wypadku odlupków jednokierunkowych, jedna możliwość nie wyklucza drugiej. Odlupki wielokierunkowe są nieco większe niż jednokierunkowe czy z powierzchnią naturalną. W inwentarzu części A najczęściej mają piętki prawie krawędziowe lub płaszczyznowe, rzadziej punktowe. W części C, wśród 5 zachowanych piątek, cztery są prawie krawędziowe, jedna punktowa. Zazwyczaj są mniej lub bardziej podgięte.

C. Grupa eksploatacji wiórowej. Reprezentowana jest przez formy wykonane przeważnie w miejscowych krzemieni narzutowych. Stwierdzenie to odnosi się do materiałów tak z części A jak i C osady. Jak wynika z analizy materiałów krzemiennych KPL z różnych obszarów tej kultury należy ją uznać za kluczowy składnik całej wytwórczości krzemieniarskiej. Wióry są bowiem podstawowym półsurowcem do produkcji najważniejszych narzędzi tych społeczności. Niestety większość okrytych wiórów ma postać złamaną, co utrudnia pełną analizę tej kategorii przedmiotów.

W Dobrońiu grupę tą tworzą rdzenie i różnego rodzaju wióry. Rdzenie odkryto wyłącznie w części C osady. Wszyst-

kie wykonane są krzemienia kredowego narzutowego. Są to: 1 silnie wyeksploatowany rdzeń wiórowy jednopiętowy, odlupnia jest wykonana z węższej ścianki okrucha krzemienia, boki i tył częściowo naturalne, pięta płaska nie przygotowana (tabl. XXIII, 17); 1 rdzeń wiórowy w ostatniej fazie eksploatowany odlupkowo, boki pięta i tył starannie przygotowane (tabl. XXII, 6). Formą specyficzną jest rdzeń wiórowy z płaskiego okrucha (tabl. XXIII, 6). Odlupnia zrobiona jest z węższej ścianki bryły krzemienia, boki stanowią naturalne powierzchnie okrucha. Ma płaską, nie przygotowaną piętę. Po odbiciu kilku wiórów został porzucony. Okaz ten jest ważny z uwagi na sposób wykorzystywania nawet niewielkich okruchów krzemieni miejscowych do pozyskania półsurowca wiórowego.

Wiórową eksploatację okruchów krzemienia kredowego narzutowego od najwcześniejszych form obtłukiwania brył potwierdzają wióry z powierzchnią naturalną (tabl. XIX, 14, 18, 19). Chęć uzyskania wiórów już na wstępie rdzeniowania łączyła się zapewne z oszczędnym podejściem do rzadkich na tym terenie, większych okruchów surowca. Jeśli było to możliwe, ograniczano do minimum zabiegi przygotowawcze związane z przygotowaniem rdzenia, niemal od razu podej-

Tabela 4. Dobroń, stan. 1, część C. Ogólna struktura typologiczno-surowcowa inwentarza krzemienno-
1 – bałtycki (jaskółczy chlebek); 2 – kredowy narzutowy; 3 – świeciechowski; 4 – czekoladowy; 5 – wołyński;
6 – jurajski G; 7 – jurajski z północnej części jury; 8 – przepalony. W nawiasach podano wartości obliczeń,
w których nie uwzględniono okruchów naturalnych.

Kategoria materiału	1	2	3	4	5	6	7	8	Razem	
	N	N	N	N	N	N	N	N	N	%
Okruchy	1	149	–	1	–	–	–	34	185	37,99
Okruchy złuszczone	–	8	–	–	–	–	–	–	8	1,64 (2,65)
Rdzenie odlupkowe ze zmienioną orientacją	–	1	–	–	–	–	–	–	1	0,21 (0,33)
Odlupki z powierzchnią naturalną i ich fragmenty	–	12	–	1	–	–	–	–	13	2,67 (4,3)
Odlupki jednokierunkowe i ich fragmenty	–	50	1	2	–	1	–	–	54	11,09 (17,88)
Odlupki wielokierunkowe i ich fragmenty	–	5	–	1	–	–	1	–	7	1,43 (2,32)
Fragmenty nieokreślonych odlupków	–	36	1	1	–	–	–	12	50	10,27 (16,56)
Rdzenie wiórowe jednopiętowe	–	1	–	–	–	–	–	–	1	0,21 (0,33)
Rdzenie wiórowe z okruchów	–	1	–	–	–	–	–	–	1	0,21 (0,33)
Rdzenie wiórowo odlupkowe	–	1	–	–	–	–	–	–	1	0,21 (0,33)
Wióry metryczne	–	6	–	–	–	–	–	–	6	1,23 (1,99)
Wióry od rdzeni jednopiętowych i ich fragmenty	–	9	–	2	–	1	–	3	15	3,08 (4,97)
Wióry z powierzchnią naturalną	–	3	–	–	–	–	–	–	3	0,62 (0,99)
Łuszczenie	–	48	–	–	–	–	–	3	51	10,47 (16,89)
Łuszczeni	–	68	–	–	–	–	–	9	77	15,81 (25,5)
Odlupki z siekier	–	–	–	–	–	–	–	1	1	0,21 (0,33)
Narzędzia	–	5	2	4	1	1	–	–	13	2,67 (4,3)
Ilość	1	403	4	12	1	3	1	62	487	
Procent	0,21	82,72	0,82	2,46	0,21	0,62	0,21	12,73		

Tabela 5. Dobroń, stan. 1, część A i C.
Struktura wielkościowa okruchów.

Długość w mm	Część A		Część C	
	n	%	n	%
6–10	1	0,57	2	1,45
11–15	14	8,0	19	13,77
16–20	42	24,0	28	20,29
21–25	49	28,0	31	22,46
26–30	28	16,0	27	19,57
31–35	14	8,0	9	6,52
36–40	16	9,14	6	4,35
41–45	1	0,57	7	5,07
46–50	3	1,71	4	2,9
50+	7	4,0	6	4,35
Razem	175		139	

mując próby uzyskania wartościowego półsurowca. Tezę tą potwierdza wykorzystywanie wiórów z powierzchnią naturalną jako narzędzi (nie retuszowanych) lub wykonywanie z nich narzędzi retuszowanych. Z próbami pozyskania wiórów bez zabiegów przygotowania rdzenia mogą łączyć się tzw. wióry metryczne. Rejestrujemy je tak w części A jak i części C osady. Mają one proporcje wiórów natomiast inne cechy nie wskazują na odbicie ich od rdzeni wiórowych.

Najbardziej reprezentatywną kategorią materiału tej grupy są wióry od rdzeni jednopiętowych i ich fragmenty dość liczne w inwentarzach części A i B osady (tabl. XIX, 4, 7–9, 11, 16, 17, 21–23; XXI, 10–13, 18; XXII, 4, 7, 15, 16, 18). Podobnie jak pozostałe kategorie materiału krzemienno- dominują okazy wykonane z krzemienia kredowego narzutowego. Tylko nieliczne wióry są całe. Stan ten nie umożliwia odtworzenia ich rzeczywistej wielkości. Można jedynie przypuszczać, iż największe wióry z krzemienia narzutowych raczej nie przekraczały 10 cm długości (co było limitowane wielkością naturalnych okruchów krzemienia narzutowych w otoczeniu Dobronia). Zazwyczaj były podgięte, niekiedy dość

Tabela 6. Dobroń, stan. 1, część A. Struktura typologiczno-wielkościowa odlupków.
1 – piętki krawędziowe, 2 – piętki płaszczyznowe, 3 – piętki punktowe, 4 – piętki wielościennie.

Wielkość w mm	Odlupki z pow. naturalną						Odlupki jednokierunkowe						Odlupki wielokierunkowe				Razem	
	1	2	3	4	razem	%	1	2	3	4	razem	%	1	2	3	razem	n	%
6–10	–	1	1	–	2	5,41	5	–	–	–	5	5,15	–	–	–	–	7	4,32
11–15	2	2	1	–	5	13,51	33	3	2	–	38	39,18	1	–	–	1	44	27,16
16–20	5	1	–	1	7	18,92	16	7	4	–	27	27,84	4	3	–	7	41	25,31
21–25	6	3	–	–	9	24,32	11	3	3	1	18	18,56	5	1	–	6	33	20,37
26–30	3	1	1	–	5	13,51	2	–	–	1	3	3,09	4	1	1	6	14	8,64
31–35	5	–	–	–	5	13,51	2	–	2	–	4	4,12	3	–	2	5	14	8,64
36–40	1	2	–	–	3	8,11	2	1	–	–	3	3,09	–	2	–	2	8	4,94
41–45	1	–	–	–	1	2,7	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	0,62
Razem	23	10	3	1	37		71	14	11	2	98		17	7	3	27	162	

Tabela 7. Dobroń, stan. 1, część A. Struktura typologiczno-wielkościowa odlupków.
1 – piętki krawędziowe, 2 – piętki płaszczyznowe, 3 – piętki punktowe, 4 – piętki wielościennie.

Wielkość w mm	Odlupki z pow. naturalną				Odlupki jednokierunkowe						Odlupki Wielokierunkowe			Razem	
	1	2	3	razem	1	2	3	4	razem	%	1	4	razem	n	%
6–10	–	–	–	–	1	1	1	–	3	6,0	–	–	–	3	4,53
11–15	1	–	–	1	6	5	–	–	11	22,0	–	–	–	12	18,6
16–20	2	3	1	6	10	4	1	–	15	30,0	1	–	1	22	33,33
21–25	2	–	–	2	8	5	–	–	13	26,0	1	1	2	17	25,76
26–30	–	–	–	–	4	1	–	1	6	12,0	1	–	1	7	10,61
31–35	2	–	–	2	1	–	–	–	1	2,0	1	–	1	4	6,06
36–40	–	–	–	–	–	1	–	–	1	2,0	–	–	–	1	1,52
Razem	7	3	1	11	30	17	2	1	50		4	1	5	66	

znacznie. Ogląd zachowanych piętek sugeruje odbijanie ich także z nieprzygotowanej pięty rdzenia. Wióry służyły do produkcji narzędzi retuszowanych oraz były wykorzystywane jako narzędzia bez dodatkowego formowania retuszem. Wiele okazów nie noszących makroskopowo czytelnych śladów pracy ujawniła je dopiero w badaniach mikroskopowych.

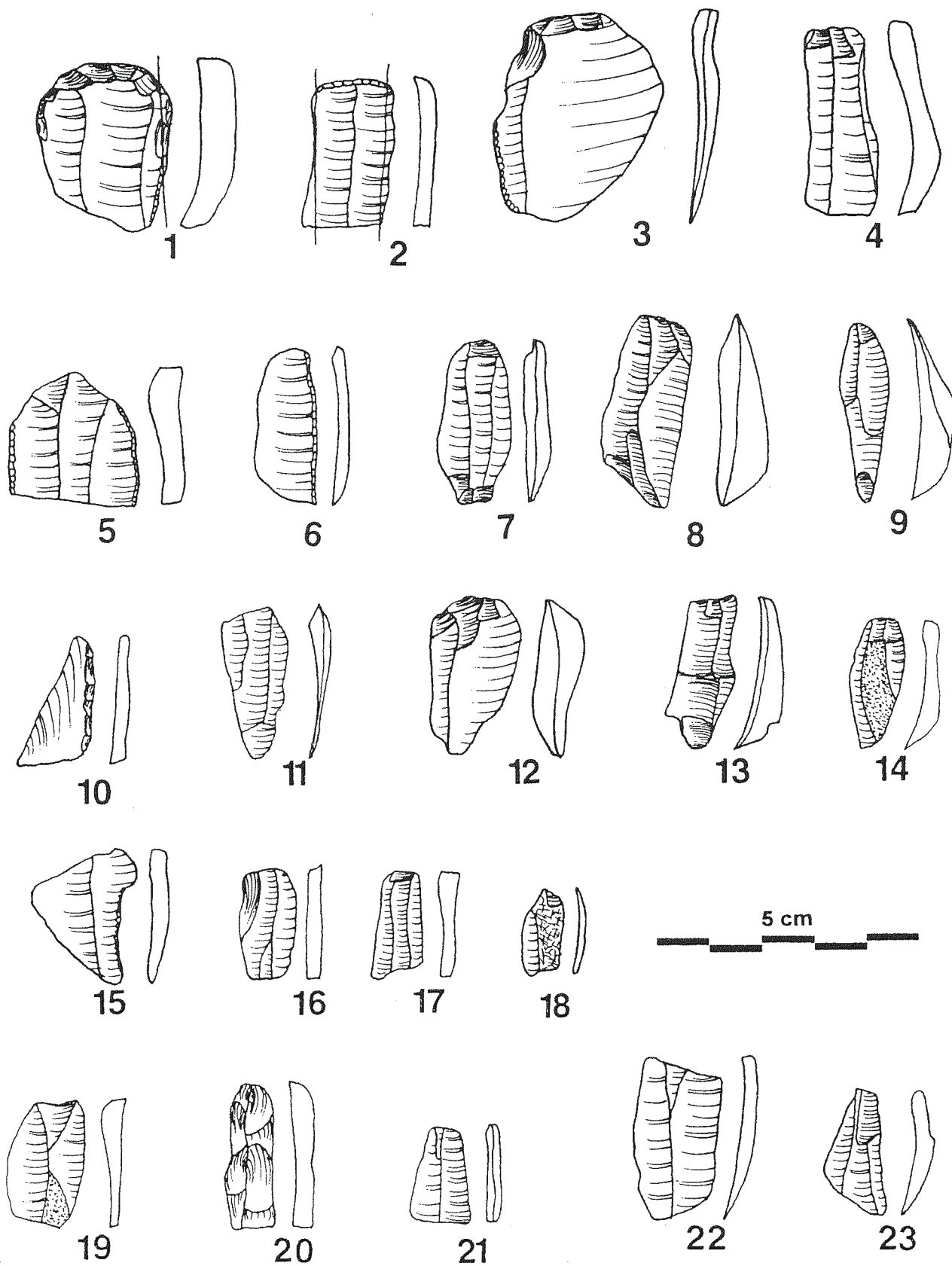
Zaawansowane formy eksploatacji rdzeni potwierdza odkryty w części A osady zatępiec (tabl. XIX, 20). Odbito go od rdzenia jednopiętowego z krzemienia narzutowego.

D. Grupa odpadów z eksploatacji siekier. Na osadzie dobrońskiej nie odkryto pozostałości produkcji siekier krzemiennych. Natomiast zarejestrowano charakterystyczne odpady z ich eksploatacji (D. S. Olausson 1983; J. Kopacz, A. Pelisiak 1988). Są to odlupki gładzone oraz formy wydłużone określone tutaj jako „wióry” z siekier gładzonych. Analizowane okazy „odpadły” z części przyostrzowych siekier. Nawiązując do badań nad eksploatacją siekier, nie łączymy ich z celowym rdzeniowaniem siekier uszkodzonych w celu uzyskania półsurowca a z niezamierzonym efektem pracy siekierą. Nie wyklucza to oczywiście możliwości dalszego wykorzystywania odlupków gładzonych. Wśród materiałów

analizowanej grupy zwracają uwagę surowce, z których były wykonane siekiery. Wszystkie odlupki z siekier łączą się bowiem z siekierami z krzemieni niemiejskowych (nie sklasyfikowano pod względem surowcowym przepalonych odlupka z części C osady). Ponieważ nie odkryto w tej części osady siekier, okazy te są jedyną wskazówką dotyczącą surowców, w zakresie używanych tutaj siekier. Formą specyficzną w tej grupie jest wiórowiec z „wióra” z siekier z krzemienia pasiastego (tabl. XXI, 8) odkryty w części A osady.

E. Grupa łuszczeni. Grupę tą tworzą w części A liczne łuszczenie (69 okazów) oraz 7 łuszczeń. Przedmioty te stanowią 12,84% całego inwentarza (19,39% jeśli nie uwzględnimy okruchów), są więc znaczącą grupą wytworów krzemiennych (Tabela 8, 9). W części C osady grupa ta prezentuje się jeszcze okazale. Obejmuje 26,28% inwentarza krzemienno-go, a nie uwzględniając okruchów aż 42,39% pozostałych materiałów. Na liczebność tej grupy wpływają szczególnie liczne tutaj łuszczeni. Ich liczba jest zastanawiająco duża w stosunku do części A.

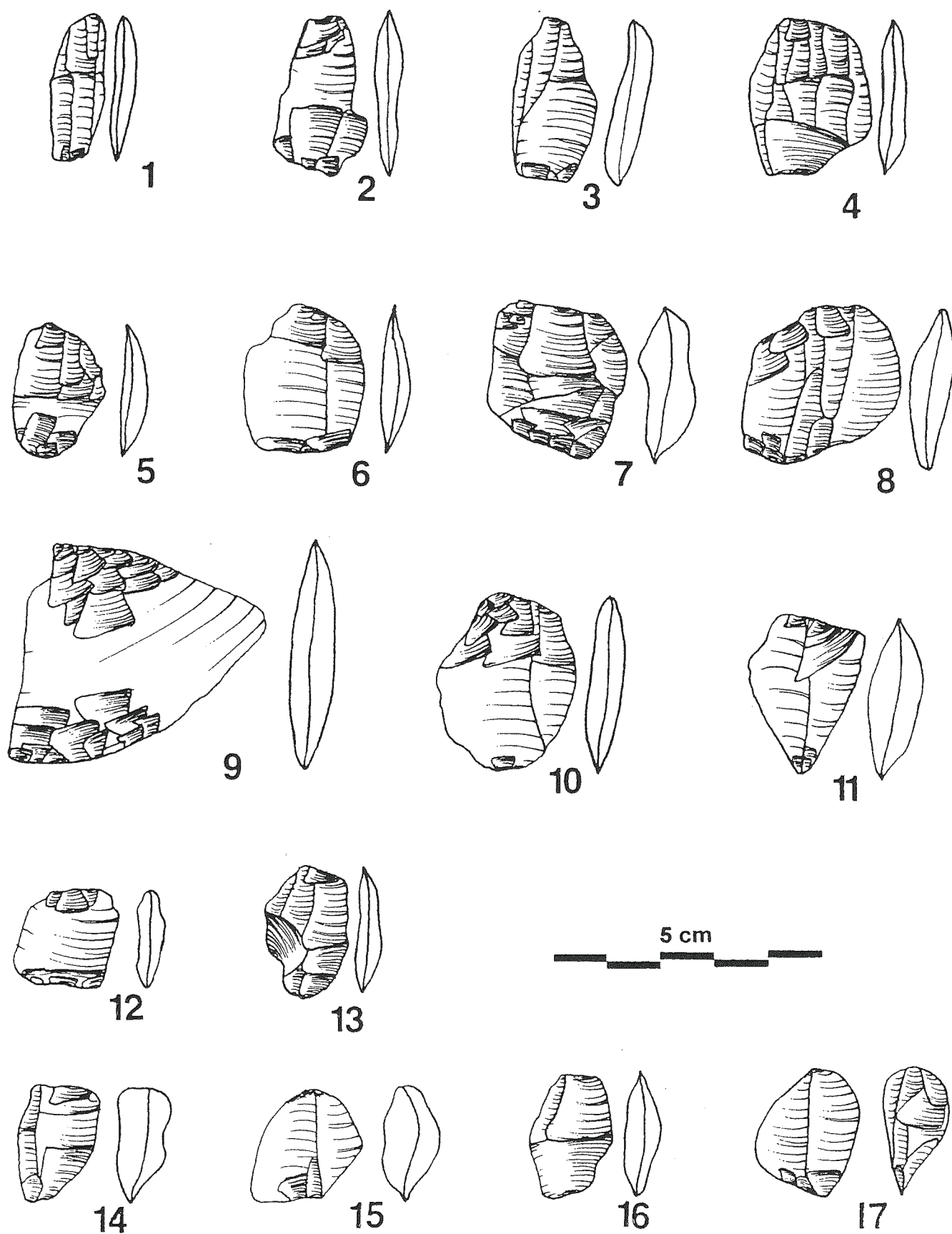
Łuszczenie (tabl. XVII, 12–14; XIX, 12; XX, 1–17; XXI, 4, 5, 14; XXII, 1, 3, 10, 12–14, 10; XXIII, 5, 7–15, 18, 19)

Tabl. XIX. Dobroń, stan. 1, część A. Materiały krzemienne. 4-23 – krzemień kredowy narzutowy, 1, 5 – krzemień wołyński, 2 – krzemień czekoladowy, 3 – krzemień świeciechowski

Platte XIX. Dobroń, site 1, part A. Flint artifacts. 4-23 – cretaceous erratic flint, 1, 5 – volynian flint, 2 – chocolate flint, 3 – Świeciechów flint

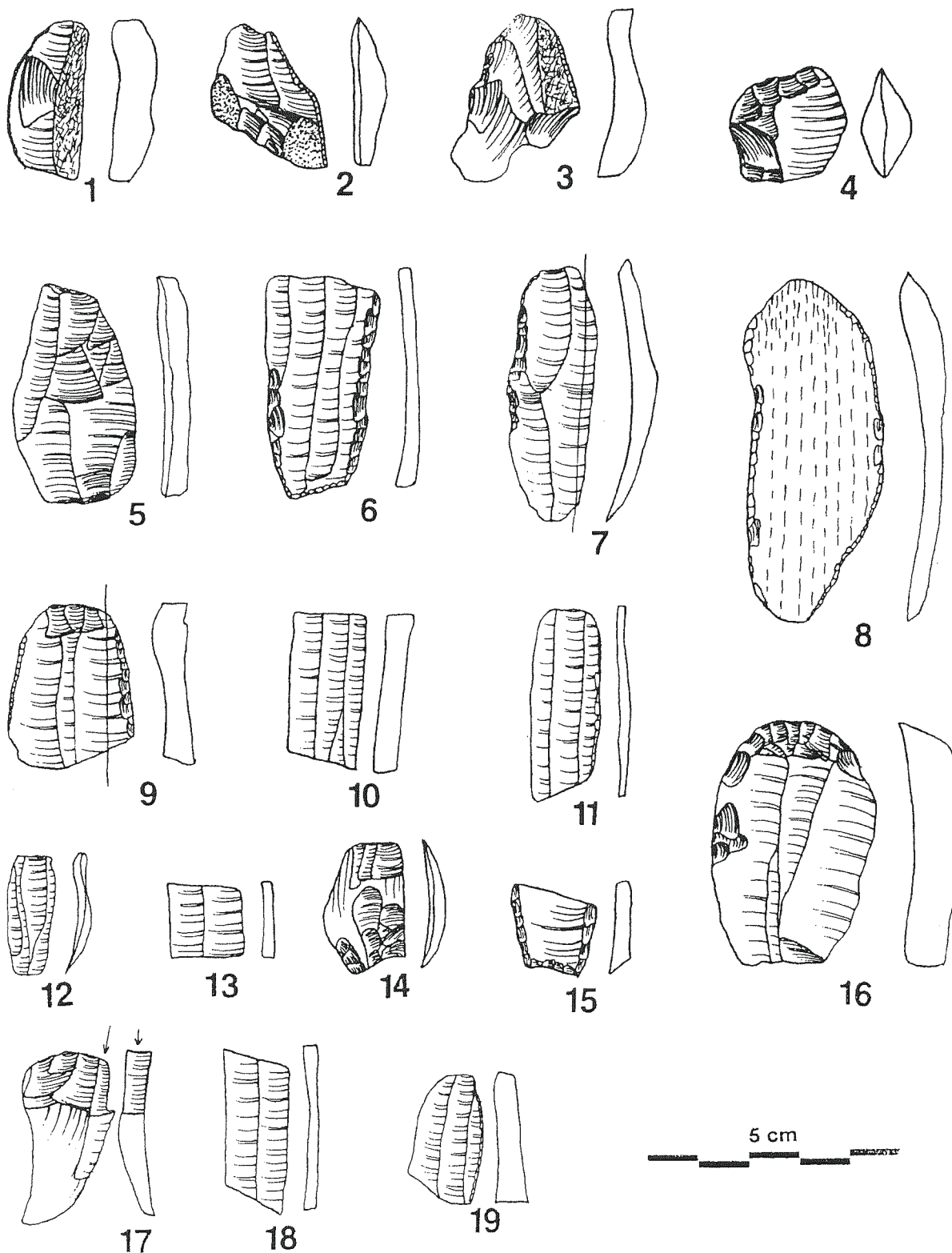
Табл. XIX. Доброń, пам. 1, часть А. Кремневый материал. 4-23 – меловой эрратический кремь, 1, 5 – волинский кремь, 2 – шоколадный кремь, 3 – свецеховский кремь

Tabl. XX. Dobroń, stan. 1, część A. Materiały krzemienne. Krzemień kredowy narzutowy

Platte XX. Dobroń, site No 1, part A. Flint artifacts. Cretaceous erratic flint

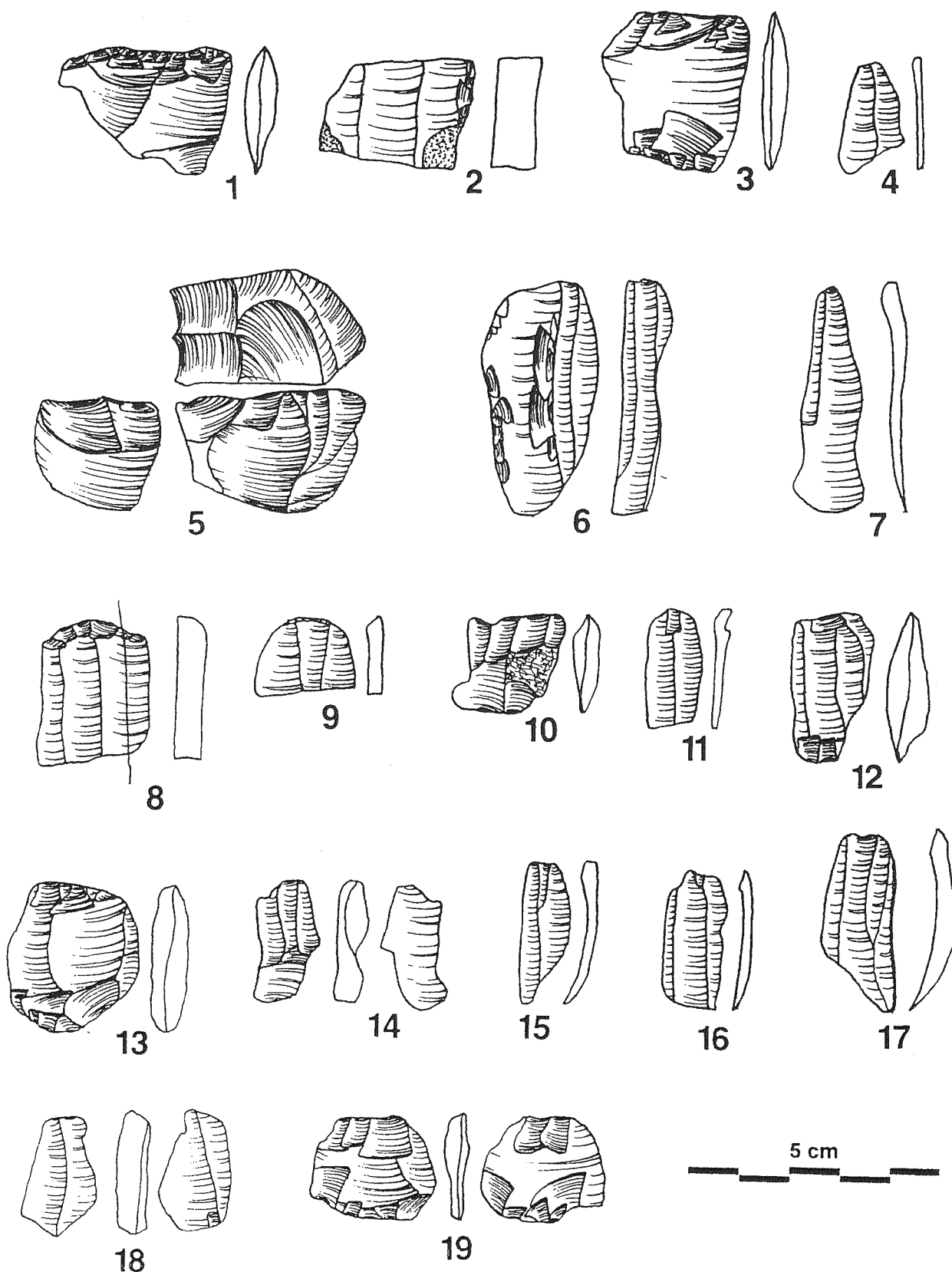
Табл. XX. Доброń, пам. 1, часть А. Кремневый материал. Меловой эрратический кремнь

Tabl. XXI. Dobroń, stan. 1, 1-8, 11-19 - część A; 9, 10 - część C. Materiały krzemienne. 1-5, 12, 14, 15, 18 - krzemień kredowy narzutowy, 9, 16 - krzemień wołyński, 8 - krzemień pasiasty, 7, 10, 13 - krzemień czekoladowy, 6, 11 - krzemień jurajski G, 17, 19 - krzemień jurajski podkrakowski

Platte XXI. Dobroń, site No 1. 1-8, 11-19 - część A; 9, 10 - część C. Flint artifacts. 1-5, 12, 14, 15, 18 - cretaceous erratic flint, 9, 16 - volynian flint, 8 - banded flint, 7, 10, 13 - chocolate flint, 6, 11 - jurassic flint of variant G, 17, 19 - jurassic flint from the southern part of Cracov - Częstochowa Upland

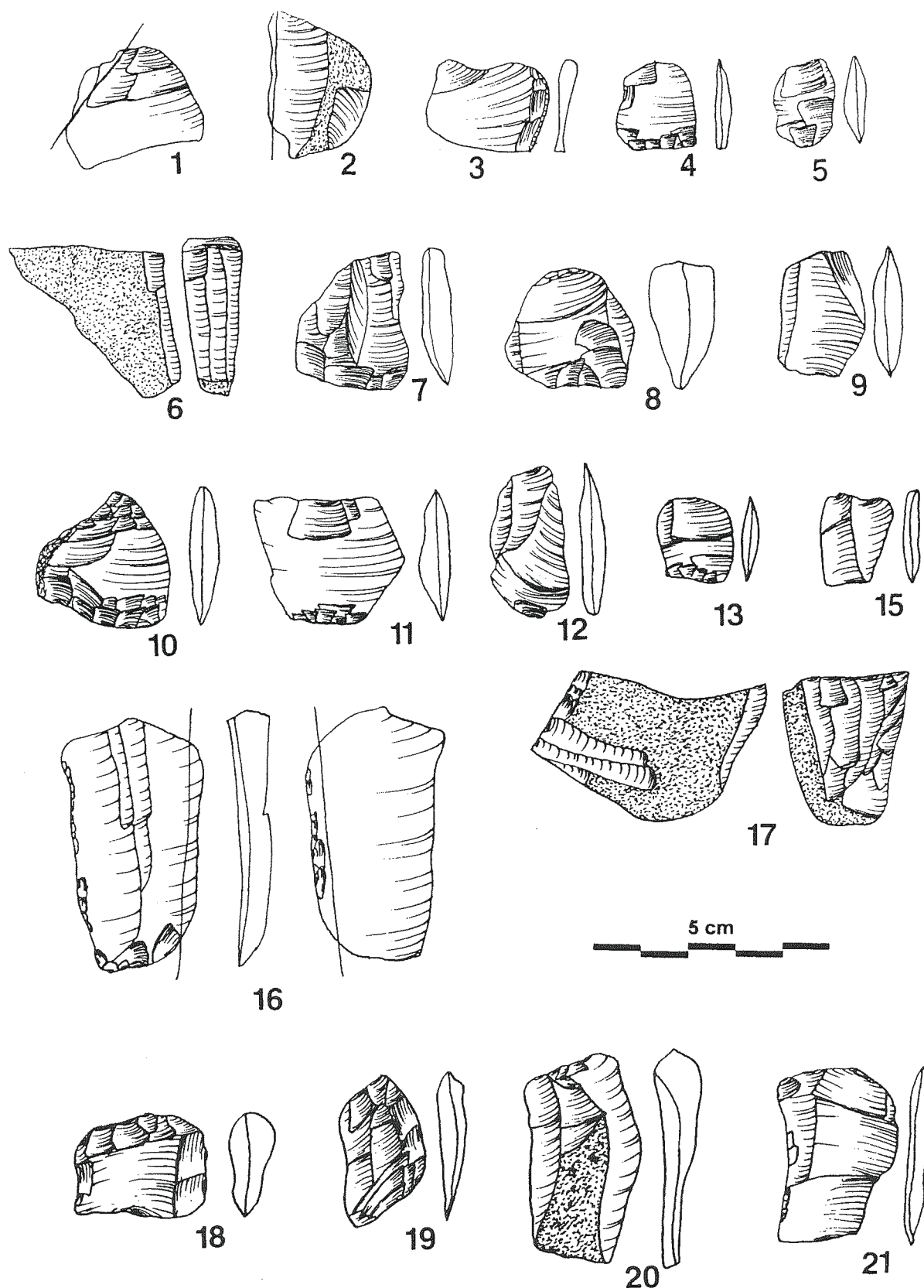
Табл. XXI. Доброń, пам. 1, 1-8, 11-19 - часть А; 9, 10 - часть С. Кремневый материал. 1-5, 12, 14, 15, 18 - меловой эрратический кремь, 9, 16 - волинский кремь, 8 - полосатый кремь, 7, 10, 13 - шоколадный кремь, 6, 11 - юрский кремь разновидности G, 17, 19 - юрский подкраковский кремь

Tabl. XXII. Dobroń, stan. 1, część C. Materiały krzemienne. 1-8, 10, 12-19 – krzemień kredowy narzutowy, 9 – krzemień jurajski odmiany G, 11 – krzemień czekoladowy

Platte XXII. Dobroń, site No 1, part C. Flint artifacts. 1-8, 10, 12-19 – cretaceous erratic flint, 9 – jurassic flint of variant G, 11 – chocolate flint

Табл. XXII. Доброń, пам. 1, часть С. Кремневый материал. 1-8, 10, 12-19 – меловой эрратический кремь, 9 – юрский кремь разновидности G, 11 – шоколадный кремь

Tabl. XXIII. Dobroń, stan. 1, część C. Materiały krzemienne. 1, 3, 5-15, 17-20 – krzemien kredowy narzutowy, 2, 4 – krzemien czekoladowy, 16 – krzemien świciechowski
 Platte XXIII. Dobroń, site No 1, part C. Flint artifacts. 1, 3, 5-15, 17-20 – cretaceous erratic flint, 2, 4 – chocolate flint, 16 – Świciechów flint
 Табл. XXIII. Доброń, пам. 1, часть С. Кремневый материал. 1, 3, 5-15, 17-20 – меловой эрратический кремнь, 2, 4 – шоколадный кремнь, 16 – свецеховский кремнь

Tabela 8. Dobroń, stan. 1. Struktura typologiczna łuszczeni.

Rodzaj łuszczenia	Część A Ilość	Część C Ilość
Dwubiegunowe, bieguny tępe	–	2
Dwubiegunowe ostrymi biegunami	27	20
Dwubiegunowe, jeden biegun ostry, drugi tępy	9	8
Jednobiegunowy z ostrym biegunem	15	2
Jednobiegunowy z tępym biegunem	1	1
Nieokreślone	9	15
Razem	61	48

Tabela 9. Dobroń, stan. 1, część A i C.
Struktura wielkościowa łuszczeni.

Długość w mm	Część A	Część C
11–15	1	–
16–20	7	8
21–25	19	8
26–30	13	10
31–35	8	8
36–40	2	1
41–45	1	–
46–50	1	–
50+	1	–
Razem	52	35

stanowią kategorię zróżnicowaną typologicznie (Tabela 8). Charakteryzują się zróżnicowaną, aczkolwiek zazwyczaj niewielką długością (Tabela 9). Rzadko przekracza ona 30 mm, a najczęściej mieści się w przedziale 20–30 mm. Wielkości te, z dużą dozą prawdopodobieństwa, można uznać za graniczne dla bezpiecznego, bez obawy zranienia palców, posługiwania się łuszczeniem jako formą nieoprawioną. Zakładamy tutaj, że łuszczeń był trzymany w palcach jednej ręki, opierając się jednym biegunem na podłożu, druga ręka uzbrojona w tłupek uderzała zaś w drugi jego biegun. W takiej sytuacji grubość palców użytkownika (przyjmujemy, że pracowano w taki sposób aby się nie zranić) warunkowała minimalną długość łuszczenia.

Ze względu na ilość i charakter biegunów wyróżniono cztery podstawowe typy łuszczeni. Nawiązując do ustaleń W. Migala (1987), należy przypuszczać, iż powstały w trakcie działania na bryłę krzemienia tak przedmiotami miękkimi jak i bardzo twardymi. Mając na uwadze mechanizm kształtowania się łuszczenia należałoby przypuszczać, iż są to swego rodzaju narzędzia, które formowały się w trakcie pracy wykonywanej bryłami krzemienia. Z drugiej jednak strony, mając na uwadze niewielkie rozmiary okruchów krzemienia narzutowego (głównie z niego są wykonane), dodatkowo najczęściej spę-

kanego a więc o małej przydatności do rdzeniowania czy produkcji narzędzi, należy liczyć się z inną funkcją łuszczeni. Mogły bowiem służyć do pozyskiwania półsurowca odlupkowego. Nie jest wykluczona również trzecia możliwość ich interpretacji. Jej ideą byłoby łączenie funkcji narzędzia i mniej lub bardziej zamierzonego rdzenia. Odpady powstałe w trakcie używania brył krzemienia, kiedy kształtował się łuszczeń, jeśli spełniały kryteria użyteczności, były dalej wykorzystywane jako półsurowiec do wykonywania narzędzi czy też jako narzędzia nieretuszowane. Taka łączona funkcja łuszczenia jako jednocześnie narzędzia i rdzenia wydaje się w wypadku Dobronia najbardziej prawdopodobna.

F. Narzędzia. W częściach A i C osady w Dobroniu odkryto odpowiednio 33 i 13 narzędzi krzemiennych. Są to formy retuszowane i pozbawione dodatkowego kształtowania ale mające czytelne makroskopowo ślady pracy (Tabela 10, 11). Należy podkreślić, że wszystkie odkryte narzędzia są formami zużyтыми, połamanymi, wyeksploatowanymi do stanu praktycznie uniemożliwiającego ich dalsze wykorzystywanie.

Tabela. 10. Dobroń, stan. 1, część A.
Struktura typologiczno-surowcowa narzędzi.

1 – forma narzędzia; 2 – krzemień kredowy, narzutowy;
3 – krzemień świeciechowski; 4 – krzemień czekoladowy;
5 – krzemień wołyński; 6 – krzemień pasiasty;
7 – krzemień jurajski G; 8 – krzemień jurajski
podkrakowski; 9 – razem.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Drapacze wiórowe	1	–	1	1	–	–	–	3
Drapacze odlupkowe	1	–	–	1	–	–	–	2
Rylce	–	–	–	–	–	–	1	1
Wiórowce	4	–	–	–	1	–	–	5
Wióry retuszowane	1	–	–	2	–	1	–	4
Wióry ze spracowaną krawędzią	–	–	–	–	–	1	1	2
Odlupki retuszowane	8	1	–	–	–	–	–	9
Odlupki ze spracowaną	2	–	–	–	–	–	–	2
Okruchy retuszowane	4	–	–	–	–	–	–	4
Fragmenty nieokreślonych form	1	–	–	–	–	–	–	1
Razem	22	1	1	4	1	2	2	33

W części A osady dobrońskiej znaleziono jedynie trzy drapacze wykonane z wiórów. Godne odnotowania jest, iż tylko jeden z nich wykonany był z krzemienia narzutowego (tabl. XVIII, 2). Pozostałe zrobiono z wiórów z krzemienia czekoladowego (tabl. XIX, 2) i wołyńskiego (tabl. XIX, 1). Drapiska mają półkoliste, dość strome. W rezultacie analizy śladów pracy stwierdzono interesującą i ważną prawidłowość. Otóż na żadnym okazie nie stwierdzono śladów używania drapiska. Natomiast we wszystkich wypadkach wyszczerbiona i wyświecona jest jedna krawędź boczna drapacza i część płaszczyzny wióra z którego jest wykonany. Ślady te jednoznacznie dowodzą, że częścią pracującą nie było dra-

Tabela 11. Dobroń, stan. 1, część C.
Struktura typologiczno-surowcowa narzędzi
krzemiennych. 1 – forma narzędzia; 2 – krzemień
kredowy narzutowy; 3 – krzemień świeciechowski;
4 – krzemień jurajski G; 5 – krzemień wołyński;
6 – krzemień czekoladowy; 7 – razem.

1	2	3	4	5	6	7
Drapacze wiórowe	–	1	–	–	–	1
Wiórowce	–	1	–	1	–	2
Wióry retuszowane	–	–	–	–	1	1
Wióry spracowane	1	–	–	–	1	2
Zbrojniki trapezowate	1	–	–	–	–	1
Odlupki retuszowane	1	–	1	–	2	4
Odlupki spracowane	2	–	–	–	–	2
Razem	5	2	1	1	4	13

pisko lecz krawędź. Drapisko mogło spełniać rolę zatępionego półtylca ułatwiającego posługiwanie się narzędziem lub umożliwiającego pewniejsze umieszczenie w oprawie. Zatem, analizowane drapacze używane były jako narzędzia tnące – noże lub wkładki sierpów.

Kategorię drapaczy wiórowych dopełnia okaz z części C osady. Wykonany jest z regularnego wióra z krzemienia kredowego narzutowego (tabl. XXII, 8). Ma łukowate, półstrome drapisko. Jedną krawędź boczną wióra jest mocno wyświecona, natomiast nie ma śladów pracy na drapisku. Prawdopodobnie, tak jak w wypadku okazów z części A, drapisko stanowiło formę półtylca ułatwiającego oprawienie narzędzia lub używanie go bez oprawy. Umieszczenie śladów pracy identyfikuje narzędzie jako nóż lub część sierpa.

Dwa drapacze wykonane są z dużych odlupków z krzemienia kredowego narzutowego (tabl. XVIII, 6) i wołyńskiego (tabl. XXI, 16). Mają bardzo strome drapiska. W jednym wypadku drapisko zachodzi na bok odlupka. Okaz wykonany z krzemienia wołyńskiego jest typową formą drapacza wachlarzowatego.

W części A osady odkryto jeden rylec (tabl. XI, 17). Prezentuje typ rylców węglowych bocznych. Zrobiono go z krzemienia jurajskiego podkrakowskiego odmiany A.

W inwentarzu części A osady wiórowce (tabl. XVIII, 8, 9) stanowią jedną z liczniejszych kategorii w dość skromnie prezentującej się grupie narzędzi. Wszystkie wykonane z regularnych, dość dużych wiórów z krzemienia kredowego narzutowego (jeden okaz przepalony nie został sklasyfikowany surowcowo). Wiórowce mają jedną krawędź uformowaną stromym lub półstromym retuszem. Druga, zazwyczaj wyraźnie spracowana nie jest retuszowana albo retuszowana półstromo lub płasko. Analiza tych narzędzi wskazuje, że część retuszowana stromo była najprawdopodobniej umieszczona w oprawie. Zatępienie jedenej krawędzi mogło ułatwiać posługiwanie się narzędziem również bez oprawy. Formą specyficzną wśród wiórowców jest okaz wykonany z niezbyt regularnego „wióra” z siekiery gładzonej z krzemienia pasiastego (tabl. XXI, 8). Jego „piętą” jest część ostrza siekiery. „Wiór” odpadł od siekiery w trakcie jej używania. Ze względu na znaczne rozmiary został wykorzystany jako pół-

surowiec do wykonania narzędzia, w tym wypadku wiórowca. Całą powierzchnię ma gładzoną. Obie krawędzie są retuszowane, jedna półstromo, zatępiającą, druga, płasko, ostrząco.

W przeciwieństwie do omówionych wyżej dwa wiórowce z części C osady wykonane są z krzemienia niemiejscowych. Pierwszy z nich, zachowany fragmentarycznie został zrobiony z dużego regularnego wióra z krzemienia świeciechowskiego (tabl. XXIII, 16). Jedną krawędź ma zatępioną stromym retuszem, druga z retuszem użytkowym jest mocno wyświecona. Drugi, również zachowany fragmentarycznie okaz wykonany jest z dużego wióra z krzemienia wołyńskiego (tabl. XXI, 9). Jedną krawędź jest stromo retuszowana, druga ze śladami retuszu użytkowego jest silnie wyświecona.

W części A osady odkryto cztery wióry retuszowane: jeden wykonany jest z krzemienia kredowego narzutowego (tabl. XVIII, 4), dwa z wołyńskiego (tabl. XVIII, 10; XIX, 5) i jeden z jurajskiego ze środkowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej (odmiany G) (tabl. XXI, 6). Wióry te retuszowane są na stronie wierzchniej na jednej lub obu krawędziach retuszem ciągłym lub obejmującym tylko część krawędzi. Okaz z części C wykonany jest z krzemienia czekoladowego (tabl. XXI, 7). Jedną krawędź ma fragmentarycznie zatępioną retuszem nieciągłym, drugą mocno spracowaną, wyświeconą.

Specyficzną formą narzędzi są wióry nieretuszowane z wyraźnymi makroskopowo śladami pracy. Dwa regularne okazy odkryte w części A osady, są wykonane z krzemienia jurajskich: jeden z podkrakowskiego, drugi z surowca ze środkowej części wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. W obu wypadkach ślady pracy przejawiają się drobnym retuszem użytkowym i wyświeceniem krawędzi. Także dwa nieretuszowane wióry ze śladami pracy odkryto w części C osady. Są wykonane z krzemienia kredowego narzutowego i czekoladowego. Zużycie w obu wypadkach przejawia się dość regularnym retuszem użytkowym i fragmentarycznym wyświeceniem wąskiego pasa przy krawędzi wiórów.

Odlupki retuszowane są najliczniejszą kategorią narzędzi w obu częściach osady. Na okazach z części A retuszowana jest jedna krawędź na stronie górnej, w jednym wypadku zatretuszowano krawędź na stronie dolnej, także w jednym obustronnie (tabl. XIX, 3, 5, 11; XXI, 1–3, 15). Formą specyficzną jest odlupkowe narzędzie nożowate z naturalnym tyłcem (tabl. XVIII, 7). Dwie krawędzie ma retuszowane płasko, ostrząco na stronie dolnej, tyłec zaś, po przeciwległej stronie jest nieprzygotowany. Narzędzie to typologicznie nawiązuje do form z wczesnego okresu epoki brązu (por. J. Kopacz, P. Valde-Nowak 1987). Nie mniej na obszarach niżowych, w sytuacji niedostatków dobrej jakości surowców krzemiennych, należy się liczyć z dość powszechnym wykorzystaniem takich narzędzi także w neolicie. Poza jednym wypadkiem (z krzemienia świeciechowskiego; tabl. XIX, 3) wszystkie analizowane tu formy wykonane są z miejscowych krzemieni narzutowych.

W części C odkryto 4 odlupki retuszowane. Jeden z nich jest wykonany z krzemienia narzutowego (tabl. XXII, 1), jeden z jurajskiego G (tabl. XXII, 1) a dwa z czekoladowego (tabl. XXII, 3). Mają jedną krawędź retuszowaną na stronie

górnej lub dolnej. W wypadku jednego okazu z krzemienia czekoladowego krawędź retuszowana jest silnie wyświeconą.

Dwa nieretuszowane odlupki z krzemienia kredowego narzutowego odkryte w części A mają wyraźne ślady pracy na krawędziach. Uzewnętrzniają się one czytelnym wyświeceniem. Dwa podobne okazy zarejestrowano w części C (tabl. XXIII, 1–2). Na jednym z nich ślady pracy są czytelne w części przypiętkowej. Miejsce wyświecenie sugeruje, iż odlupek ten mógł być używany jako nóż. Dość szeroka pięta pełniła rolę naturalnego tyłca ułatwiającego posługiwanie się narzędziem.

Swego rodzaju „głód” surowcowy panujący wśród społeczności KPL zamieszkującej osadę w Dobroniu potwierdza wykorzystanie do produkcji narzędzi naturalnych okruchów krzemienia. Cztery takie okazy odkryto w części A osady. Wszystkie narzędzia wykonane są z krzemienia kredowego narzutowego. Mają jedną krawędź retuszowaną.

Skrajne wyeksploatowanie narzędzia potwierdza fragment jednego okazu retuszowanego zachowanego w postaci uniemożliwiającej jego przyporządkowanie typologiczne.

G. Grupę narzędzi z Dobronia uzupełnia fragment zbrojnika trapezowatego wykonany z krzemienia kredowego narzutowego z części A osady.

4.5. PRZEDMIOTY KAMIENNE

Z części A i C osady w Dobroniu pochodzi stosunkowo bogaty inwentarz różnych przedmiotów kamiennych. Są to rozcieracze kamienne, fragmenty siekier, podkładki, fragmenty pulupanych brył oraz okruchy nie noszące wyraźnych śladów obróbki.

Rozcieracze mają kształt kulisty. Ich średnica nie przekracza 7 cm. Większość z nich jest popękana – zachowały się fragmentarycznie. Wszystkie okazy są narzędziami zużytymi. Zarzucono je ze względu na duże starcie bryły kamienia uniemożliwiające dalsze, wygodne posługiwanie się narzędziem, lub też z uwagi na mechaniczne uszkodzenie. Rozcieracze wykonywano ze skał lokalnych.

Siekier kamienne mają formę czworosieczną. Są nieproporcjonalnie krótkie. Świadczy to o porzuceniu ich w efekcie zużycia. Ich postać świadczy o naprawach skracających narzędzie. Spostrzeżenie to potwierdzają odkryte fragmenty obuchów i ostrzy. Dwie ze znalezionych w części

A siekier wykonane są z serpentynitu. Do produkcji tych narzędzi wykorzystywano także miejscowe skały narzutowe.

Inną kategorią przedmiotów kamiennych są formy interpretowane jako podkładki. Są to płaskie kamienie, często noszące ślady formowania do postaci nieregularnych „tabliczek” różnej wielkości. Na osadzie mogły mieć różne przeznaczenie. Mogły być stosowane jako podstawa, na której formowano naczynia, a także być używane w wielu czynnościach życia codziennego.

Na wykonywanie narzędzi kamiennych w obrębie osady wskazują okruchy pulupanych kamieni oraz, w pewnym stopniu różnej wielkości bryły nie noszące wyraźnych śladów obróbki. Pierwszą z wymienionych tu grup przedmiotów należałoby rozpatrywać w kategoriach odpadów produkcyjnych, drugą zaś uznać, przynajmniej częściowo, jako surowiec, który nie został przetworzony. Zważywszy na używanie kamieni także w postaci budulca (umacniano nimi słupy) nagromadzenie brył surowca jest oczywiste.

Warto również odnotować, odkryty w części A, a wykonany z kamienia, grocik trzoneczkowaty strzały (zachowany fragmentarycznie). Krawędzie i trzonek wykonano za pomocą drobnego retuszu.

4.6. KOŚCI ZWIERZĘCE

Bardzo nieliczne i drobne fragmenty kości zwierzęcych rejestrowano tylko w części A osady w Dobroniu. Zły stan zachowania kości łączy się z warunkami naturalnymi eolicznego podłoża. Materiał, który udało się pozyskać, jest tak silnie rozdrobniony, iż nie stwarza podstaw do uzyskania choćby podstawowych informacji o zwierzętach, z których pochodzą kości. Brak bezpośrednich danych o hodowanych na osadzie zwierzętach poważnie ogranicza możliwości wnioskowania w zakresie gospodarki oraz struktury konsumpcji tych społeczności.

4.7. INNE

Z części B osady w Dobroniu pochodzi przedmiot rzadko spotykany na osadach tej kultury. Jest to okrągły paciorek bursztynowy z otworem w części centralnej, odkryty poza strefą spalenizny. Jego średnica wynosi 10 mm, wysokość zaś 5 mm.

5. CHRONOLOGIA

Podstawą ustalenia chronologii osady w Dobroniu będą rezultaty analizy ceramiki. Szczególnie przydatne w tym zakresie są duże zbiory z części A i C osady. Ceramika z części A i C osady w Dobroniu charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem form i ornamentyki. Wśród naczyń przeważają puchary o ostrym, niekiedy podkreślonym przejściu kołnierza w brzusec oraz formy łagodnie profilowane. Fragmenty odkrytych amfor sugerują, iż pochodzą z okazów o cylindrycznej szyjce. Liczne i zróżnicowane w zakresie kształtów są misy. Rejestrujemy także fragmenty fiasz z kryzą. W zdob-

nictwie dominuje ornamentyka zbudowana na podstawie odciśnianego (rzadziej rytego lub nacinanego) słupka. Częste są listwy pod krawędziami naczyń, także zdobione odciskami palcowymi. Ten obraz ceramiki pozwala generalnie umieścić oba zbiory w obrębie fazy wióreckiej niżowej KPL.

Wiele cech zdobnictwa ma stosunkowo szerokie ramy chronologiczne. Za takie uznać należy ornamentykę „baalberską”. Jej pojawienie się na Kujawach jest łącznie z II fazą KPL na tym terenie (np. A. Koško, A. Prinke 1977, s. 9). Elementy takie rejestrujemy również w Pikutkowie, stan. 6

(E. Niesiołowska 1967, s. 120, 121). Nie jest jednak jasna górna cezura chronologiczna tego typu zdobnictwa (M. Rybicka 1995, s. 13). Z niejako odwrotną sytuacją mamy do czynienia w wypadku ornamentu „drabinki”. Ten motyw jest łączony ze stylistyką „epiwiórecką”. Przesłanki pośrednie sugerują jednak dość wczesne stosowanie tej ornamentyki przez społeczność KPL (M. Rybicka 1995, s. 14). Za „czule” chronologicznie nie mogą być również traktowane listwy pod krawędziami naczyń, choć duża ilość tak zdobionych okazów wskazywałaby raczej na późną, w ramach fazy wióreckiej, chronologię stanowiska. Za potwierdzający, w pewnym sensie, powyższą obserwację można by uznać fragment naczynia zdobiony na stronie zewnętrznej odciskami sznura dwudzielnego. Należy jednak pamiętać, iż takie zdobienie dość wcześnie pojawia się w KPL na różnych terenach istnienia tej kultury (M. Rybicka 1991, s. 15, 16, tam dalsza literatura). Formą specyficzną w Dobroniu jest naczynie, którego górna część (tylko ta się zachowała) ma kształt ściętej kuli a krawędzie są zagięte do wewnątrz. Takie formy spotykamy w kulturze trypońskiej (W. M. Masson, N. Mierpiert 1982, tabl. LXXIII; W. Gumiński 1989, ryc. 53). Rejestrujemy je również w młodszych ugrupowaniach KPL w Czechach (M. Zápotocký 1958, ryc. 152: 6). Naczynia takie były jednak używane już znacznie wcześniej na różnych obszarach Europy. Posługując się dość dalekim, w sensie geograficznym, odniesieniem, można przytoczyć przykłady z kultury Danilo w rejonie Splitu (J. K. Kozłowski 1973, ryc. 7.4). Zatem, także w tym wypadku należy się liczyć z bardzo długim czasem używania podobnych naczyń.

Na osadzie w Dobroniu odkryto fragmenty jednego naczynia pokrytego nalepianymi guzami. Jego ułamki pochodzą z części A i C osady i uzupełniają się z fragmentami znalezionymi w czasie odkrycia stanowiska w latach dwudziestych XX w. (K. Jażdżewski 1936, ryc. 300). Podobnie zdobione, choć nieco innego kształtu naczynie pochodzi ze stanowiska Jevišovice C2 (A. Houštová 1960, ryc. 12: 2). Okaz ten mógłby sugerować stosunkowo młodą metrykę formy z Dobronia. Należy jednak pamiętać, iż puchary zdobione nalepianymi guzami pokrywającymi znaczną część powierzchni naczynia znane są także z zespołów znacznie starszych, na co wskazują choćby znaleziska ze stanowiska Bylany – Nade Vsi (M. Zápotocký 1991, ryc. 4).

W Dobroniu powszechne są zdobienia w postaci zygzaka wykonanego z odciskanych słupków. Taki sposób ornamentowania na Kujawach zaczyna być stosowany od fazy

IIIA KPL na tym terenie (A. Koško 1981, s. 49). Nieliczne na naszej osadzie są natomiast fragmenty naczyń zdobione w partiach podkrawędnych na stronie wewnętrznej. Rejestrujemy je zarówno w zbiorze z części A jak i części C. Pojawienie się takiej ornamentyki wyznacza, wg A. Koško (1981, s. 49) początek fazy IIIB KPL na Kujawach. Podobnie, to znaczy na fazy III B i IIIC jest datowane stosowanie potłuczonych muszli przy produkcji naczyń zdobionych pasmami rytymi grzebykiem (A. Koško 1981, s. 74; 1988, s. 97). W Dobroniu, co należy podkreślić, do wyrobu wszystkich tak zdobionych naczyń stosowano domieszkę potłuczonych muszli.

Godne odnotowania jest, iż część ceramiki, w zakresie zdobnictwa, wykazuje wyraźne nawiązania do materiałów tzw. neolitu strefy leśnej. Szczególnie wyraźne są one w wypadku wspomnianych już misy (ryc. 28: 2) i pucharu (ryc. 28: 3) z części A osady (por. np. T. Wiślański 1979; E. Kempisty, H. Więckowska 1983).

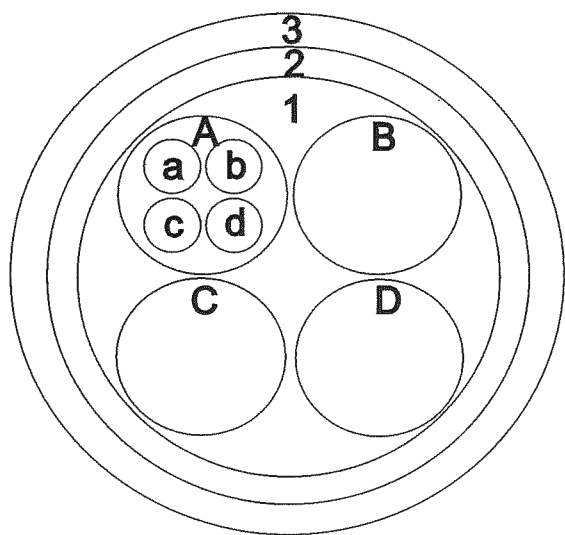
Podsumowując, łatwo zauważyć, iż większość cech stylistyki i zdobnictwa naczyń nie stanowi precyzyjnych wyznaczników chronologicznych. Rejestrujemy je w stosunkowo szerokich ramach czasowych. Natomiast na podstawie frekwencji cech oraz obecności bardziej czułych chronologicznie sposobów zdobienia, można chronologię względną analizowanych inwentarzy odnieść do fazy IIIB KPL na Kujawach. W kontekście osadnictwa tej kultury w Małopolsce, istnienie osady w Dobroniu byłoby zbieżne z II fazą osiedla w Bronocicach (J. Kruk, S. Milisauskas 1981, s. 88). Z takim datowaniem stoi w zgodzie obraz inwentarza krzemienistego. Jest on zróżnicowany surowcowo i co istotne, rejestrujemy w nim przedmioty wykonane z krzemienia ze środkowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej (jurajski odmiany G). Krzemień ten był wykorzystywany w młodszych ugrupowaniach KPL w Małopolsce, a apogeum jego eksploatacji łączy się ze schyłkowymi fazami tej kultury i z kręgiem kultury bałkańskiej (por. J. Kopacz, A. Pelisiak 1992).

Zbiory ceramiki z części A i C osady w Dobroniu nie różnią się od siebie. Ponadto rejestrowano „składanki” ułamków naczyń odkrytych w różnych jej częściach. Mając na uwadze te ustalenia oraz plan osady wskazujący na budowę jej w myśl z góry ustalonego planu a także wyraźne rozdzielanie się poszczególnych jej części należy przyjąć, iż jest to założenie jednoczasowe, reprezentujące jedną fazę zasiedlenia.

6. ORGANIZACJA OSADY – FORMY ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENI

Osada KPL w Dobroniu, stan. 1 składa się co najmniej z pięciu części. Czterech części rozlokowanych szeregowo wzdłuż pierwotnej zatoki zbiornika wodnego. Trzy z nich zostały zbadane wykopaliskowo i oznaczone jako A, B i C. Część D została prawie całkowicie zniszczona w skutek wybierania piasku. W trakcie badań wykopaliskowych udało się jednak uchwycić jej brzeżne partie. Część piąta (E) leży „poza szeregiem” nieco na południe, na wysokości części A. Obszar ten jest zniszczony przez obecny cmentarz. Zagospo-

darowanie przestrzeni części A i B omówiono już wcześniej (A. Pelisiak 1985). W części C natrafiono również na ślady trwałych konstrukcji osadowych, choć pozostałości części urządzeń mogły ulec zniszczeniu. Przypominamy, że pierwotny poziom osady w tej strefie, na skutek karczunku drzew, został w znacznej części naruszony. Ślady po obiektach osadowych, i tak słabo czytelne w piaszczystym podłożu, mogły zostać w tej strefie zatarte. Powierzchnię części C osady wyznacza rozrzut ruchomego materiału zabytkowego.

Ryc. 16. Model sposobu rekonstrukcji funkcjonowania osadnictwa. a, b, c, d – pojedyncze obiekty, A, B, C, D – części stanowiska, 1 – osada, 2, 3 – regiony osadnicze. (wg A. Pelisiak 1985)

Fig. 16. Model of the method used in reconstruction of settlement system. a, b, c, d – single features, A, B, C, D – part of the site, 1 – settlement site, 2, 3 – settlement regions. (according to A. Pelisiak 1985)

Рис. 16. Модель способа реконструкции функционирования поселения. а, б, с, d – разрозненные объекты, А, В, С, D – части памятника, 1 – поселение, 2, 3 – населенные регионы (согл. А. Pelisiak 1985)

Analiza rozplanowania przestrzennego osady wykonana zostanie zgodnie z założeniami (ryc. 16) przedstawionymi już wcześniej (A. Pelisiak 1985, ryc. 13).

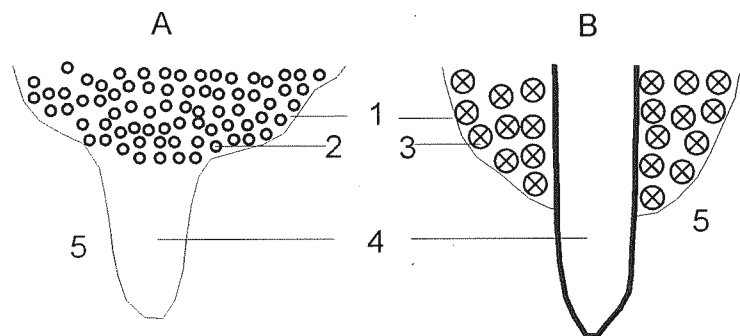
6.1. CZĘŚĆ A OSADY

Część A osady w Dobroniu składa się z dwóch naziemnych konstrukcji słupowych oznaczonych jako chata 1 i 2, sześciu jam, dwóch palenisk, dwóch płyt niewypalanej gliny, dołków posłupkowych nie związanych z konstrukcją wspomnianych obiektów oraz ruchomego materiału zabytkowego (ryc. 20). Najważniejszym miejscem w tej części jest chata 1. Jej konstrukcja była wsparta na słupach wbitych w podłoże. Pierwotnie był to dom w przybliżeniu prostokątny o wymiarach 5, 5 x 4 m (ryc. 18). Od południa miał wyodrębniony przedsionek. Rozmieszczenie słupów wskazuje na dwuspadowy dach. Wewnątrz domostwa, przy zachodniej ścianie umiejscowione było nieobudowane, lekko zagłębione w podłoże palenisko. Na całym obszarze wewnątrz domostwa zarejestrowano warstwę o miąższości do 35–40 cm powstałą w trakcie użytkowania obiektu. Warstwa ta wydziela się wyraźnie od podłoża barwą wpadającą w odcień brązowy oraz większą „zwartością”. Powstała na obszarze najintensywniejszej działalności mieszkalnej. Jej genezę należałoby łączyć z wdeptywaniem w podłoże i rozkładem szczątków organicznych powstałych w trakcie podstawowych czynności gospodarczych prowadzonych wewnątrz domu. Można przypuszczać, iż łączy się przede wszystkim z zim-

wą eksploatacją chaty. Jednak, co interesujące, w jej obrębie notowano tylko nieliczne i bardzo drobne fragmenty naczyń. Strop warstwy „przedeptaliskowej” wyznacza poziom użytkowy domu. Wielkość i charakter wypełnisk dołków posłupkowych wskazuje, iż dom ten wsparty był na solidnej konstrukcji. Słupy o średnicy 20–35 cm wbijano we wcześniej przygotowane dołki do głębokości kilkudziesięciu centymetrów. Najgłębszy dołek posłupowy miał 65 cm głębokości od poziomu identyfikacji. Górną część pozostałej przestrzeni dołka wypełniano gliną a niekiedy także drobnymi kamieniami (ryc. 17). Ściany były wykonane z plecionki z gałęzi o grubości do 5 cm oraz z sitowia lub trzciny. Powierzchnia ścian była pokryta warstwą wygładzonej gliny. Dom ten był remontowany i przebudowywany. Pozostałościami takich działań jest dobudówka od strony wschodniej wyraźnie burząca pierwotne, regularne założenie. W ścianach wymieniano także zużyte słupy konstrukcji nośnej. Do takiego stwierdzenia skłania analiza dwóch par dołków posłupowych A i sąsiadującego oraz F i G. Szczególnie interesujący jest drugi przykład. Jest bowiem bardzo prawdopodobne, iż słupek G został usunięty. Pozostał po nim ślad w postaci dołka wypełnionego polepą i nie przepaloną gliną. Nie stwierdzono w nim jednak śladów samego słupa. Przypuszczamy, iż jego funkcję przejął słupek G dostawiony później niż powstała pierwotna konstrukcja. Przemawia za tym jego umieszczenie nieco poza szeregami ścian domu. Analogiczną sytuację obserwujemy w wypadku pierwszej ze wspomnianych par. Tu słupem pierwotnym by słupek oznaczony jako A.

Drugi obiekt o konstrukcji słupkowej oznaczono jako chata 2. Kształt tego założenia trudniej jest odtworzyć niż chaty 1. Rozmieszczenie dołków posłupkowych oraz zasięg warstwy „przedeptaliskowej” sugeruje zbliżony do prostokątnego lub owalny plan założenia. Warstwa ta jest cieńsza niż w chacie 1 (jej miąższość nie przekracza tutaj 15 cm). Jej strop, podobnie jak w domu 1, wyznacza poziom użytkowy budynku. Słupy mają podobną średnicę jak w chacie 1, były w identyczny sposób umieszczane w podłożu, natomiast wbijano je nieco płycej (do 45 od poziomu identyfikacji). Ściany zbudowane były z plecionki obklepionej gliną. Wewnątrz nie zarejestrowano pozostałości paleniska.

Interesujący przykład kompleksu produkcyjnego tworzą dwa płyty niewypalanej gliny oraz jama z paleniskiem w północno-zachodniej strefie tej części osady. Płyty gliny mają nieregularny kształt, ich grubość nie przekracza 6 cm. Jeden z nich zajmował przestrzeń ok 8 m², drugi był nieco większy. Palenisko, nieobudowane kamieniami, było umieszczone w płytkiej jamie. Na planie było owalne o wymiarach 180 x 210 cm i głębokości do 45 cm od poziomu identyfikacji. Podłoże w jego pobliżu było mocno przepalone. Wokół paleniska uchwyciono 5 dołków posłupowych w układzie nieregularnym. W obrębie paleniska oraz w jego otoczeniu rejestrowano szczególnie dużo ułamków naczyń. Część z nich była nieco przepalona. Jak już zaznaczono, kompleks ten skłonni jesteśmy interpretować w kategoriach produkcyjnych. Płyty niewypalanej gliny są, jak sadzimy, miejscem jej leżakowania a być może także przygotowywania masy ceramicznej. Palenisko zaś, służyło m.in. do wypalania naczyń. Okazy nieudane, zniszczone w trakcie wypału pozostawały w jego obrębie

Ryc. 17. Dobroń, stan. 1. Profil dolki posłupowego (A) i rekonstrukcja sposobu umocowania słupa (B). 1 – wkop, 2 – polepa, 3 – nieprze-palona glina, 4 – ślad po słupie, 5 – podłoże (wg A. Pelisiak 1985)

Fig. 17. Dobroń, site No 1. Cross section of a posthole (A) and reconstruction of the way in which a post was fastened (B). 1 – ditch, 2 – daub, 3 – unburnt clay, 4 – posthole, 5 – primary ground (according to A. Pelisiak 1985)

Рис. 17. Доброń, пам. 1. Разрез столбовой ямки (A) и рекон-струкция способа крепления столба (B). 1 – яма, 2 – об-мазка, 3 – неперезженная глина, 4 – след от столба, 5 – почва (согл. А. Pelisiak 1985)

lub też były składowane obok. Dolki posłupkowe otaczające palenisko mogą być pozostałością konstrukcji prostego zadania, zrozumiałego, jeśli weźmiemy pod uwagę konieczność długotrwałego utrzymywania żaru. Poza wypałem naczyń palenisko było najprawdopodobniej wykorzystywane w codziennym życiu np. do przygotowywania pożywienia, przede wszystkim w porach roku sprzyjających przebywaniu poza domem.

Cztery w pozostałych pięciu jam ulokowane zostały na obrzeżach obszaru mieszkalnego. Nie są to obiekty duże. Na planie miały kształt nieregularnego owalu o średnicy dochodzącej do 180 cm. W profilach były nieckowate. Ich głębokość nie przekraczała 60 cm od poziomu identyfikacji. W obrębie jam natrafiono na nieliczne fragmenty naczyń, bryłki polepy i przedmioty krzemienne. Ich wypełniska miały jasnobrunatną barwę, która powstała, jak się wydaje w skutek składowania i rozkładu szczątków organicznych. Sądząc z lokalizacji jam i mając na uwadze charakter wypełnisk, można przypuszczać, iż były to śmietniki.

Na północ od chaty 1 i zespołu produkcyjnego odkryto 10 dolków posłupkowych nie związanych z konstrukcjami wcześniej omówionych obiektów. Ich średnica nie przekraczała 20 cm, głębokość zaś dochodziła do 30 cm poniżej poziomu identyfikacji. Słupy, przeciwnie niż w wypadku konstrukcji nośnej domostw, były bezpośrednio wbite w podłoże. Ponadto między dwoma słupami odkryto płytki rowek. Układ i charakter tych obiektów skłania do intrygującego przypuszczenia. Należy się bowiem liczyć z istnieniem w tym miejscu nieregularnego „plotu” ograniczającego od północy obszar mieszkalny tej części osady. Taką hipotezę potwierdza lokalizacja dwóch jam śmietniskowych, wykopanych „za plotem”.

Obiekty mieszkalne oraz wszystkie konstrukcje gospodarcze rozmieszczone są wokół niezabudowanego placu. Miał on powierzchnię ok. 30 m². W strefie tej zarejestrowano największe nagromadzenie ruchomego materiału zabytko-

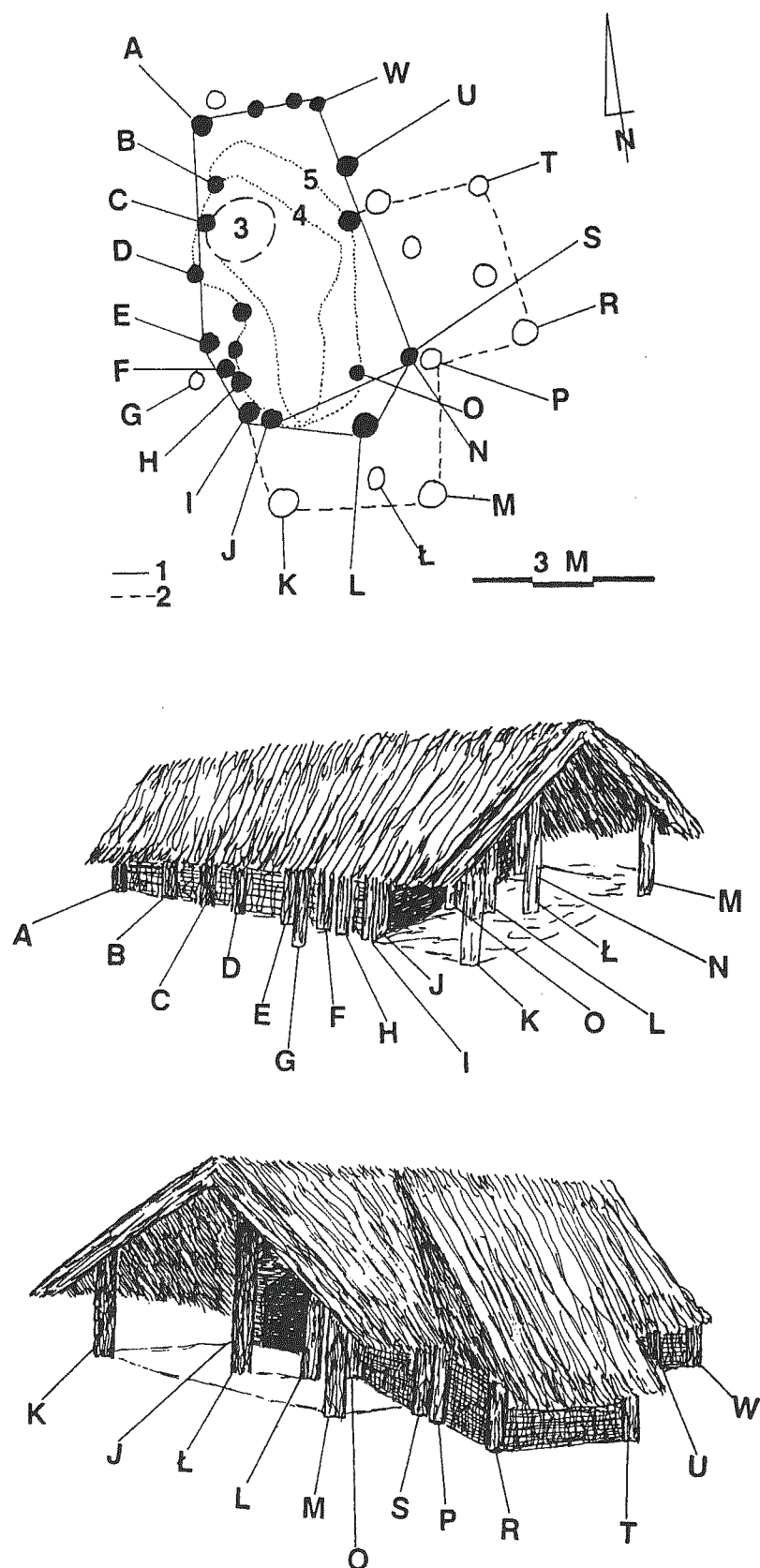
wego w warstwie kulturowej. Stwierdzenie to dotyczy wszystkich kategorii materiału rejestrowanego w tej części stanowiska. Sama warstwa kulturowa ma tutaj największą miąższość (do 40 cm), i zdecydowanie najwyraźniej odróżnia się od podłoża. Należy przypuszczać, iż na tym obszarze wykonywano większość czynności osadowych: przygotowywano pożywienie, przetwarzano produkty roślinne i zwierzęce oraz wykonywano większość prac gospodarczych włączając także różnorodne czynności produkcyjne (np. naczynia, narzędzia kamienne i część krzemiennych). Plac ten pełnił ważną funkcję ekonomiczną i społeczną. Poza pracą służył jako miejsce wymiany informacji i częstego przebywania ze sobą mieszkającej w tej części osady grupy ludzi.

Na podstawie rozmieszczenia obiektów oraz rozkładu ruchomego materiału zabytkowego, wielkość części A osady można szacować na około 450 m².

6.2. CZĘŚĆ B OSADY

Wyznacza wschodni skraj osady w Dobroniu. Od części A oddzielona jest strefą o szerokości do 20 m, gdzie nie rejestrowano jakichkolwiek pozostałości urządzeń osadowych. Na tym obszarze ruchomy materiał zabytkowy rejestrowany był sporadycznie. Nie stwierdzono tam również śladów warstwy kulturowej. Źródła zgromadzone w trakcie badań w części B osady dobrońskiej są zdecydowanie skromniejsze niż z części A tego stanowiska. Wynika to z dwóch podstawowych przyczyn. Po pierwsze, znaczna partia terenu została zniszczona nowożytnym wkopem. Destrukcyjne na tym obszarze były na tyle duże, iż wszelkie pozostałości obiektów uległy zniszczeniu. Po drugie, skromniejszy zestaw źródeł jest rezultatem samego charakteru skupiska. Ta część osady funkcjonowała bowiem przez zdecydowanie krótszy czas niż część A.

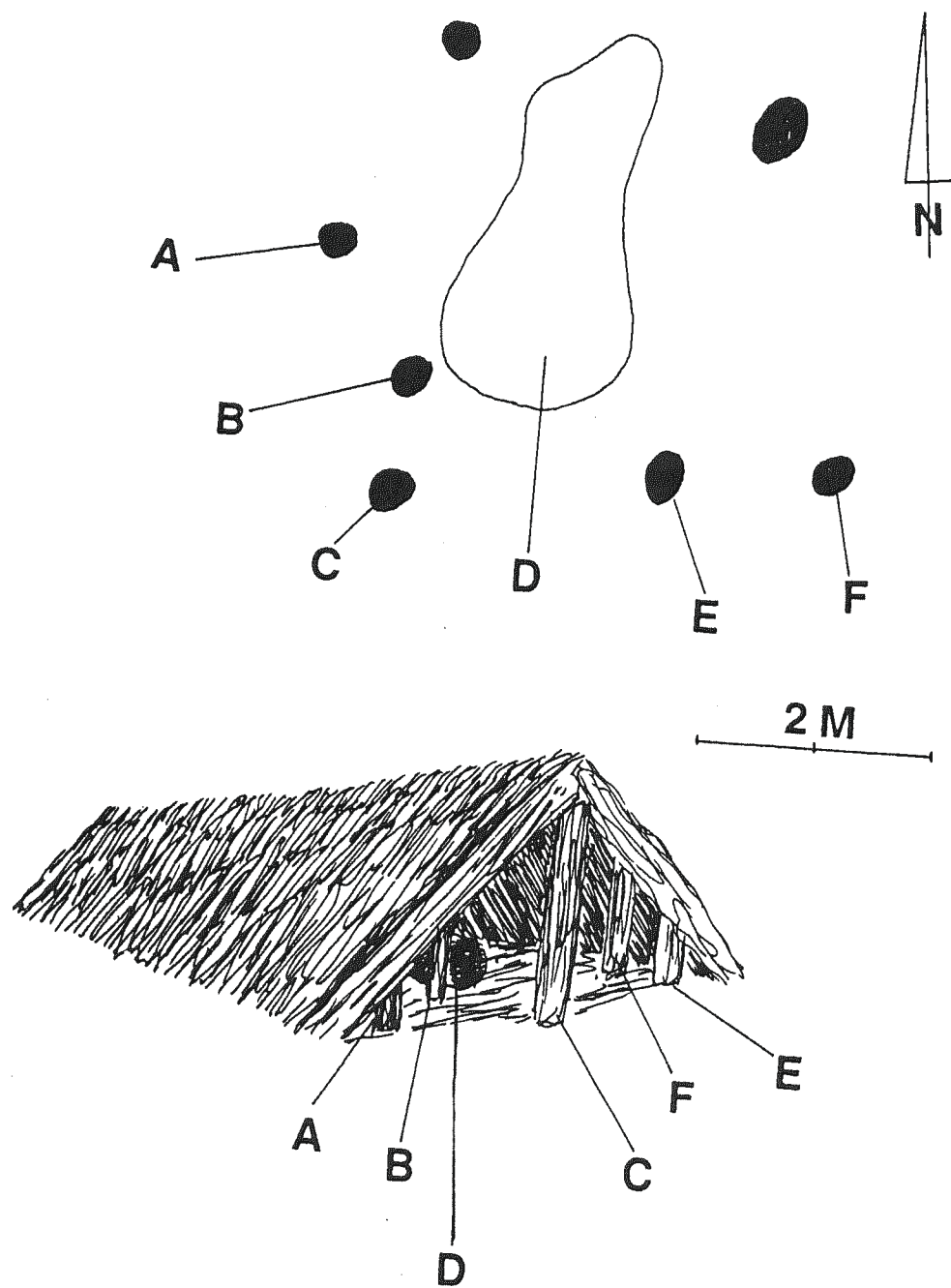
W części B osady odkryto pozostałości dwóch domów o konstrukcji słupowej oraz obiekty zagłębione w podłoże. Pierwszy z domów (chata 3) został wzniesiony najprawdopo-

Ryc. 18. Dobroń, stan. 1. Rekonstrukcja domu 1. A, B, C, D – słupy odpowiadające dołkom posłupowym (wg A. Pelisiak 1985)

Fig. 18. Dobroń, site No 1. Reconstruction of house 1. A, B, C, D – post corresponding to postholes (according to A. Pelisiak 1985)

Рис. 18. Доброń, пам. 1. Реконструкция жилища 1. A, B, C, D – столбы, соответствующие столбовым ямкам (согл. А. Пелисяк 1985)

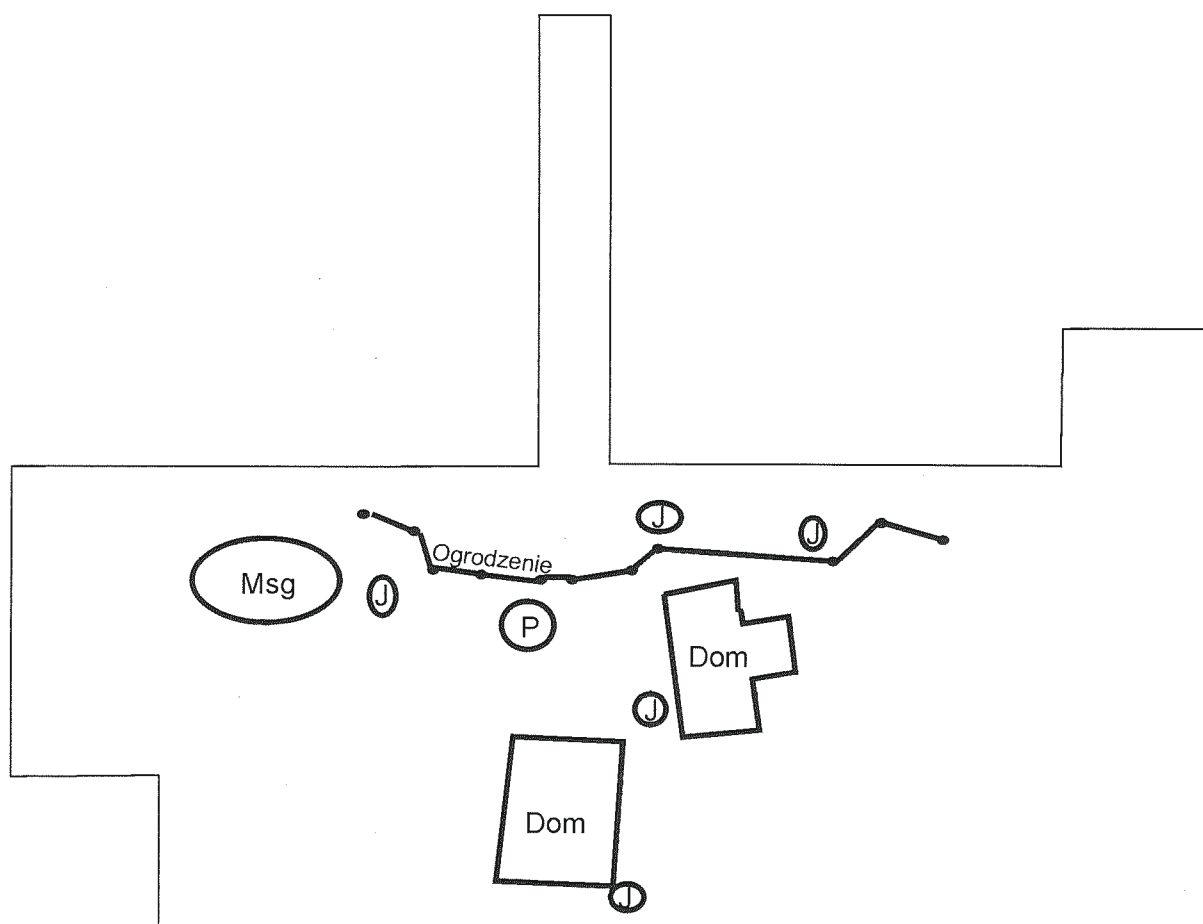
Ryc. 19. Dobroń, stan. 1, część B. Rekonstrukcja zadaszanej jamy. A, B, C itd. – dolki posłupowe i odpowiadające im w rekonstrukcji słupy (wgh A. Pelisiak 1985)

Fig. 19. Dobroń, site No 1, part B. Reconstruction of roofed pit. A, B, C, etc. – postholes and corresponding posts (according to A. Pelisiak 1985)

Рис. 19. Добронь, пам. 1, часть В. Реконструкция ямы с перекрытием. А, В, С и т.д. – столбовые ямки и соответствующие им в реконструкции столбы (согл. А. Pelisiak 1985)

dobniej na planie pięcioboku (nie zachowały się ściany zachodnia i częściowo południowa). Podstawowe (wyraźnie zaznaczone przez polepę) założenie było prawie kwadratowe o wymiarach 6,5 x 6 m. Od strony północnej jest wzbogacone o trójkątną „przybudówkę” wspartą na podwójnym układzie słupów. Charakter dolków posłupowych wskazuje na zamiar wzniesienia stabilnej, solidnej konstrukcji. Na planie ich średnice mają do 50 cm. Dolki osiągają głębokość 50 cm od pozio-

mu identyfikacji. W górnej części ich wypełnisk znajdowała się polepa, niekiedy z niewielkimi kamieniami, poniżej słabo przepalona glina. Na dnie dolków pojawiał się ślad po słupie. Pozostałości te wskazują, iż podobnie jak w domostwach z części A, słupy wbijano w wykopany wcześniej dołek. Przestrzeń między słupami a ścianami dołu wypełniani gliną i kamieniami. Podłoże w strefie domostwa było przepalone, szczególnie mocno w części centralnej.

Ryc. 20. Dobroń, stan. 1, część A. Rekonstrukcja. J – jamy, P – paleniska, Msg – miejsce składowania gliny (wg. A. Pelisiak 1985).

Fig. 20. Dobroń, site No 1, part A. Reconstruction. J – pits, P – hearths, Msg – clay store (according to A. Pelisiak 1985)

Рис. 20. Доброń, пам. 1, часть А. Реконструкция. J – ямы, P – кострища, Msg – скопление глины (согл. А. Pelisiak 1985)

Chata 4 była ulokowana obok chaty 3. Wzniesiono ją na planie pięcioboku o wymiarach około 7 x 6 m. Pierwotne założenie było wykonane najprawdopodobniej na planie prostokąta. Dołki posłupowe są identyczne jak w chacie 3 co wskazuje na taki sam sposób umacniania słupków. Również tutaj podłoże jest mocno przepalone.

W obrębie domostw odkryto tylko kilka małych fragmentów naczyń oraz przedmiotów krzemiennych i kamiennych. Natomiast bardzo liczna była polepa. Większość brył była niewielka. Nie mniej na wielu fragmentach zachowały się odciski plecionki z gałęzi oraz negatywy trzciny lub sitowia. Na kilku bryłach czytelne są odciski słupów o grubość 25–35 cm. Rozmieszczenie słupów i odciski na polepie wskazują na plecionkową konstrukcję ścian wspartych na słupach o grubości 25–35 cm. Kształt budynków sugeruje dwuspadowe zadaszenie.

Na wschód od domów odkryto dużą jamę otoczoną dołkami posłupowymi. Jama na planie była owalna o długości 360 cm i szerokości 160 cm. W jej części południowej znajdował się, na głębokości 30 cm, wyraźny stopień. Właściwa komora osiągała głębokość 85 cm. W obrębie wypełniska za-

rejestrowano nieliczne fragmenty naczyń i bryłki polepy, kilka przedmiotów krzemiennych i dwa spalone żołędzie. Rozmieszczenie dołków posłupowych wskazuje na pokrycie jamy prostym zadaszeniem. W tym wypadku mamy do czynienia, najprawdopodobniej, z obiektem gospodarczym w postaci piwniczki (ryc. 19). Narzuca się tutaj pewne podobieństwo, do używanych jeszcze do niedawna w centralnej Polsce a znanych autorowi, tzw. sklepów do przechowywania ziemniaków i produktów żywnościowych. W obiektach takich utrzymywała się względnie niska latem, a dość wysoka zimą temperatura sprzyjająca przechowywaniu żywności w różnych porach roku.

We wschodniej strefie skupiska odkryto również stosunkowo dużą jamę śmietnikową. Na planie była owalna o wymiarach 180 x 100 cm, w profilu nieckowata o głębokości do 80 cm. Jej wypełnisko było brunatne. Powstało prawdopodobnie w skutek rozkładu gromadzonych tu odpadów organicznych. Na ruchomy materiał zabytkowy składały się nieliczne grudy polepy.

Bardzo ma ilość ruchomego materiału zabytkowego w części B, nagromadzenie polepy oraz mocno przepalone

podłoże skłania do przypuszczenia, iż ta część osady uległa pożarowi po stosunkowo krótkim okresie użytkowania. Pogorzelisko pozostało obszarem niezagospodarowanym.

Na podstawie układu obiektów i rozrzutu przedmiotów w warstwie kulturowej szacujemy wielkość części B osady dobrońskiej na około 400–450 m².

6.3. CZĘŚĆ C OSADY

Leży na zachód od części A. Oddzielona jest od niej strefą o szerokości 25 m, gdzie nie rejestrowano obiektów, a na ruchomy materiał zabytkowy składały się pojedyncze ułamki naczyń KPL i kilka bryłek polepy. Ze względu na zajmowaną przestrzeń należy ją uznać za najrozleglejszą na osadzie w Dobroniu. Na podstawie rozrzutu materiału jej powierzchnię można szacować na ponad 800 m². Natrafiono tu na pozostałości dwóch budynków o konstrukcji słupowej. W strefie dołków posłupowych rejestrowano szczególnie duże nagromadzenie polepy. Na wielu bryłach czytelne są negatywy plecionki i odciski słupów. Są to przesłanki, których, przy zakłóceniach warstwy kulturowej powstałych w rezultacie karczunku drzew w czasach nowożytnych, nie można lekceważyć. Sugerują one istnienie tutaj dwóch budowli słupowych o konstrukcji podobnej jak w częściach A i B osady. Pierwszy z nich łączyłby się ze skupiskiem polepy i dołkami posłupowymi w północnej strefie części C. Podłoże jest tam mocno przepalone. Na obszarze tym natrafiono na 20 dołków posłupowych. Ich układ oraz silne przepalenie podłoża sugerują, iż część śladów po słupach mogła ulec zatarciu. Dołki posłupowe na planie są okrągłe o średnicy do 35 cm i osiągają głębokość do 40 cm poniżej poziomu identyfikacji, przy czym w niektórych wypadkach udało się uchwycić tylko ich dna. Układ dołków posłupowych sugeruje istnienie tutaj budowli na planie w przybliżeniu prostokątnej, chyba przebudowywanej w trakcie użytkowania. Budynek miał powierzchnię ok. 30 m². W jego obrębie nie stwierdzono śladów paleniska. Na polepie zachowały się negatywy plecionki z gałęzi o średnicy do 3,5 cm oraz sitowia lub trzciny. Wypełniska dołków posłupowych wskazują na identyczny sposób konstruowania ścian jak w domach w częściach A i B. Także tutaj słupy wbijano we wcześniej wykopany otwory i umacniano. Ściany wykonywano z plecionki obrzuconej gliną.

W części C najprawdopodobniej istniał jeszcze jeden budynek naziemny. Do takiego przypuszczenia skłania drugie skupisko polepy. W jego obrębie podłoże było mocno przepalone do głębokości ponad 40 cm od poziomu identyfikacji skupiska. Może to być jeden z powodów nie zachowania się na tym obszarze śladów po słupach, choć nie można wykluczyć i tego, że istniała tutaj budowla o konstrukcji całkowicie naziemnej. Na polepie liczne są odciski detali konstrukcyjnych, identyczne jak w poprzednio analizowanym skupisku polepy.

Większość ruchomego materiału zabytkowego (fragmentów naczyń, przedmiotów krzemiennych i kamiennych) leżała pomiędzy domostwami. W tym sensie sytuacja jest zatem podobna do części A osady. Tutaj nie natrafiono jednak, poza domami, na pozostałości innych trwałych form zagospodarowania przestrzeni. Stan ten może być jednak spowodowany, zniszczeniami powstałymi w trakcie karczunku drzew.

Przyjmując taką hipotezę mielibyśmy w części C do czynienia z pozostałościami trwałych form zagospodarowania przestrzeni. W kontekście części A i B zwraca uwagę większy obszar zajmowany przez ruchomy materiał zabytkowy. Jak już wcześniej zaznaczono, poziome przesunięcia związane z nowożytną gospodarką nie odgrywały tutaj dużego znaczenia. Należy zatem uznać rozmieszczenie materiału jako z grubsza pierwotne, przynajmniej w zakresie obszaru zalegania. Raczej nie uległ on znacznemu rozszerzeniu ani zmniejszeniu.

6.4. CZĘŚĆ D OSADY

Jest to najdalej na zachód wysunięta część osady w Dobroniu. Obszar ten, jak już zaznaczono, był w dużej części zniszczony. Podstawą, bardzo ogólnej analizy mogą być tutaj rezultaty szczegółowych badań powierzchniowych oraz obserwacje poczynione w, czytelnych jeszcze w połowie lat osiemdziesiątych, śladach po piaśnicach oraz brzeżne niezniszczone partie obszaru zagospodarowanego odkryte w trakcie badań wykopaliskowych.

Część D osady była oddzielona od części C obszarem o szerokości przynajmniej 15 m, gdzie nie rejestrowano obiektów ani ruchomego materiału zabytkowego. Obserwujemy tu zatem analogiczną sytuację jak w granicznych rejonach w innych partiach osady. Przestrzeń zagospodarowaną urządzeniami osadowymi (zniszczona piaśnicami), możemy szacować ogólnie na około 400 do 700 m². Do takiej kalkulacji skłaniają rezultaty analizy rozlokowania materiału w partiach nie zniszczonych. Nie zachowały się tutaj jednak jakiegokolwiek pozostałości trwałych urządzeń osadowych.

6.5. CZĘŚĆ E OSADY

Ta część osady, jako jedyna, usytuowana jest poza szeregowym układem jaki tworzą części A, B, C i D. Nie była dostępna do badań wykopaliskowych. Na tym obszarze istnieje obecnie cmentarz rzymskokatolicki. Teren prawie w całości został zniszczony przez XX – to wieczne pochówki. Wykopem sondażowym uchwyciono jej zachodni skraj. Natomiast jej zasięg można z grubsza odtworzyć na podstawie fragmentów naczyń i brył polepy zalegających na powierzchni. Szacujemy ją na 400–600 m². Ocena wielkości ma tutaj charakter bardzo ogólny i raczej hipotetyczny.

7. UWAGI O GOSPODARCE

Gospodarka społeczności dobrońskiej może być rozważana na podstawie informacji zebranych w trakcie badań osady. Bardzo pomocne będą ustalenia i obserwacje odnoszące się do środowiska naturalnego w jej sąsiedztwie. Wykorzystane zostaną także materiały odkryte w otoczeniu osiedla. Natomiast odczuwalnym ograniczeniem jest praktyczny brak materiałów organicznych na osadzie Dobroniu. W piaszczystym podłożu nie zachowały się szczątki roślinne. Nieliczne fragmenty kości są zaś w stanie uniemożliwiającym ustalenie z jakich zwierząt pochodzą. Brak „bezpośrednich” źródeł do odtworzenia gospodarki skazuje nas zatem na posługiwanie się, co prawda licznymi, ale jednak pośrednimi informacjami o produkcji żywności.

Ważne dla naszych rozważań jest odtworzenie terytorium eksploatowanego gospodarczo przez społeczność KPL z Dobronia. Wykorzystując założenia metody „site catchment” (np. M. Chisholm 1962; R. B. Lee 1968; 1969; K. V. Flannery 1976a; 1976b; D. Roper 1979; D. L. Rossman 1976; C. Vita-Finzi, E. S. Higgs 1970) podjęto próbę opisu terytorium eksploatowanego przez mieszkańców osady KPL Dobroniu oraz kilku innych osiedli w dorzeczu Grabi (A. Pelisiak 1991). W wypadku osady w Dobroniu podstawową strefą eksploatacji gospodarczej byłby opisany wcześniej garb wysoczyzny (A. Pelisiak 1991, ryc. 2). Znacznie wywyższony w stosunku do otoczenia charakter tego terenu i stosunki glebowe stwarzały tam potencjalnie sprzyjające warunki do stosowania rolnictwa wypaleniskowego. Zasoby jezior, obszarów podmokłych a także środowiska bardziej odległe od osady mogły być wykorzystywane, w różnym zakresie, jako tereny polowań i zbieractwa (A. Pelisiak 1991, s. 77).

We wszystkich częściach osady w Dobroniu odkryto narzędzia związane z przygotowywaniem pól, sprzętem zbożowym. Pierwszą grupę tworzą siekiery kamienne i krzemienne (fragmenty), drugą, krzemienne narzędzia żniwne, trzecią liczne rozcieracze kamienne. Narzędzia te jednoznacznie wskazują na uprawy oraz ważne miejsce zboża i przetworów zbożowych wśród produktów spożywczych.

Nie dysponujemy bezpośrednimi danymi do rekonstrukcji struktury upraw. Pewnych wskazówek w tym zakresie można natomiast doszukiwać się w rezultatach analizy terytorium eksploatowanego przez osadę. Gospodarcze wykorzystywanie stosunkowo żyznych i suchych środowisk wysoczyznowych odzwierciedla, do pewnego stopnia, sytuację z wyżyn lessowych Małopolski (J. Kruk 1973). Można zatem przypuszczać, iż także w Dobroniu uprawiano te same gatunki co w Małopolsce (por. J. Kruk 1980).

Na podobne trudności napotykałyśmy przy próbie opisu hodowli. Tutaj także posłużymy się informacjami pośrednimi. Ważne w tym zakresie jest zróżnicowanie środowiska w otoczeniu osady. Dominują siedliska wielogatunkowych lasów liściastych na wysoczyźnie. Obrzeża wysoczyzny i podmokłe doliny rzek i brzegów zbiorników wody stojącej były siedliskiem olesów i lęgów. To zróżnicowanie szaty roślinnej stwarzało znaczne możliwości wypasów i zdobywania karmy dla zróżnicowanego inwentarza zwierzęcego. Pierwsza ze stref, włącznie z obszarem odlogujących pól, mogła służyć jako pastwiska przede wszystkim bydła. Zaś obszary niżej położone, podmokłe to potencjalne rejony zdobywania pożywienia przez świnie. Przypuszczamy, iż bydło i świnie mogły być podstawowymi zwierzętami hodowanymi w Dobroniu.

8. SPOŁECZEŃSTWO

Osada KPL w Dobroniu była podzielona na wyraźnie rozdzielające się części. Takie rozplanowanie sugeruje, iż każda z nich była zamieszkała i użytkowana przez stosunkowo niewielką grupę ludzi połączonych ze sobą silnymi więzami społecznymi. Podtrzymujemy, wypowiedzianą już wcześniej sugestię, iż taką grupą była najprawdopodobniej rodzina.

Osada składała się co najmniej z pięciu oddzielonych od siebie zagród. Cztery z nich usytuowane są szeregowo wzdłuż zatoki dawnego jeziora. Takie rozplanowanie wskazuje na budowę osady zgodnie z wcześniej ustalonym planem. Rozmieszczenie zagród względem siebie oraz odkryty w ich obrębie materiał (przede wszystkim ceramika) dopuszczają hipotezę zakładającą jednoczasowość całego założenia.

Jedna zagroda (część B) uległa spaleniowi po krótkim czasie użytkowania. Pogorzeliśko nie zostało odbudowane. Obszar wzdłuż zatoki był już w całości zajęty przez istniejące tam zagrody. Jako prawdopodobny scenariusz zdarzeń dopuszczamy przypuszczenie, zakładające, iż rodzina „pogorzeliśców” ulokowała się „poza szeregiem”, czego pozostałością jest część E osady. Powiększył się obszar osady, nie ule-

gła natomiast zmianie liczba rodzin tworzących tę społeczność.

Zagadnienia demograficzne to grupa podstawowych problemów w badaniach na społecznościach pradziejowych. Odtworzenie wielkości populacji i jej opis jest zadaniem trudnym, a każda ze stosowanych metod „...ma szerokie uzasadnienie teoretyczne i równie obszerną krytykę” (J. Kruk, S. Milisauskas, S. W. Alexandrowicz, Z. Śnieżko 1996, s. 36). Jako podstawę kalkulacji wykorzystuje się rezultaty analizy cmentarzysk (np. G. Y. Acsadi, J. Nemeskeri 1970; A. J. Ammerman, L. L. Cavalli-Sforza 1973; E. Neustupny 1983). Na gruncie neolitu polskiego metodę tę zastosowano w badaniach nad społecznościami „lendzielskimi” na Kujawach (L. Czerniak, J. Piątek 1980). Innym źródłem danych są osady. Wykorzystywane są informacje odnoszące się tak do pojedynczego domu jak i całego obszaru zajętego przez osadę (np. R. Naroll 1962; T. K. Burch 1972;). Ustalenia Narolla były podstawą szacunku wielkości populacji neolitycznych w rejonie Olszanicy oraz Bronocia (J. Kruk, S. Milisauskas 1999; J. Kruk, S. Milisauskas, S. W. Alexandrowicz, Z. Śnieżko 1996, s. 39, 40; S. Milisauskas 1972; 1976; 1986; S. Milisauskas, J. Kruk 1984;).

Do analizy wielkości populacji z Dobronia szczególnie przydatne okazały się ustalenia w których podstawą kalkulacji była potencjalna liczba mieszkańców przypadających na jedno gospodarstwo. Inspirujące były, w tym wypadku, badania zarówno nad współczesnymi społecznościami pierwotnymi jak i próby odniesienia takich ustaleń do populacji minionych (np. S. F. Cook 1976; C. C. Kolb 1985; G. Coupland 1988). Dane oraz szacunki przedstawione w tych opracowaniach skłaniają do przyjęcia stosunkowo szerokiego przedziału, w którym mogła zawierać się liczba mieszkańców pojedynczego gospodarstwa. W zależności od typu rodziny i wielkości domostwa mógłby on obejmować wartości od 3 do 13 (średnia 8 osób). Tak duży obszar możliwości związany jest przede wszystkim z charakterem badanych rodzin (wiele i jednopokoleniowe, proste i złożone). Posługując się powyższymi danymi wielkość populacji dobrońskiej, zakładając iż składała się z czterech rodzin należałoby szacować na 12 do 52 osób. Dolną wartość tego przedziału odrzucamy jako mało prawdopodobną. W wypadku Dobronia zakładamy bowiem istnienie wielopokoleniowych rodzin, być może o złożonej strukturze. Mogą na to wskazywać po dwa domy odkryte w częściach A, B i C osady. Przyjmując taką hipotezę liczbę mieszkańców osady należałoby szacować w pobliżu średniej czyli, na około 30 lub nieco więcej osób.

Spróbujmy przyjrzeć się powyższym ustaleniom w kontekście rozważań na wielkością powierzchni mieszkalnej domu przypadającą na osobę (G. Coupland 1988, s. 259). Otrzymujemy tutaj wartości w granicach 4,0 do 5,73 m² powierzchni mieszkalnej domostwa na osobę. Dla części A i B osady w Dobroniu mielibyśmy wartości odpowiednio 7–11 i 8–12 osób. Zakładając, iż pozostałe gospodarstwa w Dobroniu składały się z podobnych domów, liczbę mieszkańców wynosiłaby 28–32 do 44–48 osób (średnia 30 do 40 osób).

Porównując obie metody łatwo zauważyć, iż rezultaty kalkulacji są zbliżone. Jest to o tyle istotne, że obie metody potwierdzają się wzajemnie. Pragniemy jednak podkreślić, iż przedstawione szacunki w żadnym wypadku nie mogą być traktowane jako rekonstrukcja rzeczywistej ilości osobników mieszkających w tej osadzie. Ilość mieszkańców zapewne wahała się, zważywszy choćby na możliwe zgony, narodziny czy wymianę osobników między osadą w Dobroniu a innymi osadami.

Natomiast przedstawione wielkości dają pewne wyobrażenie o liczebności społeczności dobrońskiej. Skłaniają także do dwóch ważnych wniosków. Po pierwsze wielkość tej

populacji była zbyt mała dla biologicznego, samodzielnego przetrwania (por. L. L. Cavalli-Sforza, W. F. Bodner 1971). Nie mogła żyć w izolacji, musiała następować wymiana osobników z innymi społecznościami. Po drugie zaś, grupa o takiej liczebności była w stanie funkcjonować jako społeczność samowystarczalna gospodarczo w zakresie pozyskiwania i przetwórstwa pożywienia.

Poszczególne rodziny zajmowały na osadzie określoną przestrzeń. Gospodarstwa, choć rozmieszczone w myśl narzuconego planu, są wyraźnie oddzielone od siebie. Taki ich układ przestrzenny sugeruje pewną niezależność rodzin w obrębie społeczności wioskowej (każda rodzina dysponowała własną przestrzenią wioskową). Skłania również do przypuszczenia o istnieniu rozbudowanych form własności, których przejawem i przykładem, w obrębie osady, byłaby rodzinna własność gospodarstwa. Poszczególne rodziny mogły być w dużym stopniu samowystarczalne ekonomicznie. W obrębie poszczególnych gospodarstw natrafiono na pozostałości narzędzi wykorzystywanych do wszelkich prac związanych z produkcją i przetwórstwem żywnościowym, poczynając od siekier niezbędnych do przygotowania pól, poprzez narzędzia żniwne, kończąc na urządzeniach do rozcierania ziaren. Wskazują one na wykonywanie w obrębie gospodarstw i chyba przede wszystkim na potrzeby rodziny, wielu czynności życia codziennego, przede wszystkim związanych z przetwórstwem żywności. Tutaj też robiono i używano podstawowe sprzęty jak naczynia, część narzędzi krzemiennych oraz, na co wskazują przęśliki, taniny.

Rodzina, choć jak przypuszczamy, ciesząca się pewną niezależnością, była podporządkowana normom obowiązującym w społeczności osady. Potwierdza to choćby rozmieszczenie gospodarstw, rozlokowanych względem siebie w myśl określonego i przestrzegane porządku.

Wielkość gospodarstw, zabudowa wewnętrzna oraz ruchomy materiał zabytkowy sugerują podobny status społeczny i majątkowy poszczególnych rodzin. Można by przypuszczać, iż nie siniła na osadzie wyraźna stratyfikacja społeczna. Z taką hipotezą stoi w pewnej sprzeczności rozplanowanie osady. Rozmieszczenie gospodarstw względem siebie w określonej odległości i ich rozplanowanie wewnętrzne wskazują na istnienie norm społecznych, które były przestrzegane, a co za tym idzie istniał mechanizm ich przestrzegania i „ciało społeczne”, które pilnowało i egzekwowało tradycyjny porządek. Problematyka ta będzie przedmiotem osobnego opracowania osadnictwa KPL w dorzeczu Grabi.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

Acsadi G. Y., Nemeskeri J.
1970 <i>History of human life span and mortality</i> , Budapest.	Cavalli-Sforza L. L., Bodner W. F.
1971 <i>The genetics of human populations</i> , San Francisco.
Ammerman A. J., Cavalli-Sforza L. L.
1973 <i>A population model for the diffusion of early farming in Europe</i> , [w:] C. Renfrew, (red.), <i>The explanation of culture change</i> , London, s. 543–558.	Chisholm M.
1962 <i>Rural settlement and land use</i> , Chicago.
Burch T. K.
1972 <i>Some demographic determinants of average household size: an analytical approach</i> , [w:] P. Laslett (red.), <i>Household and family in past time</i> , Cambridge, s. 91–102.	Cook S. F.
1976 <i>The Indian population of New England in the seventeenth century</i> , „University of California Publications in Anthropology”, t. 12.
	Coupland G.
1988 <i>Prehistoric cultural change at Kitselas Canyon</i> , Hull.

Czerniak L., Piątek J.

1980 *Próba modelowego opisu form organizacji społecznej i gospodarki ludności kultur wstęgowych na podstawie analizy zespołów osadniczych typu Brześć Kujawski*, „APolski”, t. 34, s. 335–361.

Flannery K. V.

1976a *Empirical determination of site catchment in Oaxaca and Tehuacan*, [w:] K. V. Flannery (red.), *The early mesoamerican village*, New York, s. 103–117.

1976b *The Village and its catchment area*, [w:] K. V. Flannery (red.), *The early mesoamerican village*, New York, s. 91–95

Gumiński W.

1989 *Gródek Nadbużny. Osada kultury pucharów lejkowatych*, Wrocław.

Houšťová A.

1960 *Kultura nálevkovitých pohárů na Moravě*, „Fontes Archaeologici Pragenses”, t. 3.

Jazdzewski K.

1936 *Kultura pucharów lejkowatych w Polsce Zachodniej i Środkowej*, Poznań.

Kempisty E., Więckowska H.

1983 *Osadnictwo z epoki kamienia i wczesnej epoki brązu na stanowisku 1 w Sośni, woj. Łomżyńskie*, Wrocław.

Kolb C. C.

1985 *Demographic estimates in archaeology: contributions from ethnoarchaeology on mesoamerican peasants*, „Current Anthropology”, t. 26, nr. 5, s. 581–600.

Kopacz J., Pelisiak A.

1986 *Z badań nad rejonem pracowniano osadniczym nad Krzytynią, woj. Częstochowa*, „Spr. Arch.”, t. 38, s. 181–194.

1987 *Z badań rejonu pracowniano-osadniczego nad Krzytynią, Pradla, stan. 3, woj. Częstochowa (pracownia krzemieniarska)*, „Spr. Arch.”, t. 39, s. 131–154.

1988 *Rejon pracowniano-osadniczy nad Krzytynią. Z badań nad technikami produkcji siekier*, „Spr. Arch.”, t. 40, s. 347–356.

1990 *Z badań nad rejonem pracowniano-osadniczym nad Krzytynią. Huta Szklana, woj. Częstochowa, stan. 1B*, „Spr. Arch.”, t. 41, s. 125–145.

1991 *From studies on utilisation of flint raw material in the Neolithic of Little Die Trichterbecherkultur. Neue Forschungen und Hypothesen*, [w:] D. Jankowska (red.), t. 2, s. 163–173.

1992 *Z badań nad wykorzystaniem krzemienia jurajskiego odmiany G w neolicie*, „Spr. Arch.”, t. 44, s. 109–116.

Kopacz J., Valde-Nowak P.

1987 *Episznurowy przykarpacki krąg kulturowy w świetle materiałów kamiennych*, „APolski”, t. 32, s. 55–92.

Kośko A.

1981 *Udział południowo-wschodnio-europejskich wzorców kulturowych w rozwoju niżowych społeczeństw kultury pucharów lejkowatych*, Poznań.

1988 *Osady kultury pucharów lejkowatych w Inowrocławiu-Mątwach, woj. Bydgoszcz, stanowisko 1, Inowrocław*.

Kośko A., Prinke A.

1977 *Sierakowo, pow. Inowrocław, st. 8 – osada z fazy II (wczesnowiświeckiej) kultury pucharów lejkowatych*, „FAP”, t. 26, s. 1–42.

Kozłowski J. K.

1973 *Archeologia prahistoryczna, cz. II, Młodsza epoka kamienia*, Kraków.

Kruk J.

1973 *Studia osadnicze nad neolitem wyżyn lessowych*, Wrocław.

1980 *Gospodarka w Polsce południowo-zachodniej w V–III tysiącleciu p.n.e.*, Wrocław.

Kruk J., Milisauskas S.

1981 *Wyżynne osiedle neolityczne w Bronocicach, woj. kieleckie*, „APolski”, t. 26, z. 1, s. 65–106.

1999 *Rozkwit i upadek społeczeństw rolniczych neolitu*, Kraków.

Kruk J., Milisauskas S., Alexandrowicz S. W., Śnieżko Z.

1996 *Osadnictwo i zmiany środowiska naturalnego wyżyn lessowych. Studium archeologiczne i paleograficzne nad neolitem w dorzeczu Nidzicy*, Kraków.

Lee R. B.

1968 *What hunter do for living, or how to make on scarce resources*, [w:] R. B. Lee, J. DeVore (red.), *Man the Hunter*, Chicago, s. 30–48.

1969 *!Kung Bushmen subsistence: an input - output analysis*, [w:] A. P. Vayda (red.), *Environment and social behavior*, New York, s. 47–79.

Masson W. M., Mierpiert N.

1982 *Eneolit SSSR*, Moskwa.

Migal W.

1987 *Morphology of splintered pieces in the light of the experimental method*, *Archaeologia Interregionalis*, New in stone Age Archaeology, s. 9–33.

Milisauskas S.

1972 *An analysis of Linear Culture longhouses at Olszanica B1, Poland*, „World Archaeology”, t. 29, nr. 1, s. 57–74.

1976 *Archaeological investigations on the Linear Culture village of Olszanica*, Wrocław.

1986 *Early Neolithic settlement and society at Olszanica*, „Memoirs of the Museum of Anthropology, University of Michigan”, nr. 19.

Milisauskas S., Kruk J.

1984 *Settlement organization and the appearance of low level hierarchical societies during the Neolithic in the Bronocice Microregion, Southeastern Poland*, „Germania”, t. 62, s. 1–30.

Naroll R.

1962 *Floor area and settlement population*, „American Antiquity”, t. 27, s. 587–589.

Neustupny E.

1983 *Demografie pravekých pohřebist*, Praha.

Niesiołowska E.

Materiały neolityczne ze stanowiska 6 w Pikutkowie, pow. Włocławek, „PMMAiE”, Nr 14, s. 79–144.

Olausson D. S.

1983 *Lithic Technological Analysis of the Thin-Butted Flint Axe*, „Acta Archaeologica”, t. 53, s. 1–87.

Pelisiak A.

1985 *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych przeprowadzonych na osadzie kultury pucharów lejkowatych na stan. 1 w Dobroniu, woj. sieradzkie, w latach 1982–1983*, „Spr. Arch.”, t. 37, s. 9–27.

1987 *The flint raw material from the central part of the Polish Jura and its utilization in prehistory*, [w:] In proceeding of the 1th International Conference on Prehistoric Flint Mining and Lithic Raw Material Identification in the Carpathian Basin, Budapest, s. 9–123.

1991 *Kultura pucharów lejkowatych w dorzeczu Grabi: terytorium eksploatowane przez osadę*, „APolski”, t. 36, z. 1–2, s. 73–92.

1991B *Ze studiów nad wytwórczością kamieniarską w kręgu kultury badeńskiej*, „AAC”, t. 30, s. 17–53.

Rajewski Z.

1929 *Nowe nabytki Działu Prehistorycznego Muzeum Wielkopolskiego w Poznaniu w latach 1926–1927*, „Prz. Arch.”, t. 4, 1929–1933, s. 255.

- Roper D.
1979 *The method and theory of the site catchment analysis: a review*, [w:] B. M. Schiffer (red.), *Advances in archaeological method and theory*, t. 2, s. 119–140.
- Rossmann D. L.
1976 *A site catchment analysis od San Lorenzo Veracruz*, [w:] K. V. Flannery (red.), *The early mesoamerican village*, s. 95–103.
- Rybicka M.
1991 *Materiały kultury pucharów lejkowatych ze stanowiska I w Radziejowie Kujawskim, woj. Włocławek*, „Spr. Arch.”, t. 43, s. 39–74.
1995 *Przemiany kulturowe i osadnicze w III tys. przed Ch. Na Kujawach. Kultura pucharów lejkowatych i amfor kulistych na Pagórach Radziejowskich*, Łódź.
- Schild R.
1971 *Lokalizacja prahistorycznych punktów eksploatacji krzemienia czekoladowego na północno-wschodnim obrzeżu Gór Świętokrzyskich*, „Folia Quaternalia”, t. 39, s. 1–61.
- Vita-Finzi C., Higgs E. S.
1970 *Prehistoric economies in the Mount Carmel Area of Palestine: site catchment analysis*, „Proceedings of the Prehistoric Society”, t. 36, s. 1–37.
- Wiślański T.
1979 *Krąg ludów kultur subneolitycznych*, [w:] W. Hensel, T. Wiślański (red.) *Prahistoria Ziemi Polskiej*, t. II, Neolit, Wrocław, s. 319–336.
- Zápotocký M.
1958 *Problém periodisace kultury nálevkovitých pohárů v Čechách a na Moravě*, „Archeologické rozhledy”, R. 10, cz. 5, s. 664–670.
1991 *Michelsberg und die relative Chronologie des frühen und älteren Äneolithikums in Böhmen*, [w:] D. Jankowska (red.), *Die Trichterbecherkultur. Neue Forschungen und Hypothesen*, t. II, s. 201–211.
- ZOW
1929 „Z Otchłani Wieków”, R. III, z. 1.

Andrzej Pelisiak

The organization of the Funnel Beaker culture village. Dobroń, site N° 1, central Poland

Summary

The settlement organization of Funnel Beaker Culture (FBC) at Dobroń, site N° 1 (51° 03' 40" N, 19° 14' 35" E; Ryc. 1) was discovered in 1927. A multi-directed research began in 1981 with repeated thorough surface survey. Between 1982 and 1986 archaeological excavations were carried out. Altogether, the research covered an area of 2800 m². The settlement consists of five parts denoted as A, B, C, D and E. During a first field season (in 1982) part A and fragment of part E were excavated. In 1983 investigations focused on part B of the site, and during the next excavations campaigns part C and D were recognized. At the time of the 1984 field season FBC encampment marked as Dobroń, site N° 28 was examined. Contemporaneously with the archaeological research, geomorphologic and botanical investigations were carried out. Results of these works were used to the reconstruction of relations between FBC settlement and natural environment in Grabia Basin.

The settlement at Dobroń, site N° 1 is located on the northern slope of field built of eolian sands in the northern part of upland hump. This is area of Cretaceous marls covered by Quaternary deposits, mainly clays and sands. The clays were a base of relatively fertile primary brown soils. The FBC village was located close to the bay of the lake.

The stratigraphy of the site is following. The uppermost layer was a 25 cm thick plowing humus. Beneath it was an eolian sands 15–20 cm thick. These layers have not been disturbed and FBC material was absent there. Eolian sands covered the cultural layer 20–35 cm thick. It contained majority of FBC remains as pottery fragments or flint and stone artifacts. In a lower part of cultural layer and beneath it the outlines of FBC features appeared. They were dug into the virgin eolian sands. In parts C and D the primary stratigraphy was disturbed. Part E of a settlement at Dobroń, site N° 1 was almost completely devastated by modern cemetery.

During the excavations of FBC settlement at Dobroń, site N° 1, 11 640 pottery fragments were found, respectively 6747 in part A, 89 in part B, 4541 in part C, 124 in part D and 72 in part E. The pottery material is technologically homogeneous. The paste contains a substantial amount of chamotte particles of various size as well as cutting into pieces grass or chaff. Following pottery types were reconstructed. Beakers were probably most numerous. They diverse in respect of shape and size. Hemispherical-like bowls with outward bent rim, amphoras and miniature vessels and bottle-like vessels with ruff are frequent. Particular forms are vessels decorated with horizontal rows of bumps, ball-like vessels with inward bent rounded rim, and big bowls with thickened rim. In a result of analysis of pottery, 118 decorative patterns were registered. The basic patterns were built with diagonal or slightly vertical posts arranged in rows beneath the rim. Zigzag build with posts accompany them. Engraved and printed with comb decorative was registered too. The not-ornamented ledges and ledges with finger imprints are common.

Flint artifacts constitute one of major category of finds from Dobroń, site N° 1. During the excavations 1094 such artifacts were found: 592 in part A of this site, 11 in part B, 487 in part C and 4 in part D. The prevailing raw material is local erratic Cretaceous flint. The artifacts of chocolate, Świeciechów, Volynian, stripped and Jurassic flints were recognized too. Various flint wastes were a most part of all flint assemblages. Tools are not numerous. All of them are used out, broken or preserved in a small fragments. There were also pieces of stone with traces of intentional shaping and utilization, but "typological" tools e. g. fragments of axes, grind stones and polished pieces are scarce in Dobroń.

Results of analysis of pottery, first of all of decorations, were a point out of research on a chronology of the site at Dobroń. Many decorative patterns registered in Dobroń were used

by FBC communities on many territories during relatively long time. On a base of distinctive features of decoration it was assumed that the chronology of the site is related to younger part of Wiórek Phase of FBC in Polish Lowland. Such dating could be related do the IIIB Phase of FBC in Kujavia and to II phase of Bronocice settlement in Little Poland.

Archaeological remains and informations about a natural environment in the vicinity of the settlement at Dobroń were used to the general reconstruction of economic activities of the FBC population from this site. Unfortunately, the plant remains and animal bones (most important in such research) are not survived in sandy bedground of the settlement. As can be supposed from the distributions of single artifacts found in the vicinity of the settlement at Dobroń, site № 1, the basic zone of activity of these people was a hump of upland covered by relatively fertile primary soils. Economical exploitation of this zone was most probably connected with the slash and burnt agriculture. It can be supposed that the places up to 1,5 km from the FBC village within an area of approximately 2 km² were intensively exploited for agriculture and pasturage of animals

Features found in the site as well as distribution of pottery fragments, flint and stone artifacts and daub were useful to the reconstruction of organization of FBC village. The village consists of five parts. Four of them are located in row close to the shore of lake bay. The households were separated one from the others with empty spaces. All of them included 2 houses and various household installations. The construction of the houses was stable. Some houses were rebuild. Imprints of plaiting in a burnt clay pieces suggests that the to the construction of walls of houses tree branches mainly 2,5–3 cm thick were used as well as cane and bulrush. Inside a houses except a frequent daub, only a small and not numerous potsherd and several flakes of flint were discovered. In part A of

the settlement, the houses, fireplaces and pits have been surrounded the central place of the household. Within this place majority of potsherds, flint and stone artifacts were found. These remains suggests that most of every-day works took place there. The rubbish pits were separated from the dwelling area of the household by the hoarding – like construction. In western part of household A two slices of unburnt clay and big fireplace were placed. Close to this fireplace concentration of potsherds was discovered. Many of them have been overheated. It can be supposed that these features are a vestige of an area of preparation the paste and baking of pottery.

Similar arrangement to part A in the part C of this site was registered. Two houses were located close to central place of this household. Within a houses daub was frequent but potsherd and flint artifacts were scarce. Most of pottery fragments, and flint and stone artifacts was found inside the place between houses.

In the part B of the settlement, beside a daub, potsherds and flint artifacts were not frequent. Vestige of two houses and a big pit with a roof construction were registered there. Probably after a relatively short time of inhabitation the household B have been burnt and after fire already was not rebuild.

The particular households were inhabited by extended family. The distinctly separated one from the others households were located in form of row. On a base of such arrangement of the village we can assume considerable independence of families inside this village.

The size of FBC population from Dobroń can be estimated to 30–40 people. This population could have been economically independent but it was too small to live in separation from the other communities. The exchange of people between several villages was the precondition to survive these, rather small populations of FBC people in Central Poland.

Анджей Пелисяк

Внутренняя организация поселений культуры воронковидных сосудов. Добронь, памятник 1, повят Пабянице (Средняя Польша)

Резюме

Поселение KPL¹, памятник 1 (51°38'40"N, 19°14'35"E; гравюра 1) было обнаружено в 1927 году (рис. 1). В 1981 и 1982 гг. Памятник был многократно поверхностно исследован. Раскопки были проведены в 1982–1986 гг. Была обследована территория площадью в 2800 кв. м. Поселение состоит из пяти частей. Их поместили буквами А, В, С, D, Е (рис. 2, 4–12). Сначала обследовано часть А и распознано часть Е, в 1983 году обследовано часть В, в последующие годы часть С, а также распознано часть D селения. Одновременно с исследованиями в Доброне, памятник 1, проведено разведочные раскопки на стоянке помеченном как Добронь, памятник 28. Во время археологических раскопок проводились исследования естественной среды. Результаты этих работ по-

служили для определения отношений между заселением KPL и естественной средой в бассейне р. Граби.

Поселение в Доброне расположено на северном склоне поля золотых песков в северной части выпуклости возвышенности. Она сложена из меловых мергелей покрытых четвертичными глинами. Эти покровные образования являются материнской породой относительно плодородных серых почв. Поселение в Доброне расположено на берегу залива озера. Его остатком является в настоящее время обширная, подмокшая долина.

На месте была отмечена следующая стратиграфия покровных образований. Поверхностный слой образует перегной мощностью в 25–30 см. В ее пределах не было материала KPL. Под слоем перегноя находились золотые пески мощностью в 15–20 см. В них также не нашли

¹ KPL – Kultura pucharów lejkowatych – культура воронковидных сосудов.

материалов KPL. Перегонной и золотые пески не были подвержены никаким раскопкам. Золотые пески покрывали культурный слой толщиной в 20–35 см. В почве культурного слоя, а также под ним, были видны объекты KPL. Основное большинство материалов KPL находилось в культурном слое. Эта четкая стратиграфия в части С была нарушена во время современного корчевания деревьев, в части D, зато, добытием песка. Часть Е была уничтожена современным кладбищем.

Во время раскопок в Доброне, памятник 1 обнаружено 11640 фрагментов сосудов, соответственно 6747 в части А (рис. 16–28), 89 в части В, 4541 в части С (рис. 29–32), 124 в части D и 72 в части Е. Керамика однообразна по технологии. В качестве примеси использовались шамотом, а также мелко резанная трава или колосовая чешуя. Материал из Доброна был реставрирован следующими, основными типами сосудов: разнообразными по форме и величине кубки, полукруглые миски и профилированные с расширенным излиянием, амфоры, мешковатые сосуды, бутылки с фланцем, а также миниатюрные сосуды. Специфическими формами являются: сосуд с поверхностью покрытой наклеенными шишками (рис. 28, 1) и сосуд с краями завернутыми вглубь, нижняя часть которого имеет форму срезанного шара, а также большая миска с утолщенным излиянием (рис. 17, 7). Во время анализа керамики из Доброна было идентифицировано 118 декоративных мотивов (рис. 13–15; табл. I–II). Основные мотивы сложены, прежде всего, из оттиснутых разной длины столбиков прямых или косых расположенных под излиянием в форме постоянного ряда или в группах. Вместе с ними выступают зигзаги из столбиков. Появляются рытые орнаменты или оттисканные гребешком. Популярны были пластические орнаменты в виде планок, часто украшенных оттисками пальца. В каждой части поселения была отмечена глиняная обмазка, часто с негативным оттиском конструктивных элементов. Другие предметы сделанные из глины, это фрагменты пряслиц и ложек.

В время раскопок в Доброне были обнаружены 1094 кремневых предметов, соответственно 592 в части А поселения, 11 в части В, 487 в части С и 4 в части D (рис. 33–38; табл. III–XI). В материях преобладают зрратические кремни. Отмечаем также предмета сделанные из шоколадного, съецеховского, волынского, полосатого и юрского кремней. Большинство списка составляли разного рода отбросы. Изделия не многочисленны, все они сношенные, часто сломанные, непригодны к дальнейшему использованию. На обследованной территории были открыты многочисленные камни со следами пользования. Среди них фрагмента находок – топоров, шаровидных каменных терок, фрагменты полированных и колотых камней. Они выполняли разного рода функции в повседневной жизни проживающих здесь общества KPL.

Основой определения хронологии поселения служат результаты анализа керамики, главным образом декоративного искусства. Многие формы сосудов и орнаментов отличаются относительно широкими хронологическими

рамками. На основании диагностических свойств украшения было определено, что поселение связано с более молодым этапом вьюрецкого периода KPL на польской низменности. Хронологию места можно отнести к периоду ШВ KPL на Куявах и периода II поселения в Бронницах в Малой Польше.

Материалы открытые в поселении и социологические предпосылки в ее окружении, послужили для определения общих форм экономики, главным образом, в области добычания пищи. К сожалению, в песчаной почве поселения не сохранились основные, с этой точки зрения, источники, т.е. органические остатки. Как вытекает из размещения находок в окрестности поселения, основной сферой хозяйственной эксплуатации являлась выпуклость возвышенности покрыта относительно плодородными почвами. Эксплуатация возвышенностей была связана с экономикой основанной на лесных пожарищах. Можно предполагать, что были использованы территории в зоне площадью до 2 кв. км., на расстоянии не более 1,5 км от поселения. В ее рамках находились поля и места для паствы животных.

Открытые в Доброне объекты и размещение материала в культурном слое служило основой для реконструкции форм освоения площади поселения. Поселение состояло из пяти частей. Четыре из них были расположены в один ряд вдоль залива озера. Отдельные части поселения были четко отделены друг от друга площадями не освоенными. Отдельные части поселения состояли из жилых зданий и связанных с ними устройств. Дома отличались конструкцией с опорой в виде столбов, мощно укрепленных в почве (рис. 40). Первоначальные конструкции домов были воздвигаемы на плане прямоугольника. Некоторые здания перестраивались (рис. 41). Как вытекает из негативных оттисков, которые сохранились на глиняной смазке, стены были построены из плетенки ветвей, тростника и камыша. Крыши были двускатные. В районе домов были открыты, кроме глиняной обмазки, немногочисленные и мельчайшие фрагменты сосудов, а также кремневые изделия. В части А дома, топки и ямы окружали незастроенную площадь (рис. 43). За ней было открыто большинство фрагментов сосудов, кремневых и каменных предметов, найденных в этой части места. Площадь являлась центральным местом этого поселения. Здесь было выполняемо большинство повседневных работ в поселений. Мусорные ямы от жилой части поселения были отделены забором. В западной партии части А был найден комплекс объектов, который состоял из пластов не обожженной глины и крупный очаг. Рядом с очагом лежало много фрагментов сосудов, которые также носили следы прожога. Можно предполагать, что куски глины являются местом подготовки сырья для производства сосудов. Очаг, зато, служил, м.п. для выжигания сосудов.

Похожую расстановку открыто в части С поселения. Также там два дома были расположены на краях незастроенной площади. Так как и в части А, в домах, кроме глиняной обмазки открыто лишь немногочи-

сленные и мелкие фрагменты сосудов и кремневых предметов. Большинство фрагментов керамики, кремневых и каменных предметов лежала на незастроенной площади.

В части В, кроме глиняной обмазки открыто многочисленные фрагменты керамики и кремневые предметы. Были найдены следы двух домов и покрытого крышей, находящегося в почве подвала (рис. 42). Вероятно эта часть поселения сгорела после короткого периода пользования.

Отдельные части поселения были заселены семьями состоящими из нескольких поколений. Хозяйства были

четко отделены друг от друга и размещены друг рядом с другом. Отсюда можно полагать, что семьи были независимы друг от друга в рамках одного деревенского общества. Можно предполагать, что доброньское общество состояло из, по крайней мере, четырех таких семей. Среднее количество жителей поселения оценивается в 30–40 человек. Такое количество поселенцев гарантирует относительную экономическую независимость. Однако, это было малое количество для биологического сохранения населения. Необходимо считать очень вероятным, что происходила замена лицами из других групп.

Rze

Jo

M

czę
tera
kry
w
obi
nia
–19